MYKOLAS VAITKUS

Nepriklausomybės
SAULĖJ

1918 - 1940

ATSIMINIMAI

VII TOMAS — *TREČIOJI DALIS*

KAINA: nariams—minkštais viršeliais 10 šil., arba 2 dol., arba DM 6; kietais—14 šil., arba 3 dol., arba DM 8.40. Nenariams—25% daugiau.

Nidos Knygų Klubo Leidinys Nr. 72, 1969.

Printed by NIDA PRESS,
2, Ladbroke Gardens, London, W.11, Gt. Britain.

MŪSŲ RYTO SAULĖ MAIRONIS

Vaizduotėj stoviu praeities didmarių krante. Atsiminimų bangos šnarėdamos bėga į kranto smėlį ir jan išsilieja. Kitos netoli tepasiekia ir skuba grįžt į savo motiną gelmę. Kitos, putodamos ir gyvai mirguliuodamos, ryžtai veržiasi tolyn bei platyn ir grįždamos palieka krante gelmės dovanų — aukso gintaro, grakščių kriauklelių, sidabro žuvyčių, keistų dugno želmenų bei gyvūnėlių. Ir visa — gražu, gražu ir įdomu.

Ir taip žmogus stovėsi, stovėsi praeities didmarių krante, iki galų gale pats būsi jau tų gelmių bangelė ir tyliai plezdensi aplink gyvųjų kojas. Tik ar kas pastebės tavo mirksintį virpulį?

Tačiau tai nesvarbu. Svarbu, kad esama ir anų itin įdomių bei gražių bangų, kur stebėtinos ir stebimos. Viena tokia, ir tai viena iš pačių vertingųjų bei mielųjų mums, lietuviams, yra mūsų Maironis. Jį tatai noriu čia ypačiai paminėt ir pasigrožėt.

Daug kieno rašyta apie Maironį ir daug

bus rašyta. Ir aš esu nemaža rašęs ir spausdinęs įvairiuose laikraščiuose. Be to, esu ne vieną smulkmeną apie tą brangųjį mūsų dainių įdėjęs kitose savo atsiminimų knygose, būtent, „Šiaurės Žvaigždėj“, „Per giedrą ir audrą“. Todėl šioj vietoj anų smulkmenų plačiau nenebeminėsiu. Pateiksiu vien tai, kas maža kam ar tik man vienam tebuvo žinoma, nors vėliau ir paskelbta laikraščiuos, bet tuo būdu išbarstyta ir nelengvai besurandama.

Senovėj romėnų Horacijus, o daug vėliau rusų Puškinas yra pasididžiavę, kad jie yra sukūrę sau paminklą, ir tai nenykstantį, savo veikalais. Tinka tai ir mūsų Maironiui: jam yra pastatytas granito paminklas mūsų dvasioj. Jis yra jau mūsų tautos didvyris. Didvyrius aš branginu. Bet man yra ne mažiau įdomūs ir brangūs tie asmens ir kitu atžvilgiu, būtent, kaip gyvi žmonės. Tad šioj knygoj Maironį aš vaizduosiu kaip gyvą žmogų, ne tiek didvyrišką, kiek žmogišką asmenį. Reikia ir tokių pavaizdavimų, pažinti didvyrį iš visų pusių, įsitikint jį esant panašų į mus, artimą, brolį, vertą prisirišt ir mylėti.

Čia pasinaudosiu dviem savo rašiniais: vienu skaitytu Brocktone, Mass., kada mūsų dainiui buvo jau sukakę 100 metų amžiaus, vadinas, 1962 metais; ir antru — spausdintu „Aiduose“ 1952 metais, kada po dainiaus mirties buvo praėję 20 metų.

Kažkodėl sunku net patikėti, kad jau su viršum 100 metų sukako, kai gimė jis, didysis

Maironis, ir lygiai su tokiu pat viršum 30 metų, kai mirė. Tiek metų po gimties duoda jam pilną teisę vadintis mūsų tautos patriarku; o vis augąs jo, kaip mūsų pranašo-dainiaus, populiarumas, net 30 metų jam mirus, net komunistinėj Lietuvoj pripažįstamas bei pagerbiamas, aiškiai rodo, kad mūsų Maironis jau tvirtai ir pastoviai sėdi mūsų Olimpo soste, ir niekas jo iš ten nebepašalins. Ką gi! juk jis buvo pirmas aukšto masto poetas, kuris tikrai kultūringai europietiškai pragydo lietuviškai apie Lietuvą, jos garbę, jos kovas, vargus, viltis, prisikėlimą, ir pasidarė tikru Lietuvos prisikėlimo dainium-pranašu. Tikimės, gims mums ir daugiau stiprių poetų, net didesnių, absoliučiai imant; bet Maironis buvo pirmasis, o pirmasis tegali būti vienas, ir to fakto niekas nepakeis.

Kiekvienas kūrėjas, ypač įžymesnis, skleidžia savo dvasios spindulius plačiau ar siauriau. Bepigu jums, kurie, net nesusilietę su gyvu Maironiu, net regėte jo neregėję, o kai kas gal ir iš viso glaudžiau nesusigyvenę su jo kūryba, vis tik tiek girdėjote apie jį mokyklose ar skaitėte spaudoj, jog jis yra jūsų labiau ar mažiau pažįstamas. Mes, seniausioji šiandien lietuvių karta, nebuvom tokie laimingi: mums nei pradžios, nei vidurinė, nei net aukštoji mokykla neatskleidė Maironio dvasios. Kai mokiaus Gargždų pradžios mokykloj 1892-1895 metų tarpe, žinoma, neteko nieko apie Maironį girdėti, nes jis dar nebuvo išleisdinęs

nei Terp skausmų į garbę, nei juoba Pavasario Balsų. Esant Palangos progimnazijoj tarp 1895 ir 1899 metų, lietuviškoji dvasia tik kartais ir tai labai silpnai tedvilktelėdavo: mūsų mergaitės padainuodavo vyresnio už Maironį dainiaus kun. Vienožinskio dainelių, kaip va: Kaip gi gražus, gražus rūtelių darželis arba Kaip gi gražus, gražus tolimasis dangus. Ir tik, kada jau mokiaus Liepojos gimnazijoj 1899-1903 metų tarpe, pirmasis Maironio kūrybos spindulys palietė man mintį bei širdį: tai buvo poema Tarp skausmų į garbę. Dėl patikimo tai man patiko, kad štai jau turim ir mes, lietuviai, net poemą! Bet didesnio įspūdžio man nepadarė, nes anuomet dar nesugebėjau įvertinti pirmųjų tautinio atgimimo daigelių, kurie paprastai nesti įspūdingi. Mat, buvome gerai apsipažinę su puikia rusų poezija, o iš dalies ir su lenkų, vokiečių, anglų ir prancūzų, tad gana iš aukšto žiūrėjom į savųjų bandymus. Neilgai trukus gavau, bene jau penktojoj klasėj, pasiskaityti Maironio Pavasario Balsų pirmąjį leidimą. Čia jau radau eilėraščių, kurie man anuomet atrodė verti tikro, kultūringo poeto.

Su tais įspūdžiais apie Maironį 1903 metais nuvykau į Žemaičių seminariją Kaune, kur kandidatai suvažiuodavo mažne iš visų Lietuvos gimnazijų. Čia lietuviškoji sąmonė jau besanti pradėjus smarkiai kilt ir drąsiai rungtis su įsigalėjusia lenkyste. Iš rankų į rankas klierikuose skraidė amerikinės bei prū-

sinės liet. knygos, dar tuo laiku rusų draudžiamos. Berods, ten pat pradžioj gavau pasiskaityti Maironio ar ne prieš dešimt metų išleistą Lietuvos istoriją. Šalia Baranausko „Nuo Lietuvos, nuo Dauguvos pasilikit sveiki" ir Vienožinskio „Kaip gi gražus, gražus tolimasis dangus", „Man vis tiek pat", „Kaip gi gražus, gražus rūtelių darželis", mielai dainuodavom Maironio „Lietuva brangi, mano tėvyne", „Kur bėga Šešupė", „Vilija, mūsų upelių motutė", „Malonios, tykios vasaros naktys". Ypač maloniai dainuodavom dėl to, kad muziką toms dainoms sukomponavo mūsų mylimasis choro vedėjas Juozas Naujalis. Dainuodavom dėl to, kad mes, daugumas kaimo berneliai, buvom nuo mažens pratę būriu dainuoti, tad ir seminarijoj instinktyviai rinkdavomės draugėn pasidainuoti. O kodėl noriai dainuodavom ir Maironio-Naujalio dainų? Na gi, Naujalis gyveno mūsų pašonėj, ir, ką jis sukomponuodavo, tuoj patekdavo į mūsų nagus. Maironį mes anuomet labiau gerbdavom ir brangindavom ne kaip tautos Dainių, o kaip Peterburgo akademijos (tik pagalvok tu man!) profesorių bei inspektorių, o net Mohylevo arkidiecezijos garbės kanauninką. O tėvynės meile mes kaip oru kvėpavome, nes ji jau tvinte tvino mūsų krašte, ir kiekvienas, kuo išmanydamas, skleidė ją liaudyje — senieji inteligentai pasauliečiai ir kunigai, moksleiviai ir klierikai.

Kaip mes 1906 metais su būsimuoju Lietuvos banko valdytoju Vladu Jurgučiu, anuo-

met klieriku, nuvykom į Peterburgą toliau studijuoti dvasiškų mokslų ir ten pirmą kartą susitikom su Maironiu, jau esu rašęs „Šiaurės Žvaigždėj".

Maironis iš viso nebuvo šnekus, ypač kai apsilankydavai su reikalais: taip-taip, ne-ne, ir visas pokalbis. Tai nereiškė, kad jis nebūtų turėjęs prasmingų ar šaunių posakių. Bet juos taupė tikram reikalui, ypač savo kūriniams. O kam čia eikvot juos tokiem dviem zuikučiam, kaip mudu, ypač kad tą dieną, tur būt, jau buvo turėjęs nemaža tokių lankytojų, tad net ir gausus posakių repertuaras galėjo ištuštėti. Taip tai taip! Bet anuomet truputį pasipiktinom. Ką gi! mūsų įžymieji lietuviai, bent gal jų daugumas, buvo neplepiai, ir jų liežuviai nebuvo ploni bei lankstūs. Prisiminkim kad ir Maironio draugą Jakštą arba arkiv. Skvirecką, arba vyresniuosius vyskupus Cirtautą ar Karosą, o iš pasaulionių buvusiuosius prezidentus Smetoną bei Stulginskį. Norint būtų galima surašyt gražią litaniją, net už Visų Šventųjų ilgesnę. Ne be to, kad nebūtume turėję ir lengvakalbių bei miklialiežuvių, kaip, sakysim, Paltarokas ar Krupavičius. Bet, apskritai imant, lietuviai neturi tokio iškalbos gabumo, kaip italai ar prancūzai, lenkai ar rusai.

1909 metais išmintingas ir šventas vyskupas (švėkšniškis žemaitis) Gasparas Felicijonas Cirtautas, arba tikrai žemaitiškai Stirtautas, kur po Paliulionio valdė didžiulę Že-

maičių vyskupiją, o kaip tik prieš tai buvo Žemaičių seminarijos rektorium, paskyrė savo vietoj rektorium tikrą lietuvį patriotą Mačiulį-Maironį. Didis buvo lietuvių džiaugsmas. Ir ne be pagrindo: veikiai pasirodė, jog Maironis seminariją rimtai ir skubiai lietuvina. Čia pasireiškė ne vien jo patriotizmas, o ir akademijoj įgytasis profesoriaus mokslas ir administratoriaus patyrimas, vyriškas ir taktingas.

Per tuos penkerius metus prieš pirmąjį Pasaulinį karą nebeteko Maironio dažnai matyti, kadangi aš buvau kapelionu Telšių mokyklose ir į Kauną užklysdavau retokai. Užtat, kai 1913 metais persikrausčiau į Kauną draug su būsimuoju arkivyskupu Juozapu Skvirecku, redaguoti „Bažnytinės Apžvalgos", vėl susisiejau su Maironiu. Mat, apsigyvenau jo rūmuose, tame pat koridoriuj, kur ir jo butas, tad tekdavo dažnai su juo susidurti, taip sakant, nosim su nosim, ir išvyst jį visai ne kaip olimpietį, o paprastose namų sąlygose. Ir tikėkit manim: tom akimirkom jis atrodė kaip visai nebūgštus padaras. O vis tiek į nebūtinai reikalingas kalbas neįsileisdavo ir išlaikydavo tam tikrą atstumą ir didingumą, lyg tartum būtų manęs: vis dėlto nepamirškit, kas aš!.. Tačiau atrodo, jog jam nereikėjo nei sau pačiam priminti, nei kitiems, kas jis esąs: pačioj jo prigimty be nebuvo tas ryškus didingumo bruožas. Atsimenu, anais 1913-1914 metais mes, kunigai, Kaune buvom susitarę kas savaitę vieną kartą susirinkti paeiliui pas kurį

draugą pasižmonėti-pasišnekėti apie bėgamus svarbesnius bendrus klausimus, išgert arbatos ar kavos (ne be to, kad ir po stiklą vyno), užkąsti sausainių ir pasigardžiuoti įvairiais vaisiais. Net ir man teko vieną kartą tą garbiąją kunigiją vaišinti. Pas Maironį susirinkome ar ne trejetą kartų. Tuose kunigiiniuose draugų pobūviuose Maironis, nors kiek ir aptirpdavo, tačiau vis dar išlaikydavo savotišką orumą.

Visai kitoks jis pasidarydavo, kai tekdavo pas jį viešėti nedideliame, taip sakant, intymiame būrely, ypač mišriame lyčių atžvilgiu: tuokart Maironis būdavo toks paprastas, mielas, gana linksmas svečias ar šeimininkas, nors vis būdavo jausti tam tikras rimtumas.

1914 metų vasarą prasidėjo pirmasis Pasaulinis karas. Kaunas buvo įžymi rusų tvirtovė, tad visi vadinamieji neištikimieji gaivalai turėjo iš Kauno išsidanginti. Aš nutūpiau Paįstry, simpatingojo poeto klebono Jurgio Tilvyčio pašonėj, mielųjų bičiulių Stanelių šeimoj. Bet ir Maironis buvo didelis tos šeimos bičiulis, ir, kai kun. Tilvytis jį paprašė apsilankyti, Maironis mielai sutiko. Čia tatai pamačiau Maironį iš dar kitos šalies, bet apie tai jau esu rašęs savo atsiminimų knygoje „Per giedrą ir audrą".

Beje, čia norėčiau paminėt, ką mūsų dainius, grįžęs iš Peterburgo į Kauną, iki pirmojo Pasaulinio karo kūrė. Lyrikos maža, bet kartais labai gražios, kaip va, grakšti, nuotaikinga barkarolė Ant Drukšės ežero (Stanely-

tei dedikuota). Kūrė kartais kokią šmaikščią satyrą. O! Maironis turėjo satyriko ploną bei aštrią gyslelę! Tuo pat laiku parašė satyrinę poemėlę „Raseinių Magdę“, kurioj randam tikrai maironiškų lyrikos perlų. Prieš pat karą pradėjo spausdinti ilgesnę poemą „Mūsų vargus“, kurią baigė tik po karo. Jos pradžia buvo grakšti; bet vėliau Maironiui prisirinko tiek įvykių, jog jų nebeįstengė meniškai apdoroti, ir išėjo vien sausas reportažas.

Po karo Maironis visą laiką darbavos, kaip Kauno kun. seminarijos rektorius bei profesorius, vienkart ir Vytauto Didžiojo universitete, kaip profesorius. Dabar jau turėjau progų dažniau jį susitikti. Dažniausiai tai atsitikdavo operos bei dramos vaidinimuos: mat, jis, kaip ir aš, buvom dideli teatro mėgėjai. Kiną jis man sakės gana mėgstąs, bet tingįs vykti, ypač vienas, o geros draugijos nepasitaiką. Tuokart aš pabandžiau sudaryti vieną kitą sykį malonią draugiją, ir Maironis su mumis maloniai praleido kine laiką. Tačiau paskui aš verčiau vienas eidavau kinan, nes ne taip lengva būdavo suorganizuot kompaniją. O Maironiui sugalvojau kitką.

VIENA DIENA SU MAIRONIU PALANGOJ

Kaip gyvą regiu saulėtam pajūryj Maironį — stambų baltą vyrą, ilgu baltu apsiaustu,

balta skrybėle, auksiniais akiniais švytruojantį, stipria kumpa lazduže besiramsčiuojantį, antro tokio pat stambaus ir balto lydimą. O tas antrasis, neišskiriamas jo Palangoj draugas, tai monsinjoras Kazimieras Jasėnas, Mintaujos klebonas.

1924 metai. Dar vieneri tik metai, kai grąžinomės Klaipėdą. Truputis daugiau, kai atgavome iš brolių latvių jaukiąją Palangą. Jau pernai joj ilsėjos mūsų vasarotojai. O šiemet, kaip rašo tie laimingieji, ji visai jau apsitvarkiusi.

Nebuvau buvęs Palangoj nuo 1912 metų. Tad buvau jau labai pasilgęs to gaivaus pajūrio, kur augau ir mokiaus, kurs buvo pasidaręs man antra tėviške. Įdomu, kaip jis dabar beatrodo po tų visų perversmų? Parašiau Palangos klebonui Juozui Šniūkštai, prašydamas priimti mane į savo svečių skaičių: mat, žinojau nuo senų laikų, kaip jis gerai maitina — net išlepę varšuviečiai, kurie mielai lankydavo Palangą, kaip „vienintelę lenkišką vasarvietę“, prieš pirmąjį pasaulinį karą, klebono pensijonu būdavo labai patenkinti. Gavau teigiamą atsakymą ir rugpiūčio 1 d. išvykau į dausas. Oras puikus. Viltys rožinės.

Vienas iš patraukliausių Palangos burtų buvo tai, kad ten būdavo galima rasti, taip sakant, visą Lietuvą — daugybę suvažiavusių iš visur didesnių ar mažesnių, artimų ar svetimų žmonių, gerai nusiteikusių, turinčių daug laisvo laiko, linkusių nuoširdžiai pasižmonėti. Ką

šiemet rasiu Palangoj? Su kuo gyvensiu klebonijoj? Gal bus ten ir Maironis?

Atvykau į Palangą automobiliu pavakariop. Einu prisistatyti panai Onai, klebono seselei, kurią gerai pažinau dar gimnazistas būdamas (gera dūšia, plačiai bei teigiamai populiarus asmuo). Ji nurodė man kambarį, kur man skirtas, ir vedas į valgomąjį keleivio pasotinti. Priemenėj, rodydama į aukštas rusvas duris priešais valgomąjį, man pusbalsiu sako: „O šitam kambary nutūpė pralotas Maironis!" — taip reikšmingai, paslaptingai. —A-a! —atsakiau aš irgi pusbalsiu ir pagarbiai žvilgterėjau į tas tylias duris, už kurių gal nūn ilsis ar svajoja ar kuria Maironis.

Man begeriant saldų pieną su skania duonute ir besišnekant su vaišingąja šeimininke, staiga girgžtelėjo durys. Mudu žvilgterėjome ten link — Maironis, tuščia ropine nešinas, matyti, vandens ateina.

— Gerbiamasis pralote, prašom pas mus pavakarės. Šitai ir naujo svečio susilaukėme, — kviečia Ona.

Aš pagarbiai atsistojau. Maironis priėjo, pasisveikino paprastai, santūriai, savęs neversdamas parodyt jaunesniajam ypatingo malonumo ar palankumo (kaip kad daro ne vienas kitas aukštas dvasininkas), ir atsisėdęs ėmė ramiai užkandžiauti, pats per daug nesistengdamas palaikyti gyvo pašnekesio, palikdamas tą triūsą mudviem su Ona. Toks jau buvo Maironis: visiškai savoj kompanijoj laisvas, šne-

kus, linksmas, kiek svetimesnėj — truputį susivaržęs, ne taip jau lengvai prisitaikąs ir surandąs temų pašnekesiui. Tame daikte jis buvo tipiškai lietuviškas.

Apie ką, manau, čia būtų patogiau su juo kalbėti? Žinoma, apie tai, kas iš bendrų pažįstamų yra Palangoj. Gal Jakštas? — Šis buvęs užvažiavęs, bet jam nepatikę Palangoj: per daug žmonių, per daug tuščių susitikimų ir nerimtų kalbų, tad apsigyvenęs Giruliuose palei Klaipėdą ir snopinėjąs po šilą, knyga nešinas, kaip koks atsiskyrėlis. Pasakoja Maironis ir vis kažkaip ironiškai: Jakšto adresu jis mėgdavo paironizuot. O ir Jakštas (ne vien „Principų tvirtume"), salva reverentia Maironiui-poetui, gebėdavo, atvirai įsikalbėjus, jakštiškai Maironį-žmogų pačiupinėti: labai jau jų gyvenimo stiliai skyrės nuo viens antro: Jakštas — asketas, atsiskyrėlis, kabinetinis mokslininkas, Maironis — pasaulio kunigas, mėgstąs žmonių draugiją, gyvenąs plačią žmogiškų išgyvenimų skalę.

Klausiu, gal jau yra ir Vaižgantas? — Kur gi nebūsiąs! Kaip galėtų Palanga be jo apseiti?.. Ir jau žybčioja Maironio akyse šelmiški, bet nepikti, žiburėliai, ir dainius žymiai palinksmėja. — Vaižgantas jau esąs ir net čia pat klebonijoj apsigyvenęs, tik nežinia, kada aš gausiąs jį pamatyti, nes jis taip pat ūmai išnykstąs, kaip ir pasirodąs. — O kas daugiau iš mūsiškių? — Ar pažįsti monsinjorą Jasėną? Tas čia pat, klebonijoj. Yra dar Putinas, bet

tas apsigyveno romantiškoj Jūratėj. Kurią čia dieną visu būriu ėjom į Šventąją — ėjo ir jis. Nebuvau manęs, kad jis, tas kėkštas, toks stiprus: priėjom upelį; reikėjo bristi; kiti nusiavė ir brido; o kad man nereiktų autis kojų, Putinas paėmė mane į nugarą ir pergabeno į antrąjį krantą.

Mane net šiurpas nukratė, pamąsčius, koks būt buvęs vaizdas, jeigu vidury upelio Putinas būtų suguręs po sunkiąja našta! Juk jis — berniokas, o ne milžinas Kristupas, ir Maironis — plačios apimties prelatas, o ne kūdikis.

Iš tikrųjų, ir sveikas gi, ir drūtas tas mūsų senasis dainius. Ant storo liemens, apskritų apskrito, kurs ištempęs sutoną tobulai, viršum akademinės pelerinėlės, didžiulė galva, kuri ant tos uolos atrodo nedidelė. Žilai, dar nebaltai pražilusi (ne kaip kad Vaižganto), trumpais, praretėjusiais plaukais, bet nenuplikusi, nors Maironiui tuomet jau ėjo 62 metai. Kiek geriau įsižiūrėjęs, tuoj pastebėsi, kad ji, taip sakant, truputį dreba, kaip kad kartais labai senų žmonių (nors Maironis šiaipjau dar labai jaunai laikos), lyg nepritariamai sukaliotųs į šalis. Bet tas veidas, veidas!—minties, valios, jėgos simbolis, nors apybraižos apvalainos, ne kampuotos, kaip Jakšto; mat, veidas derlus, net seniškai apdribęs šiek tiek. Plati mąstytojo kakta. Proporcionali taurios išvaizdos nosis. Jautulinga normali burna su sultingom lūpom, kurių kampuose slypi išdai-

giškas šypsulys, visada pasirengęs bligztelti, jei dainius žmonėse; jei vienas — išdaiga pasislepia, ir Maironio lūpos įgauna kažkią rūstoką nuotaiką. Smakras niekuo nepuoląs į akis, gal kiek savim patenkintas. O tam veide sielos vartai akys? Nuostabu — jos suteikia senyvam Maironio veidui keisto panašumo į gudraus dėdės piršlio: tokios pat nedidelės aptinusios ar primerktos akys, protu blizgančios stambiame smulkiai raukšlėtame fone. Ir visas tas nekasdieniškas veidas, ta didelė galva, tas galingas stotas lyg sakyte sako: Tai kurioj nors srity galiūnas, tai prigimtas vadas.

Papavakariavęs Maironis stojos eiti. Aš jį paklausiau, ar prieš vakarienę jis esąs laisvas ir ar būsiąs savo kambary. „Taip", atsakė, „o ką?" — Mat, aš norėčiau pas Tamstą pirmą apsilankyti. —

Man tai būtų dabar patogiausia, nes jau pirmieji ledai, šiaip ar taip, pralaužti, ir būtų nebe taip nejauku vizituoti tą didį vyrą. O šitą pareigą atlikti vis tiek pridera.

Maironis mano apsilankymo perspektyva, pasirodo, ne labai tesužavėtas ir ne labai ryžtai, truputį mikčiodamas, man sako:

— Nna, žžinoma, prašom, nors čia, vasarvietėj, nėra griežta pareiga eiti su vizitomis.

Tonkij namiok na tolstoje obstojatelstvo — pagalvojau paties Maironio mėgiamu rusišku posakiu (lietuviškai maždaug: plonas priminimas storos aplinkybės). Bet atsitraukti nebebuvo galima, tad pakvietimą priėmiau

kaip gerą pinigą, ir abudu įėjova į Maironio šventvietę.

Jis rezignuojamai sėdos į senutę avietspalvę sofą užu vienakojo apvalaino stalo, uždengto žalia apiblukusia pliušine staltiese, ir susivaržiusiai tyli, matyt, nebežinodamas, ką toliau veikti. O aš sėdaus kairėj į pagarbos vertą senutį fotelį ir karštligiškai galvoju, apie ką čia užvesti kalbą. O, laime! Ant stalo besilsį „Pavasario balsai". Lyg pats likimas būtų pirštu nurodęs: kalbėk apie jo kūrybą!.. Aš paklusniai, dar pats aiškiai nenumanydamas, kas iš to išeis, pradėjau:

— Atleiskite, ar galiu pažiūrėti? Bene „Pavasario balsai"?..

Maironis vos regimai linktelėjo, vadinas, pritarė. Tad imu kukliai įrištą knygutę. Besąs anas neskoningas leidinys su daugybe dainiaus pažįstamų nuotraukų.

— Be abejo, Palangoj Jūs sukursit mums naujų lyrikos gražumynų?—sugestionuojamai klausiu dainių. Jis atkuto:

— Kas žino, gal... jei kas ateis į galvą, — atsakė jis, kaip paprastai, neieškodamas vaizdingų žodžių. Aš atsargiai einu toliau:

— Ar galiu paklausti: gal ką rašote šiuo laiku?

— Taip, rašau dabar naują dramos veikalą „Vytautas pas kryžiuočius".

Nors man ta naujiena nebuvo miela, nes nemaniau, kad Maironis gali gerai pasireikšti kaip dramaturgas (vasario 15 d. mačiau prem-

jerą „Kęstučio mirtį": padarė labai skystą įspūdį), bet mandagumas reikalauja pasidomėti rašomuoju kūriniu, tad klausiu:

— Gal teiktumėtės šį tą papasakoti apie tą veikalą? Man tai būtų labai miela.

Maironis ir šitokiu atveju nebuvo šnekus. Jis šelmiškai šyptelėjo ir sako:

— Kažin ar verta. Pavadinimas šį tą pasako apie turinį, o smulkmenos bus daug įdomiau sužinoti pačioj premjeroj. Režisierius Dauguvietis neduoda nė atsipūsti: girdi, kai tik pabaigsiu, tuoj ir statysiąs.

Taip. Kur gi ne! Viena: tai Maironio; o antra: tai iš karžygiškos savos praeities, kuri nūnai, ką tik įsikūrus savomis didelėmis pastangomis naują nepriklausomą valstybę ir gyvenant dar pirmąjį, herojinį jos laikotarpį, taip vilioja kiekvieną, tad žada spektaklius su išparduotais visais bilietais, ir tai ilgą eilę tokių spektaklių. Juk štai „Kęstučio mirtis" eina ir eina, ir vis žmonių pilna. Ir kur gi ne! Juk išvystame gyvų gyvą, ir čia pat, ranka pasiekiamai, tą nuostabų, mielą romantiką-karžygį Kęstutį, tokį tartum legendų didvyrį, o juk tikrų tikriausią istorinį asmenį ir tai paprastą lietuvį, savo tikrą brolį! Prisipažinsiu, kai premjeroj išvydau scenoj neužmirštamąjį Petrą Kubertavičių, kaip gyvą kokios Kęstučio atvirutės kopiją, ir tai dar raitą įjojantį ant tikro gyvo žirgo į sceną, ir man gyviau suplasnojo širdis.

Žinoma, ir „Vytautas pas kryžiuočius" tu-

rės tokį pat pasisekimą. Bet kaip būtų gerai, kad Maironis verčiau imtų mums kurti dar tokių lyrinių posmų, kur taip krikštoliškai blizga ir skamba, kaip paprastutė rasotai gaivi vyturėlio daina. Ir aš atsargiai, rinkdamasis žodžius, sakau dainiui:

— Taip, kur nenorės Dauguvietis kuo greičiausiai gauti naują Tamstos dramos kūrinį, kai publikai taip patiko pirmasis. Bet aš taip geisčiau, kad Tamsta mums čia sukurtumei dar ne vieną tokį maironišką brangumyną, kaip štai...

Ir ėmiau sklaidyti „Pavasario balsus", o suradęs kurį sau labiau patinkantį eilėraštį, jį pusbalsiu skaityti, lyg sau pačiam, paprastai, nuoširdžiai, santūriai.

Taip perskaičiau „Ten, kur Nemunas banguoja" ir vogčia dirstelėjau į kūrėją, ar kartais nesišypso pašiepiamai. Ne, žiūri gana maloniai, tad sklaidau toliau ir skaitau, jau nebe taip būgštaudamas, „Užmigo žemė", o baigęs vėl tiriamai dėbteliu į Maironį, ar nežybčioja jam gudriose akyse pašaipos kipšiukai, kaip kad dažnai. Ne. Žvilgsnis švelnus ir šiltas. Ieškau prasidrąsinęs daugiau. Štai „Išnyksiu, kaip dūmai išblaškomi vėjo". Skaitau. Baigęs valandėlę tyliu, veizdėdamas į dainiaus veidą. O jis švelnaus liūdesio pridengtas. Pertraukdamas pauzą, Maironis sako:

— Gal dar paskaitytumei?

Ak, tad mano bandymas nėra jam abuojas? Gerai! Ir imu skaityti „Miškas ūžia", pas-

kui „Lietuva brangi, mano tėvyne“, „Kur bėga Šešupė“. Sustojau, stebiu. Maironio akys žiūri taip spindulėtai ir lūpos šypso širdingai. Ir jis sako:

— Nebūčiau manęs, kad mano eilės būtų tokios malonios klausyti! Paskaityk dar!

Man to tik ir reikėjo. Radau „Išsisupus plačiai vakarų vilnimis“, kur man taip į širdį kalba, ir sakau tuos posmus, tartum savo paties. Dėbteliu baigęs — dainius žiūri kažkur į sau vien regimą tolį, skaudžiai susimąstęs. Valandėlę patylėjęs, skaitau nuostabų „Eina garsas“. Čia pats susijaudinau ir baigęs užskleidžiau tą krikštolo dainyną.

Valandėlę abu tylėjome. Galop jis taria:

— Ačiū, labai ačiū. Malonią praleidau valandėlę.

Tai buvo daug pasakyta, nes šiaip Maironis nemėgdavo, o gal ir nemokėdavo sakyti vyrams komplimentų.

Buvau patenkintas: ta viena valanda suartino mane su Maironiu gal labiau, negu būtų galėję tai padaryti daugelis susitikimų.

Skambalas. Iš visų klebonijos butų bei butelių skuba svečiai į valgomąjį, kaip bitės į avilį, išalkę vakarienės: Palangos oras daro žmogų ėdrų.

Ilgas, baltai užtiestas, gėlėmis papuoštas stalas glaudžiai apsėstas. Kuklusis šeimininkas savo vietą gale stalo užleidęs Maironiui. Dešinėj Švėkšnos „viešpats“ kan. Maciejauskas, o kairėj Mintaujos Jasėnas. Toliau žemyn

pats šeimininkas, o vis-a-vis tuščia krasė (įdomu, kam skirta). Toliau žemyn susodinti mažesnieji bei jaunesnieji žmonės, moterys bei vyrai, pasauliečiai bei kunigai, vis artyn prie įeinamųjų durų, destis, koks kurio laipsnis ar amžius. Ir aš netol tų durų, tarp jaunųjų, nes, nors amžium jau ir nebe jaunuolis, bet gyvenime dar nieko nepasiekęs. Na, nors jaunųjų tarpe ne taip garbinga, užtat tikrai malonu (nors kai kam ir kitaip atrodo).

Antroj pusėj stalo, beveik priešais mane, tik prideramai aukščiau, sėdi Adomienė Varnienė, tokiu glostumu, truputį pavargusiu žvilgiu, tokiom geraširdiškom lūpom — tikra lietuvaitės darželio leukonija. Susipažinau su ja Kaune, Čiurlionio parodoj. Pasisveikinęs klausiu, o kur vyras. Švystelėjusi šypsniu, su krisleliu ironijos, ji paaiškina, kad menininkas ieškąs grožybių Lietuvos pakelėse — fotografuojąs kryžius būsimajam albumui. Šią akimirką mane labiau domina kitas dalykas, kas, būtent, turi sėdėti anoj tuščioj krasėj tautos didžiūnų tarpe. Ji, vis taip su paslėpta ironija (bet kur ten paslėpsi ylą maiše!), man paaiškina, kad ten sėdįs Vaižgantas, jei neviešįs pas beskaičius bičiulius.

Numalšinęs smalsumą, ėmiau malšinti alkį. O buvo kuo: klebonas turėjo didoką ūkį, o buvo geras ūkininkas (sesė — šeimininkė irgi), tad ant stalo galėjai rasti viską, ką Palangos flora bei fauna pagamina, tiesa, ne per daug išmoningai bei įmantriai patiekta, užtat

tikra ir sveika, o kas žemaičiui svarbiausia — daug ir riebiai. Ir viso gerumo viršūnė — pasirodė ant stalo dieviškas rūgęs pienas (kleboniškis!) su karštom piaustytom bulvėm; o jos spirgučiais pabarstytos, taukais palaistytos! Tad apmilšo šnekos, ir vien girdėti įvairūs valgomieji garsai, susilieję į vieną vakarienės simfoniją. O! orkestras jaukus, ir kiekvienas instrumentas virtuoziškas!

Ką veikęs, ko neveikęs, aš vis dirst į dievų galą. Ir jie darbuojas visai atsidėję; betgi po truputį ir šnekas. Švėkšnos viešpats, kūnu gal galingesnis ir už patį Maironį, dirksniais pavargęs nuo didelės statybos bei veikimo, veide truputis sumišimo-susivaržymo, žinosi esąs daug silpnesnis sparnais už didįjį Maironį, tad jo akivaizdoj jaučias nejaukiai, bet bando vertai pasireikšti — sako kažką rimta naiviai. Maironis nei šio, nei to, o arbiter elegantiarum Jasėnas tuoj ima ant danties, bet kažkaip neskaudžiai, broliškai, estetiškai; estetiškai jis ir valgo, estetiškai ir šneką braukia, ir anekdotą pasakoja, ir mostaguoja, ir juokias. Maironis tai visa irgi daro saikingai ir padoriai, tiksliai, kaip gero tono taisyklės reikalauja, bet be to jasėniško aristokratizmo. Ypačiai akylai stebiu, kaip dievai valgo. Žmonės sako: kaip kas valgo, taip tas darbą dirba. Aš truputį praplėsčiau: kaip kas valgo, taip tas ir gyvena.

Kaip kitoniškai tuoj valgys kitas dievaitis — Vaižgantas, kuris ką tik pasirodė mūsų valgomojoje scenoj, kaip tikras deus ex ma-

china. Įeidamas trinktelėjo duris, taip jog visi turėjo pastebėti, kad įeina olimpietis. Visi grįžtelėjo pažiūrėti, kas ten toks įžengia, kaip saulėgrąžai į saulę. O Vaižgantas tikrai kaip saulutė švystelėjo. Jau tokia jo prigimtis: kur tik jis pasirodo, tuoj ten šviesiau pasidaro, ne dėl to, kad vešlūs, ilgi plaukai baltai pražilę, ir ne dėl to, kad tas mielas jo stotas — kur toks paristas, toks pastatytas — ertai apvilktas ilgu baltu apsiaustu, kurį savo laiku vadindavome balachonu; bet dėl to, kad tas gaivus šviesus Vaižganto optimizmas, verdąs kunkuliuojąs ir besiliejąs per kraštus, lengva linksma šneka, maloniu balsu, leidžiamu trupučiuką pro nosį, taip sakant, panie, biskį bajoriškai-varšavietiškai, — visus linksmai nuteikia, kaip švelniai svaiginąs sektas.

— Kur baladojais, kad taip pasivėlinai? — kiek iš aukšto, bet taip tėviškai maloniai klausia Maironis jį besėdintį. Korektiškas Jasėnas, tas grandsegneuras, kuris pats viešai nebūtų sau leidęs taip sans facon kreiptis į jaunesnį draugą, bando ištrinti galimą nemalonų įspūdį, savo giliu baritonu geradariškai juokdamasis ir sakydamas:

— Mūsų garbusis kūrėjas, žinoma, kur nors kam nors ką nors gera darė.

Tuo tarpu Vaižgantas, susilaukęs tėviško papeikimo ir mandagaus pabraukimo, truputį negandingai, bet reikšdamas savo dailiąja burnele saldų šypsnį vietoj rūgštaus vypsnio, plačiai atsisėdęs, iššaukiamai apsižvalgė, tar-

tum sakydamas: „Na, štai pasivėlinau — tai ir kas? Ar aš negaliu daryti Palangoj, ką tinkamas?“ O iš tikrųjų atsikrenkštęs tarė: „Tikiuos, kad manęs nelabai tepasiilgote ir kimšote išsijuosę. Na, bet aš jus dar pasivysiu ir pralenksiu! Štai pradedame!“

Ir jis komiškai, lyg padykęs berniokas, tartum godžiai, ėmė grobstyti iš įvairių padėklų ir versti į savąją lėkštę įvairius skanėstus, o prisikrovęs kupiną, karingai pareiškė: „Na, dabar niam-niam!“ ir kad ims drožti, didelius kąsnius kimšdamas, skubiai kramtydamas, pasigėrimai niurnėdamas, čepsėdamas, liežuviu papliauškindamas, lūpas apsilaižydamas.

Mes visi garsiai juoktis. Maironis žiūri į jį apvaliomis, plačiai išplėstomis akimis, dėdamasis nusigandęs, kad bičiulis neužspringtų, ir komiškai apsimesdamas pasipiktinęs tėvynės šulo rajumu. O Mintaujos džentelmenas, atlaidžiai šypsodamas, žiūri į jį, kaip mylįs tėvas į padykusį bernioką, lyg sakyte sakydamas: „Tai tik šį kartą jis toks. Šiaip esti visai mandagus“. Mes tuo tikim, daugis ir patys žinom, o visi tam visuomenės lepūnėliui iš anksto viską atleidžiam, nes mylim. Ir kas jo, cacos, nemylėtų? Kas jam neatleistų? Savo laiku net rimtasis, o karštasis vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis jam šį tą atleisdavo, ko kitam nebūtų atleidęs, sakysim, vadinamąją litvomaniją (pats Paliulionis buvo stiprokai aplenkėjęs): jaunasis kun. Tumas, kur tik jį vyskupas paskirdavo, tuoj imdavo

tirpyti iš svetur atneštąją lenkystę, o želdyti piktžolių smelkiamąją lietuvystę; tariamieji lenkai imdavo rėkti ir vyskupui skundus rašyti. Šis Tumui: važiuok pas mane pasiaiškinti. Tumas atvažiuoja. Paliulionis ima jam dėstyti jo „nuodėmes“, pirma crescendo, paskui, pavargęs, diminuendo. O šis šelmis, tiksliai nužemintai, dailiai sumišęs, maldingai klausos, kaip mielas kačiukas purkuodamas; o tas grakštus snukutis toks malonus; o tos akys tokios nekaltos... Žiūri į jį vyskupas, žiūri: tas nusikaltėlis toks mielas, o aiškinas taip įtikinamai, o taip padoriai lenkiškai, dargi varšuvišku akcentu — na, kaip gi čia ilgai pyksi, ypač kad tas gerojo šelmio snukutis taip žaviai gailis... Tad atsidūsta senasis ganytojas ir šiltai sako: „Na, ką veiksim? Klaupkis — palaiminsiu!“ Ir, pakėlęs į dangų dideliais juodais akiniais akis, plačiai užsimojęs, visu savo mažu augumu ūmai tartum augte išaugęs, taria: „Benedicat te omnipotens Deus, Pater et Filius, et Spiritus Sanctus“. Nusikaltėlis maldingai atsako: Amen. Tuo ir baigės agniojo vyskupo teismas.

Ir mes šį vakarą ne tik nepasmerkėme savo Vaižganto už išdykavimą, tik juo linksmiau baigėm vakarienę.

Pavakarieniavus vasarotojui Palangoj lieka dar viena vasarinio ritualo dalis: eit į pajūrį ant tilto, kur susirenka, taip sakant, visa Lietuva pasigėrėti savąja jūra ir jos didinga naktim ir į kilnią jos simfoniją įlieti dar

žmogaus-lietuvio įnašą — lietuvišką dainą.

Aš sakau Maironiui: „Jaunimas baudžias eit ant tilto padainuot. Ar neprisidėtum ir Tamsta?“ Jis juokais ima brangintis: „Na, kažin? Aš senas — nebepritiksiu prie jūsų“. Mes, jaunesnieji, vienu balsu ėmėm jį įtikinėti, kad savo dvasia jis ir už jaunuolius jaunesnis; jis būtinai turįs eiti su mumis; be jo mums ir malonumas ne malonumas; visa Palanga ten jo laukianti. „Na, jei taip, tai, tur būt, reiks eiti“, tartum vargais negalais nusileidžia Maironis (o mes jauste jaučiame, kad jį traukte traukia tas vakaro pajūris, tas tiltas ir tos dainos).

Tad einame seni jauni, vyrai moterys. Būrio vidury Maironis, šalia Jasėnas su Vaižgantu, ir aš čia pat iš paskos, kaip uodegėlė, kuria ir norėdamas nenusikratysi. Taip lengva sieloj. Jokio rūpesčio. Žmonės čia tokie meilūs. Vien lauki kažko gero ir įdomaus.

Štai ir tiltas tiesias į jūrą. Kaip gaila, kad jis nūnai toks trumpas: per trisdešimt metų vėjai užpūstė ir jūra užnešė jį smėliu, tad du trečdaliai jo atsirado sausumoj — susidarė iškyšulys. Ne taip buvo anuomet, kai aš jį mačiau pirmą kartą 1895 metais: smėlio iškyšulio nebūta, vien jūros plezdenta; tiltas buvo bent triskart ilgesnis ir visas žlaksojo vandeny; būdavo vos užmatyti nuo krašto jo galas; baugu būdavo juo einant — kaip toli įsismelki į jūros begalybę! kaip gilu turi būt po kojomis!

Tilte kamšatis. Vieni dar tik ateina, kiti jau grįžta. Taip ir tęsias nenutrūkstamos eilės, klegėdamos, juokdamosi. Gale tilto tirštesnis būrys. Girdėti — dainuoja. „Tur būt, Jonuškaitė. Ji jau grįžo, baigusi mokslus Berlyne ir Romoj", pareiškia kažkas. „Einam ir mes", sako Maironis. Visi jį pažįsta, visi sveikina — jis vos besuskumba kilnoti savo apnešiotą panamą...

Štai Smetona su žmona. Sveikinamės. Vaižgantas mus meta ir prisijungia prie jų būrio, kuriame kyšo, it du ąžuolai, Izidorius Tamošaitis ir Antanas Lubickas (slapyvardžiu Viktoras Pravdinas), kurie savo noru sudaro buvusiajam prezidentui tartum kokią asmeninę sargybą. Mūsų būrys eina į patį galą, kur mus traukte traukia daina.

Tikrai, dainuojančiojo būrelio širdis besanti Vincė (kurią visi pažįstamieji taip iš simpatijos vadina), pavarde Jonuškaitė. Pamatę Maironį, dainininkai nutilo, iki pasisveikino. Tuokart Maironis paprašė toliau dainuoti, ir Vincė savo tirštu, plačiu, šiltu balsu užtraukė Maironiui pagerbti „Lietuva, brangi mano tėvyne". Visi, kaip kuris galėdamas, nuoširdžiai pritarė. Maironis irgi traukia savo senuoju tenoriuku. Aš stebiu, klausaus ir truputį už jį gėdžiuos (nors pats nė tiek nemoku dainuoti). Kad jis galėtų taip dainuoti, kaip Putinas! Gal jaunas ir galėjo. Ar šiaip ar taip — vis tiek taip miela, kad jis prisideda prie jaunimo, ir aš jį dar labiau myliu.

Taip bedainuodami po kita kitos Maironio dainas, nė pastebėte nepastebėjome, kai ėmė lynoti. Tenka eiti namon. Ar jam patinka, ar ne, laikaus šalia Maironio (antroj šaly Jasėnas).

— Mūsų poetų karaliau, — sakau Maironiui, — atleiski, kad taip garsingai vadinu, bet turiu taip vadinti, nes tikrai esi (jis čia kažką neaiškiai tarė, lyg neigdamas, lyg nutraukti bandydamas), gal pasakytumei mums, kaip jauties, kai girdi štai savo dainas dainuojant? Ir žvilgteriu jam į veidą, kiek susirūpinęs, ar savo klausimu nesuteikiau jam nemalonumo. Bet ne: jis šypso gana palankiai ir pagaliau sako:

— Na, tai jau, kaip čia pasakius... Žinoma, malonu: juk žmogus tam ir rašai dainas, kad kas nors jas dainuotų.

Pasakė jis tai tikrai maironiškai: nuoširdžiai bei paprastai. Kitas būtų pasiraitęs bei paveidmainiavęs; girdi, tai jį varžą, arba jam tai esą visai abejinga. Maironis ne taip.

Matydamas, kad dainius duodasi šitaip kalbinamas, einu toliau ta pat kryptim:

— Bet juk, tur būt, pradžioj ne iš karto susilaukei Tamsta visuotinio pritarimo?

— Žinoma. Su jaunaisiais buvo lengviau; bet seniai arba visai nesidomėjo, arba net žiūrėjo žvairomis.

— O kaip sutiko Tamstos kūrybą didysis Baranauskas?

— Ogi tylomis. Kai įteikiau jam ilgoką sa-

vo dainą apie Lietuvą, priimti jis priėmė, bet taip ir paliko nieko nepasakęs, ką jis mano apie ją.

Taip beveik draugiškai bešnekučiuodami, parėjom namon. Gulti eiti dar per anksti. Tad ką toliau veikti? Skaityti? Bet prie žvakės per tamsu, o elektros kambariuose nėra. Gerasis šeimininkas, tur būt, manė: dieną saulė, naktį mėnuo; jeigu nėr — eik gulti!

— Žinote ką? — sako Maironis prieangy jaunimui. — Einam į valgomąjį, pažaiskim kokį žaidimą!

Visi džiaugdamies pritarėme ir sugarmėjome į valgomąjį. Mūsų laimė — ten kabo kerosino lempa.

— Ką norėtumėt žaisti? — klausia Maironis. Mes siūlom jam pačiam pasirinkti žaidimą.

— Gerai, — sako jis. — Tad gal pažaisim šitaip: vienas iš mūsų turės išeit į kitą kambarį, kad nenugirstų, ką likusieji susitars — sakysim, dangų, jūrą, žmogų, gėlę, skaičių, vardą ar ką kitą; tuokart jis grįš ir turės įspėti; tuo tikslu jis galės uždavinėti mums klausimus, kur tas dalykas yra: ar danguj, ar žemėj; ar Europoj, ar kitur: ar mieste, ar kaime; ar didžioj gatvėj, ar mažoj ir taip toliau, kol prieis visai arti prie reikiamojo dalyko, o tuokart bus jau visai lengva įspėti.

— Na, kažin? — abejoja vienas iš mūsų. — Man atrodo, kad tai labai sunku. Tad pats

mūsų gerbiamasis Maironis tegu mums parodo, kaip reikia spėti.

Visi pritarėme ir ėmėme prašyti dainių, kad sutiktų. Jis sutiko ir išėjo į savo kambarį. O mes tylomis susitarėme, kad dalykas, kurį Maironis turės įspėti, bus „Maironis“, ir pakvietėme jį pas mus. Argi įspėtų? Įdomu!.. O jis mįslingai šypso. Patylėjęs klausia:

— Ar tas dalykas yra vien idėjų srity, ar tikrovėj?

— Tikrovėj, — atsakėme.

— Ar mūsų planetoj, ar kur kitur?

— Mūsų planetoj.

— Ar ant žemės, ar kitur?

— Ant žemės.

— Ar Lietuvoj, ar svetur?

— Lietuvoj.

— Ar gyvenamoj vietoj, ar negyvenamoj?

— Gyvenamoj.

— Ar mieste, ar ne?

— Mieste.

— Ar dideliame, ar mažame?

— Mažame.

— Ar Palangoj, ar kitur?

— Palangoj.

— Ar kuriam bute, ar lauke?

— Bute.

— Ar klebonijoj, ar kitur?

— Klebonijoj.

Kad tave kiškis!—manau.— Nagi ir įspės! Tai puikus žaidimas! Net džiaugsmas ima!

O Maironis, lyg niekur nieko, toliau klausia:

— Ar šitam kambary, ar kitur?
— Šitam.
— Ar žmogus, ar kitskas?
— Žmogus.
— Ar vyriškis, ar moteriškė?
— Vyriškis.
— Ar ilgaskvernis, ar trumpaskvernis?
— Ilgaskvernis.
— Ar vyresnis už 60 metų, ar jaunesnis?
— Vyresnis.
— Vadinas, Maironis.

Mes visi entuziastiškai ploti. Juk tai tikrai nuostabu taip įspėti! Kas pirmiau būtų galėjęs manyti, kad tai galima? Iš tikrųjų tai aukštos kultūros žaidimas.

— Na, o dabar tegu kas kitas bando, — siūlo Maironis. Visi ėmė piršti mane. Man atrodė, kad supratau, kaip reikia spėti, ir sutikau. Pasirodė, kad per daug savim pasitikėjau, ir gavau gėdos: jie, šelmiai, sugalvojo įmantrų uždavinį — grožį; aš graibsčiaus, graibsčiaus kaip aklas, ir neįspėjau.

Tuokart kažkas prasižiojo, kad aš geriau spėjąs iš rankos. Tuoj kelios ponios bei panelės atkišo man savo rankas. Na, ką gi. Kad norite būt apgautos, apsigaudinkite! Ir ėmiau narsiai skaityti iš rankų. Tik drąsiai teik! Tik daug plepėk! Iš šimto teigimų penkiasdešimt, o gal ir daugiau, bus teisingų. To lengvatikiams visai pakanka. Žmogus taip yra ištroškęs nepaprasto, stebuklingo, pranašiško, jog yra pasiryžęs užmerkt akis priešais netiks-

lumus, o ką tik galima ir kiek galima priimti palankiai, kaip tikrą „pronešį“. Pagaliau. šimts žino, gal mes kartais turim daugiau intuityvinės įspėjamos galios, negu nujaučia dabarties mokslas. O gal ir ta vargšė žmogaus ranka tikrai yra lyg koks lakštas, kuriame gamtos įrašyta, kokias galias, kokius palinkimus turi tas žmogus, vadinas, šiek tiek nurodo, kokia gali būti ar net bus jo ateitis.

Tad skaitau iš rankų. Visi atsidėję klausos, surimtėję, susimąstę, kartais pažvelgdami į savo delną, kartais pasikuždėdami su kaimynu. Klausos ir Maironis. Labai norėčiau pažvelgti ir į jo delną, bet bijau prašyti — gėda! Toks išmintingas vyras.

Kai svečiai išsinoravo ir išsivaikščiojo gulti, pasilikova mudu su Maironiu vienudu. Aš jau buvau besakąs jam labanakt, kai jis, žiūrėdamas truputį į šalį, man sako: „Na, o man ar nepaskaitysi iš rankos?“ — „O, mielai! Prašom! Prašau kairę“.

Paėmiau ir žiūriu. Truputį ima baimė. Ką pasakysiu tam išminties sostui? Gali kas nepatikti. Didelis žmogus... Jei įsižeis?.. Bet juk burtininkui daug kas atleidžiama. Tad pasiduodu apsėdančiam kipšiukui ir imu drąsiai teigti, žinoma, atsargiai rinkdamas žodžius, maždaug šitaip:

— Kaip keista: ranka atrodo ne Maironio, ne dvasios galiūno, o žemės valdovo, kuriam skirta viešpatauti ramiai, tvirtai ir kietai — žiūrėkite, kokia ketvirtainiška, masyvi,

stipri, pirštai kokie, palygint, neilgi ir stori, ir jų galai kokie platūs — žemiško veikėjo, praktiko pirštai... Gyvenimo linija plati, gili, be komplikacijų, tekanti į normalią senatvę. Jausmų upė plati ir gili, bet susipynusi iš įvairių atskirų šakų į sudėtingą pynę — daug vidaus audrų ir kovų, daug džiaugsmo, bet ir sopulių. Proto linija labai ryški, drąsi, tiesi, giliai rausianti. Paskirties ženklas gana įmantrus, bet siekimo linija eina tiesiai ne į paskirtį, kaip ir daugumo žmonių, tik pro šalį, į kitą siekį, ir atsiduria į gerovės kelią, kurioj apstu gėrybių...

— Tad kuri buvo mano tikroji paskirtis?

— Į tai nelengva ūmai atsakyti. Jūsų paskirties ženklas yra kažin koks sudėtingas rašmuo. Spėjant iš rankos visumos, jūsų pirmaeilė paskirtis buvo būti mokslininku, o tik antraeilė poetu. Poetas jūs tikras ir stiprus, Lietuvai labai reikšmingas; bet pasauliui? O kaip mokslininkas jūs būtumėte pasiekęs pasaulinę garsybę...

Maironis, kiek pasipiktinęs, gana griežtai tai paneigia. Man ir pačiam pasidarė nejauku: kodėl jam tai pasakiau? Gal įsižeidė?.. Nebeatsimenu, ką dar jam būriau iš delno, ir mudu išsiskyrėm. Labanakt buvo nei šio, nei to.

NAUJA DIENA

Ryto metą atsikėliau šviesiai nusiteikęs. Saulėtą rytą Palangoj kitaip ir būti negali. Prisiminiau vakarykštį Maironio incidentą. Ir šis dalykas šįryt atrodo ne toks tragiškas: delnų skaitytojui daug kas atleidžiama.

Einu į bažnyčią, tą grakštų liepojiečio Strandmano kūrinį. Man besiruošiant mišioms, ateina ir Maironis, rimtai susikaupęs, kaip paprastai jis laikos bažnyčioj, ir ima atsidėjęs melstis, o aš einu prie šalinio altoriaus mišių. Atlaikęs sėduos į klauptus šalia didžiojo altoriaus, kur belaikąs mišias kaip tik Maironis. Kalbu savo brevijorių ir kartkartėm vis žvilgteriu į belaikantįjį. O jis daro tai labai padoriai, rimtai, įsigilinęs.

Atlikęs savo maldines pareigas, grįžtu į klebonija pusryčiauti. Kadangi ilgai miegojau, tai nekąberandu valgomajame, o kai ateina Maironis, tai paliekame vienu du. Pasisveikinome, man truputį nejauku. Sunkoka valandėlė tylos. Nebeiškentęs ryžtuos ją pertraukti:

— Kaip miegojote, gerbiamasis prelate?

— Blogai ir maža temiegojau.

— Ar galiu paklausti, dėl ko?

— Atvirai prisipažinsiu: dėl vakarykščio Tamstos būrimo iš rankos. Tamsta pasakei, kad man buvę skirta būti pirmiausia mokslininku, o tik antroj eilėj poetu. Vakar tas

Tamstos posakis man atrodė klaidingas; bet naktį užpuolė mane abejojimai: o gal Tamsta iš tikrųjų neklysti; mokykloj mokytojai man piršo mokslinę karjerą, ypač matematikoj: neaptikdavau uždavinio, kurio nebūčiau galėjęs išspręsti. Gal tikrai man būtų reikėję pasidaryti matematiku, o poeziją laikyti vien pašaliniu užsiėmimu... Na, bet jau vėloka — reikia jau eiti maudytis, šiaip pavėluosim grįžti pietums. Ar Tamsta eisi drauge?

Mielai sutikau. Nuėjom pasiimti reikmenų.

Kai grįžau, Maironis su Jasėnu jau bestovį prieangy, apsivilkę lengvais, ilgais, baltais apsiaustais, su baltom skrybėlėm. Aš vienas juodas. Einame atsileidę ir tingiai šnekučiuojame. Atsiminęs imu pasakoti, kaip čia prieš 25 metus dabartinis mūsų vyskupas Pranciškus Karevičius, anuomet dar paprastas Peterburgo kunigų seminarijos profesorius, piaudavo klebono sode šieną, nusivilkęs sutoną, nepaisydamas einančių pro šalį puošnių varšuviškių ponų bei ponių. Aš džiaugiuos originaliu vyskupo paprastumu. Jasėnas lyg ir pritaria — nesuprasi, ar pagarbiai rimtai, ar plonai ironizuodamas. Maironis pritaria kažkaip tėviškai nuolaidžiai. Primenu, kad 1913 metais, mirus Žemaičių vyskupui Gasparui Cirtautui, niekas mūsų nesitikėjome, jog Karevičius būtų paskirtas vyskupu. Girdėjome, jog kandidatu buvęs ir Maironis, bet Romoj nepraėjęs, nes jį ten įskundęs kun. Bronislavas

Žongolavičius, kun. seminarijos profesorius ir buvęs vysk. Paliulionio sekretorius. Maironis patvirtino. Bet vėliau man teko girdėti, kad Žongolavičius neprisipažįsta pakišęs Romoj koją Maironiui.

Taip bešnekučiuodami, atėjom į pajūrį. Netrukus jau gulėjom užuovėjoj tarp kopų, baltam smėly, tvilkyte tvilkomi besijuokiančios saulės. Tai tįsome aukštynelki, gaivindami akis tyroj žydrynėj, tai glaudžiamės veidu prie karštų smilčių, tai tingiai vartaliojamės nuo šono ant šono. Pro tamsius akinius spoksau į saulę.

Kartais vienas ar kitas pasako kokią pastabą, kas nors jam tingiai atsako arba ir visai niekas neatsako. Vėl tylime. Nuostabiai jauku. Tįsotum taip ir tįsotum. Laikas bėga nepaprastai greitai.

Ateina Vaižgantas ir gulas mūsų tarpe. Šneka truputį pagyvėja. Smetona vėl parašęs straipsnį, ir tai smarkų, prieš krikdemų režimą. Šie grasą jį patupdyti. Gabrys, kur neseniai parodoj sudaužė Smetonos biustą, pasirodęs Palangoj. Tamošaitis su Lubickiu, kaip du liūtai, vaikščioją ieškodami jo apkulti. Naujalis, P. Oleka, A. Vanagaitis ir Olšauskas rengiasi važiuot į JAV gaivinti tautiečių dvasios, kurios piniginė dalelytė įplauktų į gaivintojų kišenes. Dignus est operarius mercede sua. Vincė Jonuškaitė, baigusi dainavimo studijas Berlyne, atvažiavusi į Palangą ir ruošianti koncertą kurhauze. Martynas Yčas at-

sidėjęs spiritizmui ir rengiąs seansus; pakvietęs vieną kartą ir Maironį, bet tas netikėlis sugadinęs visą seansą: paklausęs dvasią, kuo vardu viena jo sesuo, ir dvasia negalėjusi atsakyti.

Panašiai beplepant, prisiartino laikas pietų grįžti. Tad šokom į vandenį nusiplaukyti ir, gražiai nusivalę, žingsniuojam namo lengvom kojom, šviesiom galvom, pabudusiu skilviu. Nėra didelio noro nė apie ką nors kalbėti. Bet, kai ėjom pro Birutės gatvę, neiškenčiau nepasinaudojęs proga paklausti Maironį, ką jis mano apie pirmuosius du mūsų prezidentus, Smetoną ir Stulginskį (nes juodu abu dabar šioj gatvėj gyvena, beveik vis-a-vis: Smetona — Romano viloj, Stulginskis — Baltojoj). Neskubėdamas dainius atsakė tikrai salomoniškai, beveik kaip anas vokietis mokytojas (oba lučše — abudu geriau); išėjo daugmaž šitaip: vienas protingas ir antras išmintingas, o šiaipjau Smetona tikrai geras ir Stulginskis labai geras. Visai rimtai kalbant, reikia nulenkti galvą priešais Maironio bešališkumą: nors jam simpatingesnės buvo politinės-socialinės-ekonominės tautininkų idėjos ir todėl jo širdis linko į Smetonos pusę, tačiau jis tikrai aukštai vertino ir Stulginskį, nors krikščionių demokratų atitinkamos idėjos jam toli gražu ne visos tepatiko.

Pasiekę namus, nusiskubinome kiekvienas į savo kambarį šiek tiek apsigerbti bei padoriau apsivilkti, kad būtų galima pasirodyti

mūsų mišrioj kompanijoj. Klebonijoj nebuvo pakenčiama, taip kaip buvus pajūry, mauroti prie stalo.

Galų gale svarusis skambalas garsiai paskelbė nekantraujantiems didžiąją valandą, ir peralkusioji draugija, nė nebandydama vaidinti poniško santūrumo, ryžtai sugarmėjo į valgomąjį, susėdo į savo vietas ir ėmė alkanai sotintis. Daugumas pasiduoda alkanajai aistrai visai ramia sąžine, nes arba turi gydytojų įsakymą priauginti tiek ir tiek kilogramų, arba, būdami jauni, dar nebūgštauja, kad priaugs. Toks yra paprastųjų mirtinųjų stalo galas. O dievaičių? Ir jie kerta atsidėję, pamiršę ar bent norėdami pamiršti, ką yra įsakę gydytojai: būtinai numuškit svorio! Kaip čia nekimši, kad taip noris! O ir dar: argi dovanai moki už dieną po keliolika auksinių litų? Jie verkte verktų, jei nepasinaudotum! O kokios išdavos bus, kai klebonėlis nusives į klėtį svertis ir paskelbs, sakysim, Maironį sveriant 84 kilus ir džiaugsmingai pasveikins, lyg sakyte sakydamas: na, argi ne gerai jus maitinu? Ir Maironis truputį melancholiškai pamos ranka ir pagaliau rezignuojamai šyptels.

Svariai privalgę, vasarotojai eina į savo kambarėlius kas prikristi, kas pasirūkyti bei pasiplepėti, kas laiškų rašyti ar kokios lengvesnės knygos pasiskaityti. Kad Maironis būtų popiet miegojęs, neteko girdėti; kad būtų knygų skaitęs, neteko aptikti; užtat brevijorių sąžiningai atkalbėdavo. O paskui reiks eit į

šilą ar į pajūrį pasivaikščiot ir bent kiek pastūmėt į priekį naujosios dramos.

Neskubomis atlikęs savo popietines pareigas, einu atsidėjęs aplankyti senosios Birutės, pakeliui vis sustodamas pasiplepėti su pažįstamais. Kai įžengiau į šilą, netoliese priešaky išvydau gulint ant žemės kažką stambų baltą. Einu artyn — žmogysta. Ar Maironis, ar Jasėnas? Taip, Maironis guli kniūpsčias, kojom griovy, alkūnėm pasirėmęs į krantą, ir kažką rašo į knygutę ar šiaipjau lakštelį. Jis manęs nemato, nes artinuos iš užpakalio. Ne, nešnekinsiu, netrukdysiu: gal kuria. Ir aplenkęs nuėjau toliau — į Tyškevičių parką. Akys gėris, širdis džiaugias — ir gražus gi tas žmogaus dvasios kūrinys! Kokie didingi, o grakštūs kelių vingiai! Kokios puikios perspektyvos!.. Pagaliau atsiveria akiai žavįs rūmų vaizdas, vienkart išdidus ir meilingas, paprastas ir aristokratiškas; ištiesęs kviečiamai globiamai savo sparnus, kaip jo prieky Kristaus statula rankas, rodos, kvieste kviečia žiūrėtoją eit apsilankyti. Yra tekę prieš pirmąjį Pasaulinį karą lankyti rūmų vidų — vertas viršaus. Galėtų būti kurio karaliaus vasarinė rezidencija. 1895 metais, kada atvažiavau čion mokytis, tebebuvo čia tuščias balynas tankiam šile ir vien šimtai darbininkų triūsė, sausindami vietą, pildami kalvą ir mūrydami pamatus. Na, bet ir brangiai atsėjo tas žaislelis! Man yra tekę girdėti, kad grafas sukišęs į šitą šedevrą visą didelį žmonos kraitį.

Klebonas sakė, kad visa atsėję 2 ar 3 milijonus gerų carinių rublių. Kažkur teko girdėti (greičiausia, iš to paties klebono), kad vien už parko projektą grafas sumokėjęs prancūzui menininkui 30 tūkstančių aukso frankų.

Rūmai ir parkas nūn stipriai apleisti. Jaunieji Tyškevičiai nebėra tokie turtingi, kad įstengtų išlaikyti tą brangenybę, ir esą linkę gana pigiai ją parduoti Lietuvos vyriausybei. Būtų tinkama vasaros rezidencija mūsų prezidentams.

Nuėjau prie Liurdo grotos. Vėl puikus kūrinys, Liurdo kopija, netgi uolos gabalai atgabenti iš tenai. Man teko matyti, kai tą grotą statė, ir čia melstis ar susimąsčius veizdėti prieš pirmąjį Pasaulinį karą, kai nuostabi maldinga nuotaika dar gaubė tą vietą. O nūnai, demokratijos amžiuj, čia linksmai klega žiopliai, sėdi ar stovi pasikopusios ant uolų mergos, o bernai į jas spokso ir fotografuoja.

Liūdna pasidarė. Regiu — negrąžinamai paskendus praeity senoji Palanga, toji paprastoji, tylioji, šviežioji, su neišmindžiotais šilais, su švariai sruvenančia Rąže, su kukliais pajūrio papročiais, tokia primityvi, o tačiau aristokratiška (nes daugis Lietuvos ir Lenkijos, netgi Rusijos didžiūnų mėgdavo čia silsėtis), tokia žemaitiška, o tačiau tarptautinė.

Ką gi! būtina socialinė-ekonominė-istorinė raida...

Ir vėl randu Maironį tame pat griovy berašantį. Kilstelėjęs skrybėlę, buvau jau beei-

nąs pro šalį; bet jis sulaikė: grįšim drauge. Tad priėjau.

— Kaip gražu, — sakau, — kad net Palangoj pasiduodate mūsų įkvėpiamas. Gal tai „Vytautas pas kryžiuočius“ gema?

— Kaip čia pasakius? Gimti tai jis jau senokai gimęs, o dabar tai tik pamažu auga, bet ir tai vien varu varomas, nes Dauguvietis griežtai reikalauja. Šiaipjau tai neskubėčiau, nes juk į Palangą važiuojam ne kurti, tik gyventi; o ir iš viso kūryba yra reikalinga atsidėjimo, o kaip suderinti atsidėjimą su paskuba, aš tiesiog nežinau... Tik jūs, jaunieji, bandote juos suderinti. Bet ar tikrai pasiseka? Žinai, Tamsta, aš norėčiau duoti Tamstai vieną patarimą. Jūs, jaunieji, skubat rašyti, o parašę skubat spausdinti. Tikėki manim, savo gyvenime esu nemaža skaitęs, girdėjęs, pats patyręs ir permąstęs: kai parašysi ką nors, nesiųsk tuoj pat į redakciją, o padėk į stalčiuką ir laikyk ten ilgokai, iki išdils kūrybiniai įspūdžiai ir paėmęs galėsi skaityti savo kūrinį beveik kaip svetimą, vadinas, gana objektyviai; tuo būdu lengviau pastebėsi jo silpnybes ir geriau įvertinsi gerąsias puses ir galėsi sėkmingiau jį ištobulinti...

Begrįžtant Maironis sako:

— Na, kažin, o jeigu užeituva į Vailokaičių vilą? Ar pasižįsti su kun. Juozu? Jis be galo vaišingas. Kasdien šiuo metu susirenka pas jį, kas tik su juo pasižįsta, o mėgsta kavą su geru likieriu, skanius vaisius ir rinktinį vyną.

Ten galima maloniai praleisti vieną kitą valandą.

— Gerai, užeikiva. Su kun. Vailokaičiu seniai ir gana gerai pasižįstu.

Štai ir ta pagarbintoji Vailokaičių vila, Anapilis, kadais buvusi ar ne kretingiškes Marijos Tyškevičiūtės, viena iš įmantriausiųjų Palangos vilų, medinis barokinis pastatas su bokštais bokšteliais, didžiuliam pušų alkely. Aukšti langai atdari, ir pro juos, kaip iš avilio, girdėti balsų mišinys.

Įėjova. Didžiulė patalpa pilna vasarotojų, vyrų bei moterų, stovinčių bei sėdinčių, su stiklais rankose, iškaitusiais veidais, šalia staliukų, kur apkrauti savų bei svetimų vaisių, įvairių formų bei spalvų butelių bei ropinių. Ir visa tai skendi melsvose dūmų bangose ir gyvam klegesy. Viena kita grupė sustojusi prie staliukų, kur įnirtusios poros lošia šachmatus arba šaškes.

Kai tik linksmoji kompanija pastebėjo masyvų Maironio stotą, tuoj kakafoniškai suklìko visais gamtos tonais: „Maironis! Maironis! Valio! Valio!“ ir puolė sveikintis. Kaip jam ir rankos nenutraukė! O jis tik plačiai šypso, primerkęs gudriai akutes, ir tėviškai spaudo atkištas sau suprakaitavusias plaštakas: čia kvadratiškas plačiai bešypsąs Leonas Bistras; čia moteriaveidis, nustebusiai žiūrįs, naiviai šypsąs dr. Kazys Jokantas; ten liemeningas, ironiškas, trumparegiškai pro auksinius akinius bemirkčiojąs kun. Antanas

šmulkštys; čia stambus, mėnulio veidu, riebiai bevypsąs, ką tik baigęs ne visai liesą anekdotą ir tuoj pradėsiąs kitą Vytautas Bičiūnas; ten po palme, kampely, šalia stalelio, kur tyliai laukia galo bananai, apelsinai, vynuogės, kukliai slypi Putinas, truputį kenčiančiu šypsniu europiečio veide, ir nemaža kitų fizionomijų bei sijonėlių. Pagaliau, triukšmo priviliotas, pro kurias ten duris smulkiais žingsniais katiškai įžengia juodai trumpai apsivilkęs šeimininkas kun. Juozas Vailokaitis, gudriai prisimerkęs, plonai bešypsodamas visu savo derliu išmintingu diplomato veidu, maloniai ištiesęs rankas į Maironį ir, elegantiškai paėmęs už rankos, iškilmingai veda dainių. Prie kavos su likieriais sėdi gražios ponios, kaip saulutės, jog net akys raibsta, ir žmogus gerai nebeatskiri, ar tai Jonienė Vailokaitienė, ar Augustinienė Janulaitienė, ar Antanienė Endziulaitienė, ar Petrienė Kubertavičienė. Aš, paspaudęs sau tiesiamąsias rankas, priėjau prie staliuko, kur nebeatmenu kas belošią šachmatų partiją, iš kur galėsiu viena akim sekti savo Maironį. O ten šalia bestovįs amžinas jaunbernis, geradūšis, blizgaakis, kukliai besišypsąs Petras Radzevičius ir vyras iš stuomens bei iš liemens Kazys Ambrozaitis, Blindos fizionomija, abu krikščionių demokratų kareivos. Girdžiu—užsimezgė ir išsiskleidė lietuviškas saloninis pašnekesys, kuriame pro spirito garus retkarčiais bliksteli esprit'o kvapsnis — beveik išimtinai iš Juozo Vailokaičio lūpų.

Galų gale tenykštė puokštė išsiskirstė, ir Maironis atėjo prie mūsų staliuko pasižiūrėti, kaip lošiama. Lošėjai buvo benorį užleisti jam prie lentos vietą, bet jis pasisakė nelošiąs ir prašė toliau lošti, o jis pasižiūrėsiąs ir pasimokysiąs.

Kiek laiko pasekęs lošimą, dainius ima nebesitverti kaily ir, mandagiai atsiprašydamas, pradeda davinėti lošėjams patarimų, kurie nusimanantiems atrodo tikrai vykę. Tad vėl imama jį prašyti, kad sėstųs prie lentos ir su kuriuo nors paloštų, nes buvome pradėję manyti, kad jis pasisakė nelošiąs šachmatų vien iš senos lošėjų manieros taip apsimesti. Bet Maironis ėmė taip nuoširdžiai aiškintis tikrai nemokąs lošti, o patarimus davinėjęs tik dėl to, kad, įsižiūrėjęs į lošimą, ėmęs suprasti, kaip reiktų lošti. Tad ėmėme jam sakyti komplimentų, kad jis turįs įžymų talentą šitam lošimui.

Vienas iš mūsų pademonstravo šachmatų lentoj vieną trumputį ir paprastutį lošimėlį, kaip su keturiais pėstininkais galima uždaryti vieną priešo pėstininką. Truputį pasekus kitus lošiant, galima ir nemokant greit išmokti; reikia tik turėti pastabumo bei kombinacijos dovanos. Paklausėme Maironį, ar jis moka tą lošimą lošti. Jis pasisakė visiškai nemokąs; bet, valandėlę pasižiūrėjęs, pareiškė dabar pabandysiąs, atsisėdo ir iš karto sulošė visai tinkamai. Mes — stebėtis ir sveikinti.

Taip besižmonėjant, atėjo laikas grįžti va-

karienės. Ką tik palikęs vaišes, kaip neminėsi geru žodžiu vaišintojo. Tad, grįždami trise ar keturiese, ėmėme kalbėti apie tą nuostabųjį kun. Juozą Vailokaitį, kurs iš nieko sugebėjo sukurti didelę ir galingą finansinę įstaigą. Nešykštime pagiriamų žodžių to vyro aiškiam protui, nuostabiam sumanumui, dideliam lankstumui, šaltai ir praktiškai galvosenai, nepalaužiamai energijai, stipriai valiai, diplomatiškam mandagumui. Reiškiame nuomonę, kad tas vyras, kurs mažoj Lietuvoj sugebėjo pasidaryti multimilijonierium, Amerikos sąlygose būtų virtęs milijardierium. Maironis daug nekalba, bet su mūsų išvadžiojimais sutinka ir pripažįsta Vailokaičiui didelius bei įvairius gabumus ir pasisako, kad kun. Juozas jam esąs dideliai mielas. O mes žinojome, kad tas finansininkas gerbia ir myli Maironį, kaip geras sūnus garbingą tėvą. Netgi ne vien platoniškai: yra tekę matyti Maironio salone, kerčioj, ant seno fortepijono, keistą radijo aparatą, kur antena-vytuvai su apvyniota vielos gija; prieš kelerius metus buvo tai paskutinis (tiksliau gal pirmasis) technikos žodis ir atsėjo brangiai. Vailokaičio dovana. Įdomu: Maironis svečiams tą kerėplą dėl rodymo parodydavo, bet jo veikimo nedemonstruodavo; gal ir pats juo nesinaudodavo, o gal netgi nebuvo pratęs paleisti tą „cūdą“ į darbą. Ir iš viso Maironis negaudydavo naujų išradimų, kaip kad, sakysim, kun. prof. Valavičius.

Čia neištūriu nepasakęs vienos paslapties:

nors tuodu vyrai viens antrą gerbė ir brangino, betgi man vaišėse pas Maironį nėra tekę matyti kun. Vailokaičio, o pats Maironis, kurs mėgo svečiuotis, pas Vailokaitį nebent labai retai teviešėdavo.

Štai ir vėl kvapiai garuojanti vakarienė, kurios metu senukai ėmė matuoti savo amželius. „Štai jau ir pasenome", sako su melancholišku jumoru Maironis, „o nė pastebėti nepastebėjau".

— Atleiski, Tamsta, — sako ar ne Jasėnas. — Tamsta tebesi vis toks pat amžinai žaliuojąs vienišas ąžuolas plynuose mūsų poezijos dirvonuose.

— Ąžuolas ne ąžuolas, — šypteli Maironis, — bet jau, dėkui Dievui, nebe vienišas: auga jau ir įpėdiniai.

Ir jis čia paminėjo keletą, pirmoj vietoj Putiną, antroj Girą. Truputį keista, kad nepaminėjo Binkio, nei Kiršos, nei Sruogos, kurie anuomet buvo jau pakankamai pasireiškę. Gal Maironis jų kūrybos neką tebuvo ir skaitęs: vėliau dažnai su juo susitikdamas lig pat jo mirties, beveik nesu girdėjęs jo kalbant apie mūsų arba kitų kraštų poeziją bei poetus; vieną kitą kartą tik yra jis pareiškęs, kad vertinąs iš rusų Puškiną bei Lermontovą (ypačiai Lermontovą), iš lenkų Mickevičių bei Slovackį, iš vokiečių Goethę, vadinas, savo jaunų dienų simpatijas. Gal ir Maironis priklausė prie tų kūrėjų, kurie savosios srities kūrinių skaityti visai nemėgsta arba maža temėgsta, o patys

tačiau kuria, nenoromis kuria, būtinai kuria, nes pati prigimtis neatsispiriamai verčia. Vieną kartą klausiau Putiną, ar jis mėgsta skaityti eilėraščius. Nelabai temėgstąs ir jis. Aš irgi. Mėgau, kada tebebuvau jaunutis. Paskui užgulė kalnais romanai. Nebebuvo tiesiog laiko mėgautis poezijos kvintesencijom.

Po vakarienės nuėjom į tylųjį Birutės kalną. Lyg kokios slaptos nuovokos vedamas, susirinko būrys jaunimo, nes kur Maironis, ten jaunystė. Ir vėl suskambo ir plito dainos viršum įsiklausiusios jūros. Pilni gyvybinio džiaugsmo, grįžome per prigludusį šilą, kur taip šiltai kvėpuoja. Atsisveikinę prie vartų su palydovais, dar valandėlę atsisėdome su Maironiu bei Jasėnu prieangy, šalia dainiaus kambario. Naktis, kaip motina, siautė mus jaukia begaline tyla, kaip meilė. Žvaigždės veizdėjo į mus, kaip tolimos sesės... Ir pradėjau tyliai: „Užmigo žemė. Tik dangaus nemiega akys sidabrinės"... Baigiau. Tylime. Jasėnas sako:

— Ačiū, be galo ačiū jums, didysis, brangusis Maironi, kad atskleidėte mums taip sugestyviai slėpiningą gamtos ir žmogaus širdies grožį, ir nūnai kartų kartos galės intensyviau jį išgyventi ir paragauti aukštesnės laimės. Tikrai mūsų tauta bus amžinai jums už tai dėkinga!

— Na, kažin? — sarkastiškai sako Maironis, balse tyliai vibruojant sopuliui. — Juk štai antroji karta manim jau nebepatenkinta.

Ir ką į tai atsakyti? Juk tikrai po didžio-

sios rusų revoliucijos papūtė ir mūsų literatūrinėj kritikoj kiti vėjai. Gira paskelbė atėjus metą pervertinti visas vertybes. Prisidėjo Sruoga. Ir pradėta. Dažnai reikiamai; kartais netaktingai; visada sopulingai. Ką veiksi? Kitaip šioj žemėj nesti. Bet Maironis tai skaudžiai jautė, nors ir nesiskundė.

— Brangusis dainiau, — sako pagaliau Jasėnas, — tai vien atskiri balsai. Tikėkit manim: tautos visuma giliai brangina jus, tik ji tyli.

— Bet dar prabils! — pridūriau aš.

Atsisveikinome, išsiskyrėme.

Tad jau praėjo viena diena su Maironiu Palangoj. Kiek dar jų lieka?..

O taip gera šalia to didžio, galingo ir gero tėvo...

PO PALANGOS — KAUNAS

———1924 - 1932———

Ir praskrido mielos dienos, kaip dausų paukštytės. Baigės atostogos. Grįžom į senąjį Kauną prie kasdienio darbo. Maironis vėl įklimps į savo seminarijos administraciją bei teologijos fakulteto lekcijas. Aš vėl į savo Š. Kazimiero spaudžiamas knygas bei laikraščius, vėliau dar į meno mokyklos auditorijas, o dar vėliau — į kunigų seminari-

jos nežavingas klases. Ar Maironiui daug liko laiko bei jėgų poetinei kūrybai? Manau, nedaug.

Žmogus trokšti poilsio bei gyvo žmogaus — atsikvėpti, pamiršti kasdienos pilkumui, patirti įvairumo bei grožio. Maironis ypačiai to buvo reikalingas. Tad ryžaus rasti kokią nors išeitį jam ir sau.

Lengvesnio turinio knygų skaitymas nepilnai tepatenkina fizinio bei dvasinio atgovio reikalą. Laikraščiai juoba ne. Menas čia galėtų padėti. Bet reikia atminti, jog bent kiek rimtesnis menas irgi stipriai įtempia visą žmogaus būtybę (drama, opera, koncertas). Lengvo pobūdžio menas, sakysim, komedija, operetė, baletas, kino paveikslai, nors pateikia tam tikro posilsio, tačiau dar neužpildo kažkokios žmoguje tuštumos, ir tai įkyrios. Kai grožies menu, stovi jo akivaizdoj vienas vienišas, pasyviai priimdamas, ką jis tau suteikia, o pats nieko jam neduodamas, kada taip gyvai trokštumei ir pats jam ką duoti, gyvai jame dalyvauti, kaip aš ir tu. Vadinas, tau reikia to „tu", tau reikia išgyventi draugystę gyvoj žmogaus draugijoj. Tai mudu su Maironiu gyvai jautėme, to mudviem opiai trūko, to ieškojome. Ir lankydavomės mielai pas draugus bei pažįstamus, ir juos pas save kviesdavomės. Bet, vidutiniškai imant, tai nebuvo platus ratas. Tik Maironis, dėl savo visuomeninės padėties, porą kartų per metus suruošdavo didelę puotą savo kunigaikštiniame palociuj; o šiaipjau

abu pasitenkindavome siauru rateliu. Beje, prieškariniai kauniškių kunigų pobūvėliai išnyko, kadangi per daug platus bei įvairus pasidarė tas kuniginis elementas, o mudviem su Maironiu ir nebe toks įdomus, tad pasitenkinome daugiausia pasauliečiais.

Pirmoji šeima, kurioj nuo 1924 metų mudu pradėjova dažniau lankytis, buvo tai gydytojo Simo Virkučio. Kaip Maironis su jais susipažino, nežinau, tur būt, kaip nors per ponią; o aš tikrai tai per Maironį ir ponią, bene Emiliją. Mat, kai 1924 metų vasaros gale mudu su prelatu grįžom iš palaimintosios Palangos, aš kažkodėl ryžaus padaryti vizitą Maironiui ir Kaune. Pasiryžau — nuėjau. Jis anuomet begyvenąs ne savo rūmuos, o vadinamajame profesorių name, seminarijos sode, antram aukšte, kairiajam gale. Ir randu pas jį nepažįstamą ponią, tokią linksmą, judrią, gyvom nuolat mirkčiojančiom akutėm, blyškiu savotiškai dailiu veiduku. Tai besanti ponia Virkutienė, žemaitikė nuo kažkur ten tarp Mažeikių-Papilės-Sedos. Žinoma, ji pakvietė ir mane, šalia Maironio, lankytis, be datos, be skaičiaus.

Mudu ir lankėmės, ne kartą ir ne du. Ponas Simas, laimingasis vyras tos glotnios katytės, besąs ne bet koks vyras: augalotas, lieknas blondinas, apvaliu maloniu veidu, tirkšliškis žemaitis, militarine laikysena, būtų atrodęs ne bet koks SS vyras, jei ne tyras lietuvis patriotas, ištikimas ir veiklus tautininkas, ak-

tyvus politikas, su kurio nuomonėm ne visuomet sutikdavo maniškės, užtat retkarčiais ir susikirsdavome mudu gana aštriai, betgi išlikdavome viens antram palankūs.

Kažkaip savaime iškilo mudviejų su Maironiu akiraty kita pora ir atsivėrė kiti vartai, kur ir pradėjome protarpiais su dainium lankytis. Tai buvo profesoriaus Jurgio Žilinsko šeima.

Kaip tas mudviejų su Maironiu takelis prasimynė į tos dailios vilos duris, nors tu kažką, nebeatsimenu ir gana. Gal Maironiui teko iniciatyva? Gal greičiau man: mat, juk aš su Jurgiu mokiaus Liepojos gimnazijoj, nors mudu skyrė penketas klasių (kai aš buvau aštuntoj 1903 metais, jis buvo trečioj). Aš 1903 metų rudenį įstojau į Kauno kunigų seminariją. Jurgis tai pat padarė sekančiais metais, baigęs Liepojoj keturias klases: mat, jau buvo prasidėjęs rusų japonų karas, ir priaugantiems berniukams ėmė grėsti pavojus, kad juos sumobilizuos į maskolių kariuomenę ir pasiųs į aną tolimosios Azijos pragarą. Atsimenu, anais metais prigūžėjo į tą vargšę seminariją, į pirmąjį kursą, apie 60 rinktinių bernių, jų tarpe ir mūsų Jurgis. Bet 1905 metais, pradėjus giedrėti karo padangėms (greičiau „papeklėms“), daugumas tų savanorių „klierikų“ ūmai išgūžėjo atgal į mylimą pasaulį. Ko belauks ir Jurgis — dūmė ir jis lauk. Neištižęs vyrukas kažkaip sugebėjo Estų Arensburge baigti gimnazijos kursą ir Tartu universitete

studijuoti mediciną, kurią neblogai įveikė, jog net galėjo pasilikti asistentu chirurginėj universiteto klinikoj. Pirmojo karo metu dirbo kaip chirurgas ir direktorius Raudonojo Kryžiaus traukiny tarp Vilniaus ir Šiaulių. Iš to laiko savo keisčiausių, o šiurpiausių nuotykių jis vieną kartą man papasakojo šitokį kazusą: gavęs vieną lavoną, jis kuriuo ten savo tikslu smeigęs savo skalpelį į tą negyvėlį, ir šis vienam momentui atsigeivelėjo, suvirpėjo iš skausmo... ir tikrai numirė. Nelaimingas chirurgas neišsakomai persigandęs, kad... nudūręs dar gyvą žmogų.

Po karo grįžęs Lietuvon, kurį laiką užsiėmęs privačia praktika, paskui darbavęsis. kaip chirurgas, karo ligoninėj. Kai kūrėsi Vytauto Did. universitetas, Žilinskas veikiai buvęs užangažuotas skaityti paskaitoms apie anatomiją bei chirurgiją. Parašė daug mokslinių darbų iš anatomijos bei antropologijos srities. Itin studijavo lietuvių kaukoles. Už disertaciją apie jas gavo medicinos daktaro laipsnį. Universiteto profesorium išbuvo, su maža pertrauka bolševikmety, iki 1944 metų, kada su daugeliu lietuvių išvyko tremtin. Gana anksti įemigravo į JAV ir apsigyveno pas savo dukrą Vitą, ištekėjusią už dr. P. Vileišio, Waterbury, Con. Nors netoli nuo manęs praleido paskutines savo dienas, nebeteko su juo susitikti ir maloniai paminėti senas geras (seniams) dienas. Mirė jis ten 1957 metais.

Vadinas, su Maironiu nutarėm ir nuėjom

to profesoriaus aplankyti. Matyt, jis buvo kur nors Maironį susitikęs ir pakvietęs lankytis. O aš, berods, ir nekviestas, kaip Maironio neatskiriama dalis, o ir Jurgio mokslo draugas, drąsiai susijungiau su dainium.

Daili viliukė besanti netol universiteto. Į skambutį negaišdami atsiliepė šeimininkai. Kaip ir pridera, pradėsiu nuo šeimininkės.

Buvau su ja pasižinęs jau 1919 metais pas Unę Babickaitę. Jos, mat, buvo Panevėžio gimnazijos draugės prieš pirmąjį karą. Buvo jiedvi tuokart apie 23 metų. Abi toli gražu ne biaurios. Tik Unė reprezentavo beveik mongolišką tipą, o Ksavera (pavarde Frankaitė) — subtilų pietvakarių Europos moterį. Gana aukšta, liekna, tamsiaplaukė, gražios spalvos blyškiu veideliu. Unė buvo plačių užmojų asmuo — išplaukt į plačius pasaulio vandenis; o Ksavera gyvenimui užsibrėžė daug siauresnes ribas: pasilikti tėvynėj, truputį pastudijuot meno (dainavimo, fortepijono muzikos mokykloj), o gyvenimo praktikai naudingą odontologijos mokslą, bet tą jau iki pasiekiamo dugno. Kodėl ji nepabandė pasidaryti artiste, taip ir lig šios dienos nežinau. Gal, kai įsimylėjo savo Jurgį, šis ją prikalbėjo nueit praktiniu gyvenimo keliu. Bet kodėl ji sau pasirinko gyvenimo draugu kaip tik Jurgį, kuris nei savo išore, nei manierom, nei kokiais ypatingais talentais ar gabumais nepasižymėjo?.. Ką gi? Meilė yra intymi žmogaus paslaptis. Ir pats kartais nesupranta (ypač vėliau), kaip galėjo

tą asmenį pamilti?!.. Matyti, anuomet regėjo jame kokias mielas sau pačiam ar pačiai vertybes. Ksaveros bei Jurgio atveju jai buvo patraukli perspektyva — vyras turės pastovią, garbią, neblogai apmokamą tarnybą. Be to, yra visuomenininkas, o ir politika jam nesvetima. kažin, gal dar aukščiau kur iškilti. O kai pati dar pasirinks gyveniniškai naudingą pašaukimą, tai abu drauge susikurs patogią ir vertingą egzistenciją.

Įdomu: iš Jurgio studentų teko sužinoti, jog žmonelės studijų metu profesorius Jurgis savo gražuolei nė kiek nepataikavo nei jos lepino; atbulai, stengės iš jos reikalauti daugiau, negu iš kitų, kad įtikintų esąs bešališkas net savo mielosios žmonos atžvilgiu. Tačiau ir visiems kitiems studentams buvęs plėšrus reikalautojas: girdi, laikydavęs saujoj keletą kauliukų ir mesdavęs studentui: sugauk ir beregint pasakyk, kas tai per kauliukas. Ką jau ką, o anatomiją jo studentai turėjo gerai išmokti.

Taigi mudu su Maironiu pas tą originalą profesorių. Nei Ksaveros, nei Jurgio išvaizda nuo 1918 - 19 metų beveik nepasikeitus. Jurgio tik tie šviesieji skystieji plaukai truputį pasitraukę nuo kaktos į užpakalį ir kiek praretėję. Šiaipjau tas gana augalotas vyrukas vis dar nepratęs laikytis tiesiai, kaip karys. Vis dar žiūri į tave, tartum susigėdęs, nedrąsiai ir šypso, tartum viduj turėtų kokią opą. Matyt, Maironis daro jam tvirtą įspūdį. Ir kam nedarytų?

Bet šiaip taip bendravimas rutuliojas priekin. Ir žmonelė savo švelniu kuklumu padeda tai paprastutei šnekai stumtis. Prisideda ir įprastos lietuviškos vaišelės su baltakės stikliuku (ko Maironiui nereikėtų dėl jo prostatos): švelni, riebi olandinė silkutė, įmantrios sardinių, lašišų, kilkių, šprotų dėžutės, lietuviškas kumpis, čia pat dirbtas šveicarinis sūris, na, ir mūsų stebuklingas sviestukas su mūsų pačių sūriu... O pyragas, pyragas! O ta mūsų pamėgtoji amžinoji arbatėlė!..

Įdomus dalykėlis: profesoriaus darbo kambarėly, prie įeinamųjų durų, kairėj stovėjo jauno asmens dailūs, dailūs griaučiai. Profesorius papasakojo, kad tai jaunos savižudės mergaitės. Jis gavęs leidimą ir preparavęs griaučius sau, savo darbo kambariui. Mane tie griaučiai tiesiog žavėte žavėjo. Tokie grakštūs, Tie kauliukai tokie smulkūs. Ta kaukolikė tokia nedidukė, tokia moteriška. Ir šypsnis ne toks jau baugus, beveik gražus. Ir visuma labai harmoninga. Kiek man minčių bei savotiškų jausmų sukėlė... Kas tokia ji buvo, vargšelė? Ir kodėl nusižudė tokia jauna?.. Tur būt, dėl nelaimingos meilės...

Vieną sykį mudu su Maironiu išgelbėjom, taip sakant, profesoriaus Jurgio gyvybę.

Nuėjome pas tuos mielus žmones. Ponia Ksavera liūdnai sako: Gera, kad atėjote: Jurgis serga, o nenori šauktis gydytojo. Bijau, kad jam nebūtų užsidegus akloji žarna: jis skun-

džias skausmais viduriuos, o nenori prileisti, kad akloji žarna bėdoj.

Mudu su p. Ksavera tuoj nuėjom Jurgio aplankyt. Jis sopulingai šyptelėjo — stiprinas, nenori pasirodyti rimtai sergąs. Mudu tuoj ėmėm įkalbinėti, kad nerizikuotų, o pasikviestų rimtą pilvo ligų specialistą: juk reikia neužmiršti, kad gali tai būti aklosios uždegimo pradžia: o tai ne juokai: tik atsiminkim aa. arkivyskupo Jurgio Matulaičio pavėluotos aklosios operaciją, peritonitą ir mirtį. Bet profesorius niekaip nenori sutikti, kad jam būtų aklosios uždegimas; čia esą patys niekai — savaime praeis, ir baigta. Mum spaudžiant draug su ponia, Jurgis galop susierzino: ką jūs čia norite man įkalbėti sveikam ligą! Argi aš nesu anatomijos profesorius ir chirurgijos specialistas? Pakankamai žinau, kas aklosios uždegimas ir kas tas čia mano menkniekis!

Matydami nenugalėsią kietasprandžio anatomo-chirurgo, išėjom į saloniuką pasitarti. Mudu su Maironiu švelniai, bet griežtai patarėme tuoj pat telefonuoti d-rui Kuzmai, kad tuoj pat čion atvyktų, nes mum atrodo, jog prof. Jurgis Žilinskis rimtai serga ir yra būtinai reikalingas chirurgo pagalbos. Tokio specialisto Jurgis paklausys, ir bus išvengta gal mirties.

Ponia tai padarė. Kuzma netrukus atvyko, ištyrė ligonio padėtį ir nutarė, jog tuoj reikia daryti operacija, nes aklosios uždegimas tikras. Jurgis pats žinąs, ką tai reiškia. Kvailai

nesispyriok, apsitaisyk, ir važiuojam į mano ligoninę, tiesiai į operacijos salę!

Taip ir padaryta. Kuzma, puikus chirurgas, plačiai žinomas ne vien Lietuvoj, operaciją padarė puikiai. Beje, jau buvęs kiek prasidėjęs ir plėvės uždegimas — dar truputį pagaišus, būtų buvęs Jurgiui galas. D-ras Kuzma po operacijos mums pranešė, kad pavojaus esama, bet Žilinskio organizmas esąs stiprus ir esama gražios vilties, jog viskas baigsis gerai.

Taip ir įvyko.

Baigdamas apie tą kietasprandį profesorių, noriu čia paminėti vieną smulkmeną, gana charakteringą. Juodu su Ksavera turėjo dukrą Vitą, anuomet gimnazistę. Žinojau, jog ji mokos seselių vienuolių mokykloj. O antra vertus, Jurgis Žilinskis buvo laikomas laisvamaniu, net bedieviu. Tad sykį jį klausiu: profesoriau, kaip čia tatai yra? Jūs, netikėlis, leidžiate savo vienturtę dukrą mokytis vienuolių mokykloj? — Jis rimtai nusišypsojo ir truputį gėdingai tarė: Žinau pats, kad tos ten mielos seselės nekokios mokslininkės, ir mokslas jų mokykloj ne per didelis. Bet ką gi! jos pozityviai veikia moksleivių širdis ir formuoja jų būdą. Ir mano Vitutė myli jas ir jaučias jaukiai su jom ten mokykloj. Kam jaunutei mergytei pavydėti tos kuklios laimės jaunystėj, kad ji myli ir mylima ir kad jai malonu eit į mokyklą?

Aš nesiginčijau, nes gi visai sutikau su juo.

Netrukus mudviejų su Maironiu svečiavimasis pas gerus pažįstamus stipriai paretėjo, nes sugalvojau jam patogesnį, o vienkart kultūriniu-meniniu atžvilgiu įdomesnį bei naudingesnį dalyką: ruošti pas mane gana dažnai įvairių menininkų pobūvius, kurie, kaip tikėjaus, pateiks dainiui ne vien kultūrinio atgovio bei poilsio, o ir meninės atmosferos, grožybinio maisto ir kūrybinio akstino. Gal susilauksim vėl, maniau, Maironio lyrinio prisikėlimo. Ir pradėjau ruošti. Bet, kad skaitytojams nesusidarytų įspūdis, jog mudu su dainium ėmėme per daug ieškoti posilsiui lengvo paviršutiniškumo bei tartum lengvučio meninio pasvaiguliavimo, nukrypsiu truputį į šalį. Parodysiu, jog mudviejų darbo diena buvo ne juokais rimta, o tik vakarais atsidėdavome pelnytam atilsiui. Maironis visą laiką darbavos, kaip Kauno kunigų seminarijos profesorius bei rektorius, vienkart ir Vytauto D. universitete, kaip profesorius. Tai buvo didžiulis darbas, kur būtų buvęs nelengvas net ir jaunam vyrui. Tiesa, seminarijoj jis turėjo padėjėją vicerektorių kanauninką profesorių Kazimierą Paltaroką. Bet ir šis buvo apkrautas savo specifiniais darbais, tad ne vieną rektoriaus uždavinį, kurį, kaip žymiai jaunesnis, būtų galėjęs už rektorių atlikti, vis tiek to nedarė. Taip buvo iki 1926 metų, kada Paltarokas buvo paskirtas Panevėžio vyskupijos vyskupu. Tuokart vicerektorium liko kan. Pranas Penkauskas. Man buvo labai įdomu sužinoti,

ar Maironis skaudžiai pajuto išsiskyrimą su Paltaroku, nes juk juodu atrodė neišskiriami draugai. Ir dar — ar naujasis vicerektorius gali bent kiek pakeisti tokį išimtinį asmenį Paltaroką? Ir ką gi girdžiu? Maironis man sako: Paltarokas buvo geras vicerektorius. Bet Penkauskas buvo man daug geresnis: paslaugesnis man padėti, ryžtingesnis bei drąsesnis pasiimti ant savo pečių nemaža atsakingos mano naštos.

Būtinai reikia čia paminėti tuolaikinį kūrybinį Maironio darbą. Norom ar nenorom jis turėjo pavesti jam nemaža savo laiko bei jėgų dalį.

Meno kūrėjų, ypač rašytojų bei asmenų su aktoriaus gyslele, toks yra likimas, kad jie, sykį pasitrynioję aplink teatrą, nenugalimai panorsta — pirmieji rašyt teatrui kūrinių (dramų ar operai libretų), o pastarieji likt aktoriais ar operos dainininkais. Ir Maironis neišvengė tos saldžios ligos: nors tam neturėjo tikro talento, ėmė kurti kūrinių teatrui. Dar akademijoj profesorium būdamas ir pamatęs Marijos operos nuostabių pastatymų, užsimojo parašyt lietuviškai operai libretą — sukūrė tokį lyriškai draminį kūrinėlį „Kur išganymas". Nėra tai visai vykęs operai libretas, nors turi gražių dainavimui vietelių. Anksti po pirmojo karo buvo tuo libretu susidomėjęs mūsų kompozitorius ir operos dirigentas Talat-Kelpša. Jam patariant, Maironis būtų kūrinėlį pritaikęs operos reikalavimams. Bet, deja, mir-

tis užbėgo už akių poetui, o vėliau ir kompozitorius mirė. Maironis yra parašęs dar vieną libretą „Nelaimingos Dangutės vestuvės". Gal bent tą kuris kompozitorius panaudos operai.

Dainius bandė kurti ne vien operai, o ir dramai. Sukūrė tris istorines dramas apie savo mylimuosius praeities didvyrius Kęstutį ir Vytautą: „Kęstučio mirtį", „Vytautą pas kryžiuočius" ir „Vytautą karalių". „Kęstučio mirtis", nors iš tų trijų meniniu atžvilgiu silpniausioji, žiūrovams labai patiko ir buvo kartojama daug kartų: mat, ir publika mylėjo Kęstutį, o ir Maironį stipriai brangino, net jau anuomet. Kai Kęstutis (Kubertavičius) įjojo į sceną ant tikro gyvo žirgo, žiūrovai tiesiog tirpte sutirpo, ir aš su jais; tik mane truputį baimė ėmė: kad tas žirgužis nesumanytų kaip tik čia kokį savo reikalą atlikti!.. Laimė — nesumanė.

Ir dvi antrosios dramos buvo žiūrovų priimtos labai palankiai. Maironis galėjo būti patenkintas. Ir, be abejo, jis žymiai atsigavo po to jam labai skaudaus reiškinio, kad po pirmojo karo mūsų literatūros kritika ėmė stipriai kritikuoti, o kai kas ignoruoti ar neigti mūsų brangųjį dainių, kadangi iš Vakarų bei Rytų buvo papūtę nauji madų vėjai, ir Maironis jaunesniems atrodė pasenęs, atsilikęs, ir Paparonis-Šmulkštys spaudoj jam tarė: „Labanakt, Maironi"!

Beje, ta antimaironinė srovė ir susijusi su ja poeto nuotaika iš dalies padėjo man glau-

džiai suartėti su dainium. Tai prasidėjo 1924 metais Palangos atostogose, kada Maironis ir aš gyvenome klebonijoj, dažnai susitikdavome, ir aš surasdavau progų pareikšti dainiui savo pagarbą, prisirišimą, jo talento pripažinimą, o kartais, taip Palangoj, taip ir Kaune, pas jį apsilankęs, net išdrįsdavau jam padeklamuoti jo eilėraščių, kas jam labai patikdavo. Tos valandėlės mudu gyvai suartino. O padarė mudu nebeišskiriamu kitas, labai žmogiškas dalykas: ėmiau kviest Maironį pas save, ir tai dažnai, pasisvečiuoti: pakviesdavau teatro artistų bei artisčių, operos dainininkų-dainininkių, pianistų, smuikininkų ar violončelistų, pavaišindavau, artistai padainuodavo su akompanimentu, o galų gale imdavom dainuoti Maironio dainas, ir jis drauge. Tie pobūviai jam labai patikdavo. Man atsilygindamas, jis ėmė ir pas save daryti panašių pobūvėlių su intymiais pažįstamais bei kai kuriais artistais ir mane į juos kviesti. Tik skirtumas buvo tas, kad pas jį pakviestieji menininkai kaip ir nepasirodydavo su savo menu. Vieną tiktai sykį, esant ten Martynui Yčui, vienas antras padeklamavom smulkmenėlių. O gal kokį vieną antrą kartą kas paskambino fortepijonu. Šiaipjau vien skaniai pasivaišindavom ir kartais drauge padainuodavom populiarių dainelių, ypač paties Maironio. Tačiau tie pobūviai pas dainių nebuvo dažni. Daug dažniau aš ruošdavau pas save. Svarbu, kad Maironis kuo dažniau būtų patenkintas. Ir jis buvo. Ir tokia

proga Maironis man vieną kartą pasakė saldų komplimentą: Jūs mane pamokėte, kaip galima tinkamai ir maloniai su žmonėmis laiką praleisti. Seniau mes susirinkę tuoj imdavom kortuoti. O dabar matom, jog besą galima daug verčiau ir maloniau pasižmonėti...

POBŪVIŲ DALYVIAI

Betgi įdomu, kas buvo tie mūsų pobūvių dalyviai.

Buvo tai kažkuomet antrosios dešimties metų, dvidešimtajame amžiuj. Ir tai būdavo vienam mažam namuke, Kauno senamiesty, kažkur ten aplink idilišką Benediktinių bažnytėlę.

Gyveno ten Keželių šeima. Tėvelis ar miręs, ar šiaipjau kur dingęs. Motinėlė vokiškai rusiško tipo. Buvo ir broliukas, bene mūsų armijos savanoris, ar ne karininkas jau. O sesutė — mokyta pianistė, baigusi pirmojo karo metu Petrogrado (Peterburgo) konservatoriją ir tuomet besiverčianti muzikos pamokom. Tokia vidutinio ūgio blondinė, plačiu, trumpu veiduku, dulkėtai išblyškusiu, blyškiom ir lūpom, šviesiom rimtom akim. Tokia išmintinga, kukli mergaitė, nesiveržianti į meno aukštybes. Bandė ją išjudinti aa. Juozas Talat Kelpša; vargais negalais įkalbėjo: pateik mūsų publikai koncertą liaudies namuos; aš gau-

siu leidimą panaudoti operos orkestrą ir pats diriguosiu. Galop ji sutiko. Juodu parinko tokį klasikinį, gražiai bravūrinį koncertą. Žinoma, ir aš nusiskubinau. Klausytojų susirinko užtenkamai. Koncertas atlikta puikiai. Keželytė būtų galėjus rodytis ir dar ir dar. Bet nebesirodė.

Taigi, pas ją kažkaip susidarė šitoks muzikos mėgėjų būrelis: jos muzikos draugė pianistė Aleksandra Dirvianskaitė su dainavimo mokytoja Klau, kresna, apdribusia vokiečių tipo ponia, anų dviejų pianisčių peterburginė draugė, visos trys didelės Kipro Petrausko garbintojos. Kai vieną kartą aš jį truputį pakritikavau, tai jos smarkiai užsipuolė mane, duodamos suprasti, jog daug didesni muzikos autoritetai garbinte garbino Kiprą Peterburge. Net afišose prieš vaidinimus Kipro pavardė, šalia Šaliapino, Sobinovo ar Smirnovo, buvusi spausdinama lygiai didelėm raudonom spalvom!.. Žinoma, tai mane triuškinte sutriuškino.

Dirvianskaitė, vidutinio ūgio, kiek pasinešus į kresnumą; trumpas, platus veidas, sveikas, kaip rožinis obuolys; plaukai šviesūs ir vešlūs, o papūrę — daro galvą didesnę, nei iš tikro yra. Kakta plati ir toli neplokščia, tad sudaro įspūdį, jog mūsų pianistė, jei panortų, galėtų kiekvieną kliūties sieną pramušt. Juk ji net karo metu įstengė ir mediciną ketverius metus studijuot ir muzikos mokytis. Tačiau medicinai nepaliko ištikima, o visa pasivedė

mielajai muzikai bei jos reiškėjui fortepijonui. Su muzika ji turėjo pasikalbėjimų nemaža. Bet šelmis fortepijonas nelabai jai tepasidavė. Ilgainiui aš įsitikinau, jog pianistė turi vieną artistų ligą — scenos ar estrados baimę. Tik kiti įstengia ją iš dalies ar tobulai nugalėti, išėję į sceną, o kiti neįstengia. Mačiau Aleksandrą ir girdėjau jos „koncertą“: ji pradėjo savo programos veikalą gana drąsiai. Aš jau baimingai tikėjaus, kad ji ir pabaigti įstengs. Bet, siaubas! ji visai sutriko netol pradžios ir nė iš vietos!.. Kaip ten pasibaigė, dabar tiksliai nebeatsimenu. Bene ji dar pabandė savo mylimą šeštąją Listo rapsodiją, kurią ir mums privačiai vis tą pat skambindavo. Bet, kuo ir ta aname koncerte baigės, man lieka įvyniota į nykią miglą. Tačiau ji, tas išmintingas ir kritiškas padaras, gana anksti susiprato: metė koncertinės solistės garbę ir atsidėjo profesoriavimui aukštose muzikos mokyklose. Dabar bene Vilniaus konservatorijoj. Manau, jog mokytoja ji gali būti gera: juk tiek tos muzikos mokės — baigė Petrogrado konservatoriją, mokės Leipzige pas garsųjį pianistą profesorių Teichmillerį, tobulinos ilgesnį laiką Berlyne pas prof. Lambrino. O ir šiaip buvo stipri galva.

Turėjo ji vieną itin ryškią dorybę ar silpnybę: labai mėgo ieškoti naujų muzikinių talentų, ypač dainavimo srity. Betgi nepaniekdavo ir instrumentinės muzikos atstovų. Štai sykį aname Keželių salonuke, kaip kokia pa-

sakos būtybė, su ja pasirodė mergaitė su smuiku, tokia grakšti, kaip smuikas. Veidelis pailgas, baltų baltas, su dviem duobikėm skruostuose, tartum kutuliais. Puriai sušukuoti vešlūs plaukai. Lūpos taip susiformavę, lyg sakytų iš scenos publikai: na, žiūrėkit, ar mes nevertos bučinio?

Tai Gražina Matulaitytė, žinomojo patrioto Vinco Matulaičio duktė ir ponios Lozoraitienės sesuo. Jau buvo mokiusis dvejus metus groti smuiku Petrograde, o grįžus po karo Lietuvon, nutarė vykt į Leipzigą pas garsųjį smuiko pedagogą H. Sitt'ą. Dabar mes ją išgirdom Keželių namely. Pasiklausėm jos ir širdy sprendėm: dar tebegriežia studentiškai. Jai pačiai to taip nepasakėm, tik dailiai padėkojom. O panelė Gražina (koks tinkamas vardas!), Dirvianskaitės prašoma, mums kažką visai dailiai padainavo: mat, ji beturinti ir balso talentą. Mums ir veidai nušvito: nė nebeminėdami smuiko, ėmėm dabar ją prašyte prašyti, kad būtinai rimtai imtųs mokytis dainavimo. Bet glotnioji mergytė ne tuoj pat mūsų paklausė. Ir suprantama: pasirinktasis meno idealas — ne pirštinaitė. Tad jinai ir išvyko į Leipzigą dar ketverius metus mokytis smuiko (1920-25). Betgi nuo 1925 metų ryžos mesti mylimąją smuiko mūzą ir visiškai atsidėti dainai. Dainavimo mokės Berlyne ir Romoj iki 1929. Tuokart, dar kiek pasmuikavus, stojo mūsų Kauno operos bei operetės scenon. Ir pasireiškė labai dailiai visais atžvilgiais: ir

balselis labai malonus bei gražiai iškultyvuotas, ir vaidyba gyva, ir išvaizda — ką bekalbėt!

Taip išraginus vieną muzikos auką į daušas, Dirvianskaitė sučiupo į švelnius savo spąstus kitą muzikos auką, kur bent pati panorus tokia būti. O tai buvo Kripkauskaitė-Misevičienė, mano mokinė Telšiuos, gana aukšta, liekna mergytė, dabar ponia, su ilgom lig juosmens lino kasom, maloniu veiduku, rugiagėlių akim, padoriai išauklėta žemaitikė, plungiškė iš stambaus ūkio. Sužavėjo ji širdužę jau nebejaunam, bet vaikėziškai atrodančiam, tamsiaplaukiui, dailiaveidžiui vyrukui ponui Misevičiui, svieto mačiusiam, buvusiam prieš pirmąjį karą komivuajažieriui, miklialiežuviui, keletą kalbų mokančiam. Neką jis ūkio darbams tetiko. O ir pati išmintingoji žmonelė susigundė važiuot į Kauną mokytis dainavimo. Spėju, kad jai apsuko blaivią galvelę kaip tik Dirvianskaitė: mat, abi žemaitikės (juk ir panelė Aleksandra iš kažkur ten tarp Šačių bei Mosėdžio) bus kur nors Žemaičiuos susitikę ir abišaliai susižavėję — Olimpija Misevičienė Aleksandros mikliom fortepijono rankutėm, o Aleksandra — skambia Olės gerklyte. Ir įpiršo naująją dainavimo kandidatę poniai Klau miklint jos balsą. Ir atsivedė pas Keželius mums visiems šviežios lakštingalos pademonstruoti. Net naujų dainelių jai parašė, pavartojus irgi žemaitikės Buivydaitės eilėraščius.

Panelė Kripkauskaitė (jei norit — ponia Misevičienė) gėdos Dirvianskaitei, bent ten

pas mus, nepadarė, neigi Klaujienei: balselis, nors dar žaliava, tai bent dar nesugadintas. O ir pati dainininkė visai kaip liaudies dainelė. Tačiau ji savo muzikinių studijų nebaigė: jos smulkusis vyružis Edvardas krikščionių demokratų vyriausybės buvo paskirtas vykti Lietuvos atstovu, ne bet kur, tik į pačią senos kultūros šalį, į Kjoebenhavn (Kopenhageną), prie pat Danijos karaliaus šono. Įsivaizduoju, kaip tuodu žemaitėliai Danijos karaliaus palociuj atrodė!

Betgi ne per ilgai juodu ten karaliaus saulėj šildės: grįžo į Lietuvą, į Plungės valsčių, į didelį Kripkauskių ūkį, ir ten nutūpė ilgam. Olimpija nebebandė kopt į meno kalnus, ir Edvardas nebemėgino žygiuoti į aukštesnes politikas. Tiesa, jis užsimojo dar sykį tautinio heroizmo link, bet tas užmojis, kaip teko girdėti, nekaip tepavykęs.

Dar vieną šio būrelio asmenį turiu čia būtinai paminėti.

Kai Keželiuose kalbėdavom su Dirvianskaite, Keželyte ir ponia Klau apie Petrogrado Marijos operos dainininkus, aš kažkaip prasitariau, jog dar nuo Liepojos gimnazijos laikų pažįstu puikų muziką vargonininką Aleksandrą Kačanauską, kurs šio amžiaus pradžioj buvo puikioj didžioj Liepojos bažnyčioj vargonininku, klebonu ten esant baronui von der Roopui, būsimam Vilniaus, paskiau Saratovo vyskupui, o galop Mohilevo arkivyskupui ir visos Rusijos Peterburgo metropolitui. Iš Liepo-

jos Kačanauskas netrukus persikėlė į Rygą ir ten studijavo toliau muziką ir su Linartu ir Pundzevičium uoliai veikė, kaip lietuvis visuomenininkas, o vienkart darbavos teatro bei operetės srity ir užrekordavo bene pirmąsias lietuviškų dainų plokšteles draug su anais dviem patriotais: mat, jis anuomet turėjo gražų, sultingą ir stiprų baritoną. Pirmojo karo metu atsidūrė Petrograde, ten dar tobulinos muzikoj ir netrukus laimėjo nelengvą konkursą į šv. Kotrynos bažnyčios vargonininkus. O varžovais buvo geriausieji visų Rusijos katalikų vargonininkai.

Apie tą tatai mano muzikos herojų papasakojau mūsų ratelio ponioms muzikėms. Čia tuoj susidarė tam tikras nesusipratimas: buvo, mat, Peterburgo operos srity toks įžymus baritonas Kačanovskij; aš apie jį buvau skaitęs rusų sostinės laikraščiuose, bet žinojau, jog tai ne mūsų Aleksandras. O čia ponios bei panelės tuoj nutarė, jog tai kaip tik anas rusų Kačanovskij. Neatsimenu, ar uoliai grioviau tą jų įsitikinimą. O kai paminėjau, kad tas manasis Kačanauskas jau grįžo į savo Kauną, jos įsigeidė jį pamatyti. Aš tą malonumą joms, su tam tikra baime, pateikiau. Su baime, kadangi tikrai nežinojau, ar manasis Kačanauskas nepadarys man gėdos griežtųjų kritikių akyse. Juk tiek daug metų praėjo nuo anų liepojiškių laikų, kada Aleksandro balsas buvo ką tik pražydęs. Taip, gali būti patobulėjęs ir pagražėjęs, bet gali būt ir priešingai.

Ir išvydau pagaliau tą savo Aleksandrą po tiek laiko! Ir išsigandau: anuomet tai buvo tikrai šaunus gaidžiukas, o dabar toks tartum sumažėjęs, sunykęs, veidukas toks lyg sudžiūvęs obuolys, spalva liguistai blyški; o ir anų laikų šviežias, sultingas, stiprus baritonas — kur dingęs jisai?!.. Na, dabar tai pajuoks mane savo dūšiose mano tos ponios-panelės, žinovės, aštrios kritikės, galąstais liežuviukais!.. Bet ką padarysi? Faktas yra faktas. Stebuklo nepadarysi.

Ir Kačanauskas padainavo. Ir ponios be entuziazmo mandagiai padėkojo. Ir aš ėmiau gailestingai savo buvusįjį kone idolą klausinėti, kaip jam vargšui ten tame bolševikų Leningrade klojos, kad jis atrodo toks sumenkęs. O ta mano stratagema turėjo ponioms paaiškinti, kodėl mano Kačanauskas taip giliai smukęs. Aleksandras sopulingai papasakojo, kiek jie ten Leningrade gavę iškęsti.

Kačanauskas pasistengė patekt ir į mūsų operą. Net dainavo Traviatoj Žermoną. Nebuvo kurčias, o buvo pakankamai protingas, tad išsižadėjo dainininko karjeros, o atsidėjo tam, kam tikrai turėjo talento: pedagoginiam muzikos darbui, kompozicinei kūrybai, vargonų menui, chorų kūrimui bei dirigavimui, koncertiniam solistų akompanavimui. Eilė jo sukurtųjų ar suharmonizuotųjų dainų pasidarė mėgiamos ir populiarios. Vargonų artistas jis buvo virtuoziškas. Chorvedys aukštos rūšies. Akompaniatorius tobulas. Ir šiaipjau žmogus

buvo paprastutis, kuklus ir mielas. Tačiau turėjo pastabią akį, kritišką protą ir aštroką liežuvį, tad toli gražu ne pastumdėlis.

Iš to būrelio tik Kačanauskas ir Dirvianskaitė tepateko į mano meninių pobūvių ratelį, pobūvių, kuriuos ruošiau mūsų brangiajam Maironiui vertingų bei malonių valandų pateikti bei jo kūrybiniam šaltiniui vis ir vis papildyti. Aleksandras Kačanauskas buvo mūsų rateliui brangus, kadangi jis mum parūpindavo solistų dainininkų ir instrumentininkų iš savo mokinių konservatorijoj ar iš šiaip sau pažįstamų. Sakysim, jis yra pas mus atsivedęs jauną tenorą Stasį Liepą ir jauną mirusį Strumilą. Porą trejetą kartų ir aksominį baritoną Juozą Mažeiką, būsimąjį operos solistą. Kartą ar net daugiau atsivedė ir savo sūnų Algirdą su smuiku. Bene jis ir Antaną Vokietaitį primasino atsinešti pas mus savo violončelę ir mums pagriežti, Kačanauskui akompanijuojant. Beje, tas Vokietaitis buvo žinomas pedagogas ir kito Vokietaičio, Juozo, irgi žinomo pedagogo, brolis.

Aleksandros Dirvianskaitės uždavinys buvo mūsų rately surasti mums talentingų dainininkių iš savo radinių, joms paakompanuoti, o ir pačiai ką nors gražų mums paskambinti, ką ji uoliai ir sėkmingai atlikdavo. Ji tatai suteikė mums malonumo ne kartą atsivesdama pas mus pasiklausyti dvi būsimas operos žvaigždutes Mažrimaitę bei Zaniauskaitę, kurios padainuodavo mum ir solo ir duetų, vis

pritariant pianu panelei Aleksandrai. O aš pats pas prel. Dambrauską pačiupau mūsų rateliui pradedančią dailiai smuikuoti Lietuvininkaitę, kuri netrukus buvo priimta smuikininke į operos orkestrą.

Ne visi tie korifėjai ar korifėjos turėjo garbės džiugint Maironio dvasią: kai jis 1932 mirė, teko jiem teikti meninio malonumo antram mūsų patriarkui Adomui Jakštui. Kol buvo gyvas, Maironis mane prašė nekviesti į mūsų pobūvius Jakšto: girdi, šis, kaip koks tamsus debesis, temdysiąs mum džiaugsmą. Ką ir dariau, nors nebuvo lengva išvengt nekvietus savo artimiausiojo kaimyno, kuriam mūsų balsinga laimė buvo aiškiai girdėti. Bet, Maironiui mirus, ir tą senelį patriarką įtraukiau į savo ratelį. Tik apie tai plačiau kitoj vietoj. O čia paminėsiu dar ir to meninio ratelio paprastuosius klausytojus. Be manęs paties, tai buvo Jurgis Talmantas, Viktoras Kamantauskas su žmona Irena, Povilas Gaučys, Vytautas Graičiūnas su žmona Une Babickaite ir kartais Petras Kubertavičius su žmona Vainiūnaite. Būdavo ir atsitiktinių svečių, kaip štai, Aleksandras Stulginskis, Putinas Mykolaitis su būsimąja Mykolaitiene-Kvedaraite, kun. prof. Morkus Morkelis ir kleb. Vincas Mieleška.

Vakarėlių programa — po trumpo pasiplepėjimo eidavo dainininkų bei dainininkių pasirodymas solo ir duetais, pritariant pianu Kačanauskui ar Dirvianskaitei, paskui kurio smuikininko ar violončelisto pasireiškimas ir-

gi su pianu. Na, ir Dirvianskaitės paskambinimas pianu. Tuomet kuklutės vaišės, net ir su šiokiais tokiais stikliukais, bet be apsisvaiginimo. Nė iš tolo! Galop — laisvė! Po trumpų kokių meninių žygelių — lietuviškos dainų dainelės visų gerklėms, jau nebe tokios meninės, tačiau visų mūsų mylimos, ypač Maironio.

ARTINAS GALAS

Deja, tas laikotarpis, kuriame bandžiau sudaryti dainiui patogias sąlygas, įspūdžius, nuotaikas kurti naujų lyrikos šedevrų, mum jų nebeatnešė. Maironis besukūrė vien eilę proginių eilėraščių, maldų ir himnų, jau nebe maironiškų, nebe tokių, kokius kurdavo seniau. Prie šios kategorijos priskirčiau „Neapleiski mūsų, Motinėle“, „Himną Kristui Karaliui“, „Federantų himną“, „Jaunosios Lietuvos himną“. Bet šiuo pat metu Maironis sukūrė ir labai vykusių satyrų, kaip „Kai kam“, „Nuolat verkšlenantiems politikams“, „Apsaugok, Viešpatie“, „Lietuva, didvyrių žemė“. Tie posmai primena senuosius Maironio šmaikščius čyžius, kaip „Mokslo draugams“, „Vintas“. „Mūzos pavojuje“. Ne kartą prašiau Maironį, kad rimtai atsidėtų satyrai, nes tam turi aiškaus talento. Bet jis juokais atsikirsdavo maždaug taip: Kai labiau senstelsiu, vietoj plunksnos imsiuos botago... Ir kūrė sau toliau pra-

eities draminius kūrinius. Kaip jau esu minėjęs, žiūrovai labai mėgdavo tuos kūrinius, kadangi mėgo savo tautos praeitį, o vienkart ir patį autorių, kaip tautos dainių: bilietai būdavo išpirkti, ir veikalai ilgai laikydavos scenoj. Meno atžvilgiu jie nebuvo stiprūs. Tačiau pažanga buvo aiškiai matyti: silpniausia buvo pirmoji tragedija „Kęstučio mirtis"; jau stipresnė drama „Vytautas pas kryžiuočius": čia jau skysto sentimentalizmo kaip ir nebėra, ir veikalas kompaktingesnis, ir turinys solidesnis; trečioji drama, nors ir per daug išplėsta bei turinio perkimšta ir neturi užtenkamos dramai įtampos, betgi turi geros dramai medžiagos, kurią geras bei prityręs režisierius sumaniai apdorojo ir pavertė visai įmanoma drama.

Maironis savo dramas rašė, kruopščiai studijuodamas laiką bei asmenis, daug taisydamas, net svetimo patarimo ieškodamas. Berods, jau esu minėjęs, kaip net su manim mažiuku yra taręsis, kai baigė savo didžiausiąją dramą „Vytautą karalių". Davė man storą rankraštį perskaityt ir pasakyt savo nuomonę. Atsisakyt negalėjau. Betgi ir uždavinys tai buvo! Perstudijuok tokį didžiulį veikalą, suvok jį, susidaryk tikslią nuomonę, kad galėtum, jei autorius paprašys, duot jam patarimų! O tas autorius — ne bet kas, o pats Maironis!

Perskaičiau labai atsidėjęs, suradau stipriąsias ir silpnąsias puses, susidariau pataisų litaniją ir baimingai nuvykau pas didįjį bičiu-

lį. Labai atsargiai, net švelniai, pasakiau, ką permąstęs, ir baugiai laukiu. O Maironis, labai rimtu veidu, tyli. Matyt, mano išvadas priima. Pagaliau sako: Žinai ką? Ar negalėtum imt ir sudaryt planą, kaip reiktų apdoroti veikalą? — Aš, pamąstęs, kiek galėdamas mandagiau, atsisakiau: girdi, nesąs tikras dramaturgas; o jei ir suprasčiau, kaip reikia tas veikalas dramiškai perkurti, tai juk būtų iš tikro tas veikalas sukurti. Ne, geriausiai duokit rankraštį mūsų prityrusiam režisieriui Borisui Dauguviečiui: jis tikrai tinkamai veikalą sutvarkys, pritaikys scenai ir pastatys. Ramiai juo pasitikėkit.

Maironis taip ir padarė. Tačiau dejavo: kad tas režisierius taip apkarpęs rankraštį, jog belikę beveik tik griaučiai!

Nuėjom į premjerą. Maironis žiūri ir nerimsta: tas Dauguvietis verčiausias vietas išmetė! — Aš raminu ir guodžiu dainių: nenuliūskit! režisierius atliko darbą, kiek aš nusimanau, gerai; netrukus ir pats įsitikinsit!..

Pertrauka. Žiūrovai ploja karštai bei tirštai, ką bekalbėt apie ilgumą. Na, mat, sakau dainiui. Eiva už kulisų pasveikint ir padėkot Dauguviečiui. Nuėjova. Padėkojova. Sutikova ir Vytautą karalių-Kubertavičių. Ir jam nuoširdžiai paspaudėm ranką. Maironis ėmė žiūrėt į padėtį jau daug šviesiau. Ir pradėjo ruoštis naujiems kūrybiniams žygiams.

Tačiau galas buvo jau nebe toli. Apie 1927 metus Maironį ištiko liga, kuri ištinka daugu-

mą senyvų vyrų: prostatos išplitimas. Poetas gydės pas prof. d-rą Kuzmą. Liga tai palengvėdavo, tai pasunkėdavo. 1932 m. birželio pradžioj raginau dainių važiuoti drauge vasaroti, būtent, į Palangą, kadangi ten, ligai pablogėjus, būtų galima lengvai pasiekti gerą gydytoją. Bet Maironis besąs pasiryžęs pirma vykti pas vieną savo mokslo draugą kleboną Panevėžio apylinkėse, o paskiau būtinai atvyksiąs ir į Palangą.

Tačiau liga lėmė kitaip: kaip tik ten, gilioj provincijoj, ištiko krizė. Bičiuliai jam patarė sėst į automobilį ir skubiai dumt į Kauną pas savo Kuzmą. Bet Maironis pabijojęs, kad pakeliui automobilis galįs sugest, o kas tuokart? Tad Panevėžy sėdęs į traukinį. Gi tai juk ilgoka kelionė. Taip tatai urinos nuodai stipriai apnuodijo visą poeto organizmą, ir, nepaisant visų daktarų pastangų, atėjo mirtis.

Prieš pat mirtį dar nuėjau jo aplankyti Kauno miesto ligoninėj. Besijaučiąs neblogai, net atsikėlęs ir besėdįs ant lovos krašto. Gyvai pasikalbėjom apie kai kuriuos literatūros klausimus. Palietėm Henriko Sienkiewicz'iaus lietuvystę. Aš priminiau Maironiui, jog ir pats Senkevičius laikė save kilme lietuviu, ką ir jo pirmasis literatūrinis slapyvardis rodo: Litwos. Ir pirmojo did. karo metu, gyvendamas Šveicarijoj ir surinkęs nemažą sumą pinigų savo tautiečiams šelpti, nurodė, kad atitinkama suma būtų paskirta ir etnografinei Lietuvai. Su tais faktais mūsų dainius sutiko, tik pasi-

skundė, kad Senkevičius, girdi, savo garsiojoj trilogijoj išvedęs lietuvius vien neigiamus ar juokingus tipus, o idealius vien lenkus. Čia aš išdrįsau Maironiui truputį pasipriešinti: juk šauniausiasis bei psichologiškai giliausiai pavaizduotasis herojus yra kaip tik lietuvis Andrius Kmitas, o idealiausioji mergina — žemaitikė Bilevičiūtė. O nereikia užmiršti, jog vienintelis šventasis karžygys kankinys yra kaip tik žemaitis Longinas Podbipienta. Kad jis paviršutiniškai žiūrinčiam atrodo lyg kvailutis ir juokingas, tai vien tik jo krikščioniškas nusižeminimas bei kuklumas; o šiaip jis yra labai išmintingas ir garsiojo hetmono Jaremos aukštai vertinamas rimtuose klausimuose.

Vadinas, šnekučiuojam sau ir nė manyte nemanom gresiant pavojų. Tariamės, ką darysią, kai ligonis išeis iš ligoninės. Aš žadėjau sudaryti tuokart šaunų pobūvį jo pagijimui atšvęsti. Rinkome kviestinų pažįstamų sąrašą. Išėjau pilnas vilties.

Vaikščiojau Nemuno krantine. Ir štai ateina Tumas-Vaižgantas. Matydamas mane taip gerai nusiteikus, jis rimtai mane klausia: O ar žinai, kad. prof. Kuzmos apskaičiavimu, mūsų Maironis šiąnakt mirs? apnuodytas organizmas tiek tik beturįs jėgų!

Nenorėjau tikėti. Tačiau sekantį rytą, birželio 28 d., labai anksti, dar gulėdamas, išgirdau bažnyčių varpus gūdžiai skambant. Vadinas, Maironis mirė!..

Laidotuvės buvo didingos. Didžiulė Kauno katedra buvo pilnų pilna. Tur būt, visi Lietuvos įžymesnieji žmonės buvo čia. Daugelis verkė. Ir aš negalėjau suvaldyt ašarų. Ką gi! Maironis, ir kaip kūrėjas ir kaip žmogus, buvo vertas visos tautos ašarų...

EUROPIETĖ ŽEMAITĖ

Stumias, stumias mano atsiminimų bangos iš praeities į ateitį. Kai kurios jau nubėgo toli į priekį. Bet juk ištisas tų atsiminimų frontas yra ilgas, tai dar lieka nemaža kitų, dar nepasektų bangų bangelių pasekti, vėl ir vėl žengiant žingsnį kitą praeitin.

Taip čia žengsiu atgal žingsnį prie bangos, kur vardu Sofija Čiurlionienė Kymantaitė. Kaip tik po Maironio pasirenku tą bangą ne dėl to, kad vertės atžvilgiu statyčiau ją tuoj po Maironio, o dėl to, kad ta banga įsiliejo į mano gyvenimą viena iš pirmųjų tame laikotarpy, apie kurį dabar pinu savo atsiminimų pynę. Beje, p. Sofija yra viena iš mano seniausiųjų bei rimčiausiųjų bičiulių.

Kai Sofija 1885 m. kovo 13 d. gimė, man ėjo antri meteliai, tad su ja esava tos pat kartos atžalos. Tik aš gimiau prie anuometinės Prūsų ribos, Gargžduose, šalia Klaipėdos, o Zosytė Kymantaitė — toli šiaurryčiuos, Joniškу, vadinas, Latvijos pašonėj, netol Bauskės.

Formaliai ji buvo gimimo aukštaitė. Bet gyvenimas ją nupūtė visai jaunutę augt ir bręst netol mano Gargždų — į Kulius, paskui į Plungę, pas jos dėdę kunigą Vincentą Jarulaitį, vėliau kanauninką, lietuvių patriotą bei visuomenininką, kur visa atmosfera buvo atitinkama, kur Zosė bendravo su ne vienu įžymiu patriotu kunigu; ypač paminėtinas šiuo atžvilgiu kun. Juozas Tumas, anuomet Kulių vikaras. Jis, žinoma, bus pateikęs mergaitei gražios įtakos — mylėti gimtąjį kraštą bei puikią jo kalbą, pačiai kilt į šviesą, kad vėliau galėtų vargšus lietuvius šviesti. Mokytis, žinoma, skatino ją ir motinėlė, ypač kad tu — Kymantaitė, vadinas, bajoraitė. Skatino ir dėdė klebonas, kurs ir pinigines kliūtis iš kelio pašalino, nes ją mylėjo, tą žvalią Zosę.

Vienas iš pirmųjų žingsnelių mokslo taku atvedė ją į mano Gargždus. Apie tai man žymiai vėliau papasakojo p. Cirtautienė Urbonavičiūtė, neva mūsų giminaitė ar gentis. Apie tuos Cirtautus Urbonavičius keletas žodžių, nes juk jie anais laikais buvo mūsų to užkampio beveik vieni inteligentai, ne visai tenutautę (baltieji varnai!).

Plačiai išsitiesę ant pakilumos, Gargždai veizdi grožėdamies į nuostabų Minijos slėnį. Neskubiai tiesias iš Klaipėdos į Telšius, per Gargždus, Kulius ir Plungę, negrįstas vieškelis (atsiminkit — tai anais laikais). Gilokai nukastu šlaitu baimingai leidžias jis iš miestelio į slėnį aukštai iškeltu kasiniu prie grakš-

taus medinio tilto ir anginu raitos kito šlaito link. Kur jis išbėga iš miestelio, ant dešinės aukštumos, tarp vešlių senų liepų žiūri į dangų maža medinė, karalienės Onos statyta bažnytėlė su savo dviem grakščiom bonelėm, kuriai taip pritinka ten medituoti tame žaliajam kuokšte. Priešais ją, anapus vieškelio, irgi žalumos apsuptas, irgi aukštai išstatytas, didžiuojas barono Roenne palocius.

Tame tatai palociuj tykiai sukinėjas, ištikimai ponams patarnaudamas, trumpas drūtas pilvaziukas, apskritu nuskustu veiduku, aukso grandinėle per visą pilviuką, vadinamasis „dvaro ponaitis" Urbonavičius. Jis prisiaugino du sūnus ir dvi dukteris: vyresnysis sūnus, truputį buka galva, pasiliko prie nedidelio ūkelio, o antrasis, Liudas, išėjo bene keturias progimnazijos klases Paurupyje (Rutcava) ar Palangoj ir beveik visą savo amželį darbavos Peterburgo Varšuvos banke buhalterijoj. O dukros — vyresnioji, Karolina, ištekėjo už apsukraus vyruko Cirtauto, žmonių tariamo Stirtauto, šventojo vyskupo Cirtauto giminės; kur tas vyrukas mokės, nesužinojau; jis vertės advokatūra; anuomet tokius žmones vadindavo šunadvokačiais, bet nepiktuoju: juk jie anuomet būdavo žmonėms tikrai naudingi, kai neturėta pakankamai tikrų teisininkų. Antroji Urbonavičiūtė, Julija vardu, buvo anais laikais tikrai reta mano Žemaičiuose paukštė, nes išėjusi bene visą mergaičių gimnaziją Vilniuje.

Štai ir priėjau prie to asmens, kur buvo, berods, pirmoji tikroji Zosytės Kymantaitės mokytoja.

Esama retkarčiais žmonių, išimtinai dorų, kurie visą ilgą gyvenimą heroiškai išsilaiko toj šventoj aukštumoj, bet visą laiką esti tokie kuklūs, gyvena taip tykiai, taip neva paprastai, jog žmonėms atrodo esą tartum būtina paprasčiausia aplinkumos dalelytė, neryški, nesvarbi, net visai pamirštama ir, tik kieno nors iš šalies atkreipus dėmesį, prisimenama bei pripažįstama esanti dora, graži, net šventa asmenybė ir vėl tuoj pamirštama, lyg toji apleistos pamiškės žibuoklė, kurios žmonės nė eite neužeina, o vien saulė ją mato, vien vėjelis paglosto, vien klajūnė bitelė suranda, jos kvapsnies pritraukta, ir prisičiulpia jos saldumo.

Tokia buvo Julija Urbonavičiūtė (nūn jau mirus). Gerokai išsilavinus, ypač dvasiniame gyvenime, gražiai išauklėta, mokanti penketą kalbų, pati nebiauriai atrodanti, iš padorių nevarganų namų, — būtų galėjus tinkamai ištekėt. Bet ji, kaip patetiškai sakoma, pačiame jaunystės žydėjime išsižadėjo pasaulio ir atsidėjo Dievo tarnybai, visa savo būtybe ir visam. Spėju, kad jos žodis bei gyvenimo pavyzdys prisidėjo prie to, kad jos giminė Antanas Maliauskis išėjo į kunigus. Ne be to, kad ta šviesi asmenybė nebūtų padarius ir man įspūdžio, kada formavos ir mano pirmos svajonės apie kunigystę.

Toji tad panelė Julija kurį laiką mokė mūsų Kymantaitę. Jau anuomet, kokių 7 metukų, Zosytė buvus susipratusi lietuvaitė ir bandžiusi su mokytoja bei jos seserim Karolina kalbėti mokytai lietuviškai.

Ko mergytė čia mokės? Spėju, kad p. Julija ruošė ją į kurią gimnazijos klasę. Šalia mokslo, p. Julija, tur būt, palengvėle kvėpė ir religinės dvasios. Mokytojos dvasia bei pavyzdys negalėjo nepalikti mergaitės sieloj neišdildomų pėdsakų, kurių pradmenis jau buvo įspaudę mamytė ir jos brolis kun. Jarulaitis, pas kurį mamytė buvo šeimininkė.

Gerai pasiruošus, Zosei teko vykt į Rygą mokytis vienoj iš geriausių to didmiesčio mergaičių gimnazijoj, kurią ir baigė. O buvusioji mokytoja Julija, rods, visą savo gyvenimą išglūdėjo Gargžduose ir, spėju, vertės privačiom pamokom, iki įvyko Rusijoj 1904-5 metų revoliucija, suteikus ir Lietuvai šiokių tokių laisvių. Kaip tik anuo laiku Žemaičių vyskupas atkėlė į Gargždus iš Gadunavo klebonu Baltramieįų Baltrėną, šaunų vabalnikėną, kurs, padedant vietinei baronienei Gabrielei Roenne, įkūrė Gargžduose pirmą grynai lietuvišką ir katalikišką mokyklą, o mokytoja pakvietė kaip tik tą Juliją Urbonavičiūtę. Ta mokykla su maldingąja Julija veikė iki pirmojo pasaulinio karo. Ar karo metu buvo pertraukus veikima, nebeatsimenu. Bet po karo vėl ėmė veikti ir ilgokai dar veikė nepriklausomaisiais laikais. Kuomet pasenusi mokytoja liovės eiti

sunkiąsias pareigas, nežinau. Neseniai iš vieno gargždiškio girdėjau, kad ji neseniai mirus. Amžinąjį atilsį suteik tai šviesiai sielai, Viešpatie!.. Kas kas vertas to atilsio, tai tikrai jinai. Džiaugiuos suradęs progą iškelti viešumon tą simpatingą darbininkę. Tikiuos, jog skaitytojai man atleis tą neva nukrypimą.

Dabar jau nebe Zosytė, o visa Sofija baigė gimnaziją 1904 m. pavasarį ir įstojo į Krokuvos universitetą. Ten įsijungė į tautinį bei kultūrinį lietuvišką darbą, net plačiau užsimodama. Man net iš taip toli kartkartėm tekdavo apie ją nugirsti šnekose ir paskaityti laikraščiuose, o ir su jos pačios kūriniais susipažinti. Juk pirmasis jos rašinys pasirodė jau Lietuvių Laikrašty 1905 metais, o mes anuometiniai tą laikraštį, kaip ir kitus, grobstydavome, it skanius saldainius. Tais pat metais Kymantaitė pradėjo rašinėti į Vilniaus Žinias, nuo 1907 m. į Viltį, o 1914 metais, kai A. Smetona ėmė leisti Vairą, Sofija, jau dabar Čiurlionienė, savo raštais rėmė ir tą laikraštį. Buvo pradėjus skelbt simbolistinės poezijos kūrinėlių, kaip štai Gabijoj 1907 m. ir Pirmajame Bare 1915. Tuos jos poezijos bandymus visagalis anuomet kritikas Adomas Jakštas pro rūsčiuosius savo akinius įvertino nepalankiai. Gal dėl to, o greičiausiai kadangi jautė, jog lyrika ne jos žanras, ji liovės eilėraščius rašius, nors, mano nuomone, būtų galėjus poezijos kurti ne menkesnės už vieno kito mūsų poeto, nes turėjo įdomių idėjų, jautrią širdį ir

estetiškai išlavintą skonį, o ir taiklų bei gausingą žodį; pagaliau ir vaizduotės bei vaizdų jai netrūko. Žinoma, baidė ją nuo to subtiliausiojo žmogaus dvasios darbo — lyrinės kūrybos — daug reikalaujanti iš kitų bei iš savęs pačios budrioji dvasios akis ir aukšta pagarba poezijai, kurią ji taip giliai jautė ir mėgo, plačiai susipažinusi su europinės poezijos šedevrais — rusų, vokiečių, o ypač lenkų ir prancūzų.

Tos jos pažiūros į grožinę kūrybą, tas jos kritiškumas, didelė tautos bei jos kultūros meilė pasireiškė jau pirmojoj jos knygoj „Lietuvoj", kurią ji parašė draug su vyru M. K. Čiurlioniu (už kurio buvo ištekėjus jau 1909.I. I). Tiesa, jis toj knygoj tepasireiškia savo straipsniu Apie muziką; bet galimas dalykas, kad kai kurios jo pažiūros į meną atsispindėjo žmonos dvasioj, o iš čia išsiliejo ir į jos rašinį. Kai kas mano, jog jai įtakos bus padaręs ekstravagantas entuziastas Herbačiauskas. Nemanau: gerai pažinau p. Sofiją ir esu įsitikinęs, jog jinai stipriai veikė savo aplinką, ir jau ne Herbačiauskas ją, o greičiausiai ji yra paveikus aną įdomų asmenį; greičiausiai net Čiurlioniui ji darė didesnio įspūdžio, nei jis jai, nes kietoką ji turėjo būdą ir nemažą savim pasitikėjimą. Kas ją tikrai anuomet buvo paveikę, tai studijos Krokuvoj bei Šveicarijoj, įžymieji tenykščiai mokslininkai ir apskritai anuometinė V. Europos kultūra. Noriu čia paleisti linksmutį spindulaitį: jos mokslo drau-

gai man yra pasakoję, jog kaip tik ji buvusi saldžiai paveikusi vieną kitą krokuviškę bei friburgiškę mokslo pelėdą; kur, įsispitrėjusi tokią prašmatnią lietuvaitę, nuoširdžiai pareiškus: Na, jei tokios yra lietuvaitės, tai ir Lietuva ne iš kelmo išspirta (galvos neguldau už žodžių matematiškumą).

Atostogoms šaunioji studentė parvykdavo į savo Žemaičius pas dėdę kunigą Vincentą Jarulaitį, kurs ją į mokslus leido ir kurį jinai šiltai brangino per visą jo amžių. Dėdė tuo metu jau buvo ilgesniam nutūpęs Plungės parapijoj. Ten ir Zosės mamytė triūsė klebonijoj apsukuo savo brolį dekaną. Netoli buvo ir Kuliai, kur dėdė pirmiau buvo klebonu ir kur mergaitė turėjo nemaža pažįstamų: Domicėlę Alšauskaitę, studijavusią Valparaiso universitete JAV, Jadvygą Dirmantaitę, tris brolius Dirmantus (Balį, Zigmą ir Stasį) ir Joną Mikulskį (mano mylimą draugą iš gimnazijos laikų) — visus inteligentus, einančius ar netrukus eisiančius mokslus įvairiuose Rusijos ar Vakarų Europos universitetuose. Iškylos nuostabiuose Minijos slėniuose, Plungės, Gargždų, Kretingos dvarų parkuose, kur savo grožiu buvo toli žinomi. Kiek linksmų ir rimtų šnekų, kiek jaunuoliško užsidegimo idealams, kiek dainų, muzikos, svajonių (net labiau ar mažiau jautrių kits kitam). Tos atostogos giliai paveikė Sofijos sielą ir buvo stiprus akstinas atsidėti grožinei kūrybai. Bene Plungėj ji susipažino ir suartėjo su būsimuoju

savo vyru didžiuoju Čiurlioniu, kurs buvo glaudžiai susijęs su plungiškiu kunigaikščiu Mykolu Oginskiu, savo globėju muzikos studijose.

Deja, toje gražioje kompanijoje man neteko dalyvauti, nors anuomet atostogas praleisdavau, bent dalim, kaimyniniuos Gargžduos: mat, mano keliai pakrypo kunigystės link, o mano Jonukas Mikulskis nuėjo kitiems idealams tarnauti. Keista, nors kartkartėm užvažiuodavau Plungėj pas vaišingąjį dekaną Jarulaitį ir net ten nakvodavau, bet Sofijos Kymantaitės netekdavo matyti, vien jos mamytę.

Kaip jau savo laiku esu minėjęs, Plungės klebonijoj 1906 m. vasary pirmąkart susitikau M. K. Čiurlionį tarp jo paveikslų, kurių buvo prikabinėtos pilnos sienos: jis ruošės pirmajai lietuvių parodai Vilniuje 1907 m. sausio mėn. Jis man rodė bei aiškino savo paveikslus. Bet gyvojo paveikslo — savo Zosytės — neparodė (gal jos tuokart Plungėj nebūta). Manau, jog juodu čia buvo pasižinusiu ir suartėjusiu: jaunai svajotojai idealistei turėjo tas keistasis jau plačiau garsėjąs dailininkas muzikas užimponuoti. Betgi susituokė juodu tik 1909 m. sausio 1 d. Peterburge, kur nuvyko ir bandė pastoviai įsikurt jaunasis menininkas su žmonele. Ten jį traukė jam palankių įtakingų dailininkų būrys, susispietęs aplink menininkų ratą „Mir Iskusstva", kurio siela buvo dailininkas profesorius Aleksandras Benua. Čiurlionį tam ra-

tui pristatė iš Lietuvos kilęs tuomet Peterburge jau nebe nežinomas M. Dobužinskis. Jo uždavinys nebuvo painus: juk anie dailininkai arba patys jau buvo regėję, ar iš kitų rimtų lūpų girdėję nuostabių dalykų apie tą keistą lietuvį, tokį originalų, tokį gabų. Pats Benua buvo susižavėjęs Čiurlionio paveikslais ir savo entuziazmu užkrėtė ir daugiau kitų. Pagaliau ir šie patys turėjo akis atviras. Net ir poetas Viačeslav Ivanov, jau pagarsėjęs kūrėjas, didis dailės mėgėjas, visa širdim stojo Čiurlionio pusėn. Atsirado viltis, jog mūsų jaunuolis gaus pastovią garbingą teatro dailininko vietą. Bet tos viltys žlugo dėl ilgos nepagydomos psichinės Čiurlionio ligos. Jis buvo padėtas į Pustelniko ligoninę šalia Varšuvos, iš kur vieną kartą ištrūkęs ir peršalęs mirė 1911. IV. 10.

Taip tatai ponia Sofija po trejų moterystės metų liko jaunutė našlė su maža dukryte Danute. Ar ji buvo toje moterystėje laiminga ir ar padarė savo vyrą laimingą? Kai vėliau su ja pasižinau ir nuoširdžiai išsikalbėdavom, ji pati niekuomet neprasitarė, o aš instinktyviai drovėjaus klausinėti. Apie tai gal daugiau sužinojo jos bičiulės moterys, kaip štai Balienė Sruogienė ir kitos jai artimos. Mūsų meno bei literatūros istorikams tai bus įdomu. Iš vieno ar ir daugiau Čiurlionius pažinojusių dailininkų man yra tekę šį tą nugirsti. Bet dar perdaug anksti apie tuos dalykus viešai kalbėti. Čia galime vien tai pabraukti, jog Čiurlionių moterystė, tokia trumputė, dėl ekonominių

bei sveikatinių sąlygų buvo sunkoka: kai Čiurlionis 1908 m. rudenį nuvyko į Peterburgą ilgesniam apsistoti, pastoviai veikti ir būsimajai žmonelei bei sau gūžtą įkurti, negalėjo susirasti savo darbui tinkamos patalpos. Kaip matėme, sekančių metų sausio pirmą jis pagaliau savo Sofiją vedė. Bet lig pavasario vis dar neįstengė rasti tinkamo buto.

Galų gale su pavasariu atėjo toji laimė. Tačiau uždarbio, užtenkamo gyventi dviese, Kastantas vis dar neturėjo, tai dažnai neturėjo kuo dažų nusipirkti. Galima įsivaizduoti, kaip vyras turėjo jaustis vis-a-vis adoruojamos naujavedės. O ir jinai kaip turėjo tai išgyventi. Viena laimė, kad vis dar buvo rezerve gerasis dėdė klebonas. Bet ir šiam jau, gal būt, buvo įgrisę amžinai šelpti savo, kad ir mielą, Zosytę, dabar jau ištisą ponią Mikalojienę Čiurlionienę, kurios vedyboms su tuo, kaip daugeliui anuomet atrodė, ekstravagantu menininku jis pritarė be ypatingo entuziazmo. Taip spėju iš kai kurių jo užuominų, man padarytų dar 1906 m.: pristatydamas man Čiurlionį, jis, šiam į šalį nusisukus, prasmingai pabarkšnojo sau į kaktą, akimis modamas dailininko link; buvo aišku, jog jis ima Čiurlionį labiau iš komiškos pusės ir nemano jo talentą esant vertingą. Pagaliau juk taip iš pradžių manė ir mūsų anų laikų katalikų Maižiešius Jakštas Dambrauskas, o juoba kiti, mažiau už jį apie meną nusimanantieji.

Betgi tas 1909 m. pavasaris ir vasara, grei-

čiausiai dėl Čiurlionio meilės, buvo labai kūrybingi: jis tuomet sukūrė savo Rex (kurį ir Jakštas pagyrė), Karalių pasaką, Vytį, atnaujino Zodiako ženklus. Jaunavedžiai vasarojo Druskininkuose, paskiau pas Sofijos apvaizdą Jarulaitį Plungėj, kur vyras karštai darbavos prie Rojaus, Žemaičių kapinių, Žemaičių kryžių. Galima įsivaizduoti, jog jaunoji porelė jautės čia jaukiai ir į ateitį galėjo žiūrėt šviesiau, turėdami tokį gražų bagažą. Tačiau atitykojo nepagydoma liga, o po ilgokos įtemptos su ja kovos ir ankstyva mirtis. Mįslingas likimo smūgis paliko ponią Sofiją visam ilgam amžiui našlaitę našlę su dukrele Danute. Kur dabar našlė su tuo palikimu beprisiglaus, jei ne pas amžinąjį dėdelę! Ten tatai man teko po Čiurlionio mirties jo našlę pirmą kartą gyvenime susitikti.

Važiavau iš Telšių į Gargždus atostogų. Sustojau Plungėj Jarulaičio aplankyti. Antrą rytą po mišių atėjau į valgomąjį, kur jau besąs vikaras kun. Jonas Ruibys, Palangos progimnazijos draugas. Buvo tai kunigiokas ne iš paprastųjų: dar Palangoj grožėjaus švelniu jo tenorėliu, kai jis prie altoriaus vesdavo pirmą balsą gegužinėse pamaldose; pasidaręs kunigu, jis ilgėliau giedojo kaip vikaras Kauno katedroj; ir aną dieną Plungėj jis besąs vis tas pat obuolveidis rubuiliukas, dailiomis lūpelėm, kur mielai, kiek ciniškai šypso; ta pati maža noselė, tos pat didokos apvalios akys, kur, matyt, nemaža regėję. Jis man tuoj pranešė: tur

būt, teks pamatyti Sofiją Čiurlionienę, nes ji turi ateiti pusryčių. Tai man buvo sensacija, maloni, nes įdomi, betgi ir kiek baugi, kadangi tos Sofijos pribijojau: juk ji — įžymi moteris, rašytoja, šmaikšti kritikė. Tad sėdžiu prie stalo, laukiu ir nelaukiu.

Ir štai! Dešinėj pro duris įžengia ji — Sofija Kymantaitė Čiurlionienė. Tokia nedidukė ir grakšti, tokia išdidi, baltu klasišku veideliu, didelėm dailiai išpiautom akim, kur žiūri kažkur prieš save, mūsų lyg visai nepastebėdamos. Priėjo prie stalo, sėdos, į mudviejų nusilenkimą, rods, nė neatsakius, tartum nė nenugirdus kun. Ruibį mane jai pristatant, ir ėmė grakščiai bei santūriai valgyt. Mudu su kun. Jonu likova lyg musę kandę ir bandėme toliau pusryčiaut, lyg niekur nieko. Bet tai toli gražu nebuvo niekur nieko, ir mudviem šneka pynės trikdama.

Po valandėlės ponia Sofija baigė pusrytėlius ir iškilo panašiai kaip įkilus, gal galvele kiek ir kinktelėjus. Ruibys bandė vyriškai savo nonšalantišką fasoną išlaikyti ir aiškino man ponios elgesį, kad ji, girdi, tokia jau, taip sakant, ožkelė (tų žodžių jis nepavartojo, bet prasmė buvo ta pat). Mat, rygiškai senamadiškai išauklėta — labai rezervuotai laikytis klebonijoj su jaunais kunigėliais ir nepriimti pažinių, jei nepakankamai rimtai bei formaliai pristatytos.

1913 m. vasarą persikėliau iš Telšių į Kauną ir ten sužinojau, jog rūsčioji Sofija irgi

esanti Kaune „Saulės“ mokytojų kursų mokytoja. Ir netrukus teko ją vėl gyvą pamatyti: kažkas suruošė kažkokią paskaitą pedagoginiais klausimais, ir pagrindinį dalyką turėjo skaityti kaip tik p. Čiurlionienė.

Netrukus iškilioj estradoj pasirodė prieš mus lauktoji. Kažkaip bobiškai apsitaisius. Taip man atrodė. O iš tikrųjų tai buvo kaip tik fasoniškai. Ji skaitė iš rašto, viena alkūne į staliuką atsirėmus, delnu liesdama skruostą. Skaitė lygiai, monotoniškai, aiškiai, akių į auditoriją nepakeldama, be jokios mimikos, gražia lietuviška, kiek žemaičiuojančia — taip dailiai — tarsena, su tokiu mielu šveplenančiu prieskoniu, vos juntamu, užtat itin žaviu. Žemaičiai anuomet būtų sakę: liežuviukas biskį prisvilęs...

Ir vėl teko ponią Sofiją ilgam paleist iš savo akiračio. Užėjo pirmojo karo audra ir iš Kauno tvirtovės mane nupūtė į senovinį Lietuvos Smolenską, o ponią Sofiją į dar tolesnį Voronežą. Ten ji dėstė lietuvių kalbą bei literatūrą ir uoliai dalyvavo visuomeniniame gyvenime bei kultūrinėj veikloj. Nepaleido iš nagų ir plunksnos. Kol karo metu užsidarė Smetonos „Vairas“, bendradarbiavo jame. Buvo mokytojos darbui iš seniau rimtai pasiruošus: jau 1911 metais draug su A. Rimka ir P. Avižoniu buvo išleidus Skaitymo vadovėlį, 1912 m. literatūros kritikos straipsnių rinkinį „Iš mūsų literatūros“, Voroneže 1918 m. Lietuvių literatūros konspektą ir prie jo chrestomatiją.

Grįžusi iš Rusijos, p. Čiurlionienė pabandė prikibti prie Lietuvos kūrybinių pastangų laikinėj sostinėj Kaune: kasgi anuomet nenorėjo pridėti bent keletą savo plytų prie vargingai statomųjų nepriklausomos Tėvynės rūmų? O juk dar reikėjo darbą dirbti, norint su maža dukryte pramisti.

1919 metų Kaunas buvo nuskurdęs pokarinis provincijos miestas, be paprasčiausių gyvenimo patogumų, be kultūrinių pramogų, be platesnio intelektualinio-kultūrinio elito, visur vyravo vidurkis. Bet koks! — pilnas ryžto, ugnies, pasiaukojimo. Tuo atžvilgiu tiesiog nuostabus. Ir kokius darbus jis atliko, nedidelio rinktinio būrio vedamas! Iš visų šalių priešai: bolševikai, lenkai, vokiečių bermontininkai. Ir ką gi? Kovota, nugalėta (kiek tai buvo įmanoma), sukurta valstybė su labiausiai reikalingom įstaigom, ir tai ne per blogiausiai. Žmogus tiesiog nebūtum tikėjęsis. Ką tatai gali padaryti lietuvio sveikas protas bei gera valia!

Ir taip gyvenimas virte virė. Žmonės išsijuosę darbavos, kartais skaudžiai liūdėdami dėl nepasisekimų frontuose, kartais džiūgaudami dėl pergalių. Tartum su žiburiu ieškota kiekvieno kiek inteligentiškesnio asmens, nes tokių sopulingai reikėjo visoms gyvenimo sritims. Tad kaip čia atsiliks Čiurlionienė? Jau 1919 m. ji įsitraukė ir lig 1921 metų darbavos krašto apsaugos ministerijos švietimo skyriuj Kaune. Tarp kitko, skaitė kareiviams paskai-

tas fronte, kai tuo pat laiku Kipras Petrauskas su Antanu Sodeika teikė jiems giesmių paguodos.

Tais lemtingais 1919 metais bematydavau p. Sofiją vien kuriais retais atsitikimais miesto teatre ar kurioj salėj, kai pavydus anais metais likimas mums lemdavo kokį vaidinimą ar koncertą. Anuomet nė į galvą neatėjo, o nūn gal ne be pagrindo spėju, jog p. Sofija dalyvavo savo „Kuproto oželio" pastatyme ar bent jį suorganizavo. Jis mums, anuometinei mišriajai publikai, labai patiko. Tuomet dar nežinojau tą veikalą esant Čiurlionienės, nei kad ji anksčiau pati vaidindavo mėgėjų vaidinimuose ir net sceninių veikalėlių kūrė. Ir tik dabar iš B. Babrausko straipsnio „Drauge" sužinojau, jog Leningrade, Lunačarskio vardo teatralinėj bibliotekoj, esą du Čiurlionienės scenos vaizdeliai-rankraščiai, būtent, Jaunikiai (1913) ir Kalinys (1914) tarp 320 lietuviškų veikalų rankraščių, vaidintų Petrograde prieš 1918 m. Dar Voroneže ji parašiusi aną Kuprotąjį oželį, Pinigėlius (kurį ir Jakštas pagyrė: girdi, geresnės komedijos savo kalboj mes kol kas neturim), daugiau Karalaitę tikrąją Teisybę, Gegužį, Visai pasisekė. Tik bijau teigti, kad tos visos pjesės buvo parašytos vien Voroneže. Ar šiaip ar taip, 1920 m. buvo išleistos keturios, būtent: Pinigėliai, Karalaitė tikroji Teisybė, Gegužis, Kuprotas Oželis.

VILKOLAKIS

Galų gale tais ūkanotais metais, antrojoj jo pusėj, betgi, rods, dar nešaltoj, likimas mudu su ponia Sofija tartum durte sudūrė. O tam tikslui pasinaudojo „Vilkolakiu“. Tas „Vilkolakis“ turėjo bene būti meninis aktualijų — politinių, visuomeninių, meninių ir kitų kitokių — apžvalginis teatras, kokių būta Rusijoj bei kituos Europos kraštuos. Sumanytojas buvo bene Balys Sruoga. O vardą sumanė Faustas Kirša (taip jis man rašė). Veikiai „Vilkolakis“ atsidūrė Antano Sutkaus bei Vytauto Bičiūno globoj: Sutkus daugiausia režisavo bei administravo, Bičiūnas daugiausia kūrė atitinkamas pjeses.

Atėjo atidarymo diena. Buvau ir aš gavęs pakvietimą dalyvauti toj iškilmėj ir ką nors iš savo kūrybos perskaityti. Nors dar niekuomet nebuvau taip viešai ką nors deklamavęs ir todėl būgštavau, betgi sutikau (paskiau niekuomet viešai su savo kūryba Lietuvoj nepasirodydavau).

Iškilmė įvyko vienam name Laisvės Alėjoj, dešinėj, truputį už Įgulos bažnyčios Vytauto kalno link. Nuvykau, greičiausia, pėsčias, nes anuomet susisiekimo priemonių būta labai maža, vežikai brangūs, o vienintelis vadinamasis tramvajus, dvasnos kuino tempiamas, vaikščiojo retai ir labai lėtai.

Didoka salė kimšte prisikimšus. Esama ir stambių žuvų: prezidentas Antanas Smetona, Stasys Šilingas, Liudas Noreika ir tt. Kur gi nebus ir mūsų anuomet jaunieji poetai Sruoga, Binkis, Kirša (nebeatsimenu, ar buvo Liudas Gira). Šie bestovį pačiame salės gale, prie įeinamųjų durų. Ir aš nedrąsiai atsistojau jų tarpe. Dėl to, kad ir jie, tur būt, kiek nerimavo prieš viešai pasirodydami, o ir dėl to, kad dar nebuvome artesni pažįstami, šneka nesimezgė.

Bet ne bėda: jau prasidėjo ir pats, amerikoniškai sakant, parengimas. Kas buvo vakaro spykeris, kas iškirto įvedamąją kalbą ir ką pasakė, neįsidėjau dėl to nelemtojo jaudinimosi. Toliau ėjo pats kūrėjų pasirodymas. Kaip paprastai, pirmieji pasirodyt gavo jaunesnieji, o galop senesnės „storos" žuvys. Tad pirmieji deklamavo savo poezijas Binkis, Kirša, Sruoga (tikrosios eilės nelaiduoju). Kadangi galva buvo užimta savo pasirodymu, tai nūn nebeatmenu, ką jie deklamavo. Tiek tik teatsimenu, jog tai buvo lyrika, trumpi kūrinėliai, rimtos, net elegiškos nuotaikos.

Galop atėjo ir mano eilė. Per salę nusiskubinau į estradą per kažkokią miglą, lyg pasmerktasis į ešafotą, rankoj maža knygutė. Prisiversdamas būti drąsus, apžvelgiau salę. O ten veidai, veidai... Kieno?.. Ir pradėjau skaityti.

O ką pasirinkau? Neką teturėjau sukūręs — vien trumpučius lyrinės nuotaikos posme-

lius, kurie netinka viešai deklamuoti, kadangi nesuskubtų klausytojų sudominti bei pagauti. Atsitiktinai turėjau ilgesnius juokelius „Poeto nelaimės“, kur vaizdavau, kaip menkutis poetas rungias su nevykusiais rimais kartais tiesiog groteskiškais, pasišaunančiais lyg iš kokio klouno lūpų. Tiek anuomet nusimaniau, jog tokie, kad ir menki, juokeliai vis tiek susiras tarp daugelio klausytojų ne vieną, kurį prajuokins. Tad skaitau ir klausaus: jau šen ten juokiamasi. Skaitau drąsiau ir žiūriu—jau nemaža linksmai išsišiepusių. Šilingas pro savo gausią barzdelę bei ūsus, blizgančiom akim, skaidriai juokias. Net pats viešpats Smetona teikias dailiai šypsotis. Tad jau visai prasidrąsinęs, nuritinau savo uždavinį iki gana triukšmingo juoko galo. Gal jie iš manęs juokės? Anuomet to nemaniau (išmintis ateina su prityrimu). Tikėjaus, jog tai mano juokeliai sukėlė jiems juoko. Tad gana pašankiai sprukau nuo estrados dešinėn, kur vedė laipteliai į salę. Ir kaip tik tuose laipteliuose durte susidūriau su Čiurlioniene: ji kaip tik bekopianti į estradą skaityti savo šedevro. Ji stabtelėjo, paspaudė man ranką gana maloniai šypsodama, ir sako: Gerai. Vykusiai pasirinkai. Ačiū!

Nuėjau į poetų vietą prie durų ir veizdžiu į veidus — ar ir jie tai pat jaučia, ką Čiurlionienė. Bet jie rimtai sučiauptom lūpom, šaltu žvilgiu, žiūri kažkur viršum mano galvos į tolį. Jie mano niekniekiuką tiksliau įvertino. Je, kad būčiau turėjęs ką nors panašu į mūsų

nepalyginamojo A. Gustaičio žarijas!..

Stoviu, kaip ne savo vietoj, ir klausaus, ką tokį ten skaito prašmatnioji p. Sofija. O ji beskaitanti vieną iš savo „Dolpelio pasipasakojimų". Ir gerai beskaitanti. Ir talentingą dalykėlį.

Ji buvo paskutinė. Nebeatmenu, ar kas ištvojo baigiamąjį žodį. Tur būt. Tuo ir baigės „Vilkolakio" atidarymas. Ir pradėjo tas padaras energingai veikti. Buvo įdomus, gyvas, šmaikštus. Žmonės plačiai juo domėjos. Tačiau kažkodėl jis užgeso. Tur būt, labiausiai piniginės anemijos dėlei. O gaila. Ir dar gaila, kad lig šiol neparašyta jo istorijos ir nesurinkta nei neišleista jo vaidintųjų dalykų. Įdomu, ar kas paminės jo 50 metų sukaktuves.

Vadinas, pasibaigė „Vilkolakio" atidarytuvės, ir svečiai guviai bei linksmai skirstės. Ir aš linksmai žingsniavau namo, dviejų labai palankių klausytojų lydimas — Stasio Šilingo ir Liudo Noreikos. Buvome patenkinti ta kuklia iškilme. Jautėm užsimezgus kažką originalu ir kultūrai naudinga.

Incidentą su Čiurlioniene greit pamiršau. Buvo labai neramūs Lietuvai laikai. Išsijuosę dirbome kiekvienas savo srity. Darbavos ir Čiurlionienė, tik nūn jau tyliai, nebekeldama triukšmo, kaip su savo „Lietuvoj", nes jau priaugo kiti triukšmo kėlėjai. Bet likimas buvo man lėmęs su p. Sofija dar susitikti ir net suartėti. O tai atsitiko sekančiais 1920 metais.

VĖL SUSITINKU SU ČIURLIONIENE

Anuomet darbavaus š. Kazimiero draugijoj kaip faktinis „Ganytojo" bei „Žvaigždės" redaktorius (oficialinis redaktorius buvo prel. A. Dambrauskas).

Vieną priešpietę kažkas beldžias į duris. Atsiliepiau kviečiamai. Ir kas gi beįeinanti? Gi pati Sofija Čiurlionienė! Tiek būčiau jos tikėjęsis, kiek Kinų imperatorienės. Tad nustebau ir sumišau: kaip tokį nepaprastą asmenį, kurs man atrodydavo lyg kokia ledo karalaitė, priimti ir kaip su ja kalbėti? Betgi paprašiau sėstis į vienintelę atliekamą kėdę, kuri, nors sena bei paliegusi, vis tiek dar galėjo išlaikyti anuomet nesunkią ponios Sofijos būtybę. Ji maloniai sėdos ir ėmė maloniai su tuo glušu kalbėtis. Ji atėjusi su tokiu reikaliuku: jos darbui reikią būtinai gaut iš kur nors pasiskolinti porą senų knygų, kurių niekur kitur negalinti gauti, vien pas mane, ar per mane iš š. Kazimiero draugijos, nes čia, kaip ji girdėjusi, gal tos knygos esą išlikę. Aš, deja, turėjau ją nuvilti — girdi, pats neturįs tų knygų; jos esančios prelato Dambrausko-Jakšto globoj, jo bute: mat, jos esančios aa. Vaitkevičiaus Anupro knygynėly, kurį jis testamentu paliko š.Kazimiero draugijai. Jakštas paprastai niekam neduodąs tų knygų kitur išsinešti, o vien tik naudotis jomis vietoj, jo bute. Pa-

tariau poniai pačiai užeiti pas prelatą. Ponia Sofija prisipažino, jog jai truputį nejauku eiti pas Jakštą, nes juodu esą literatūriniai-asmeniniai priešai, ką gal aš pats žinąs. Sutikau žinąs. Ir kas gi nežinojo: juk Jakštas savo laiku buvo Kymantaitę sukritikavęs, lyg kokią gimnazistę. O ji, ne į užpakalį spiriama, jautė, kad jos buvo tiesa, ir laikė Jakštą silpnu estetu kritiku (tą savo vertinimą ji vėliau labai sušvelnino). Aš tačiau dabar įtikinau, kad ji, tokia drąsi, tokia visų vertinama, drąsiai galinti eiti pas senį kritiką: jis privačiame gyvenime esąs labai malonus bei mandagus, ką aš gerai žinąs, nes senokai Jakštą iš arti pažįstąs.

Įtikinau kietasprandę, ir ji ryžos pati nueiti savo reikalu pas aną pabaisą. Ir nuėjo. Ir laimėjo. Bet apie tai kiek vėliau.

Vadinas, turėjau savo kambary retą paukštę. Ta viešnia besanti ne elegantiškai, tik dailiai, nors ir kukliai, apsitaisius, trumpai sakant, skoningai. Besanti nedidukė, bet harmoningai nulipyta. Galva, nors dėl plaukų gausumo atrodo didoka, bet gražios formos. Veidas labai taisyklingas, subtiliai baltas, tartum vidaus šviesos maloniai peršviestas. O akys? Irgi tobulos formos bei dydžio. Į jas niekuomet ilgėliau neįsižiūrėjau. Paliko vien apskritas įspūdis: kažkas išmintinga bei valinga iš jų veizdi, gal truputį aštru ir šalta, vienkart patrauklu. Kai ji palankiai nusišypsodavo, veidas lyg pražysdavo.

Tad aną kartą, apie šį, apie tą pakalbėjus,

naujųjų pažinių šneka išseko, ir ponia Sofija stojos atsisveikinti. Išeidama, spausdama ranką, ji griežtai, bet maloniai, įsakyte įsakė: Aš padariau Tamstai vizitą, dabar Tamsta turėsi padaryti man! Būtinai! Ir veikiai!

Mandagumo dėlei pasižadėjau. O viduj svyravau. Ponia Sofija, gera psichologė, žinoma, juste pajuto, kas many dedas, tad skaidriai nusišypsojo ir tiesiog seseriškai, betgi ir tvirtai tarė: Na, tad iki greito pasimatymo!.. Ir išnyko už užsivėrusių durų. Gana ilgam.

Mat, ilgokai nesiryžau jai atsivizituot. Bet reikėjo. Tad tų pat metų pavasarį, kai nuostabi Kauno gamta sužaliavo bei sužydo, ryžaus atlikti anuomet nelengvą kelionę į Vytauto kalno pašlaites, tarp Vytauto prospekto ir kalno, į dešinę nuo Įgulos bažnyčios.

Nuvykau, tur būt, lėtąja konke lig tos bažnyčios, o tuokart pasileidau ieškoti užburtos princesės namelio. O tų medinių namelių, pasislėpusių ūksminguose soduos, apsodintų gėlėm, anuomet ten buvo daug ir visur, lyg kokiam dideliam kaime, kur vėliau išsitiesė modernios gatvės su šauniais mūriniais namais ar grakščiomis moderniomis vilomis. Tame idiliškame kaime, šiltai besapnuojančiame praeities sapnus, tarp tų ramių namelių suradau ir p. Sofijos gyvenamąjį. Keista: to pirmojo savo vizito pas šauniąją ponią visas smulkmenas mirtinai užmiršau. Net nebeatsimenu, ar tuokart, ar vėliau ji man pasipasakojo, ką,

mano patarta, pešus pas savo baisųjį kritiką Jakštą. O papasakojo štai ką.

Pirmiau ji maniusi, kad Jakštas esąs šališkas, be gilesnės įžvalgos, be skonio kritikas; girdi, jei jis ją kuomet už kurį rašinį pagirtų, ji nuliūstų, nes tas pagyrimas rodytų jos veikalą esant maža ko vertą. Dabar, kai ji pas tą vyrą apsilankiusi, ji savo nuomonę apie jį turinti stipriai pakeisti: Jakštas besąs džentelmenas — mandagus, inteligentas, išmintingas. Ir veidas poniai Sofijai nušvito, tai pasakojant. Man tai girdėt buvo labai malonu, kadangi Jakštą visuomet laikiau žinių skrynia, aukso širdim, proto vyru. Tad visiškai pritariau šeimininkei.

Baigiant vizitą, šeimininkė vėl kvietė lankytis — būtinai ir veikiai. Ir aš, kaip ir aną kartą, puse širdies prižadėjau.

Ir vėl labai negreit teištesėjau. Ji nūn jau gyveno daug arčiau — kažkur apie vidurmiestį. Žinoma, man anuomet buvo aišku, kur ji gyvena, kai man savo adresą pranešė. Ir lengvai butą suradau. Bet kas man atidarė? Nagi, mažutė mergytė, tikra pupa. Kas ji tokia? O ji, kaip niekur nieko: „Jūs, tur būt, pas mamytę? Ji išėjus, bet veikiai grįš. Prašom toliau“. Vien tik stebiuos. Vadinas, tai šauniosios Sofijos duktė, netgi paties Čiurlionio! Klusniai einu paskui, stebiuos ir šypsau: Vai, tu, pupa, pupa! Tik pamanyk — kaip tikra dama su svečiu elgias!

Įsivedė į salonėlį, nediduką, ne per šviesų,

ir vėl maloniai, o taip rimtai kviečia: Prašom sėstis! Ir pati dailiai poniškai sėdas priešais, nė kiek svetimo nesivaržydama. Pradedam laisvai, kaip seni pažįstami, kalbėtis.

Rodos, susilaukiau pareinant mamytės. Nebeatsimenu, ar tą kartą, ar kiek vėliau p. Sofija visai man netikėtai pareiškė norą, kad priimčiau jos dukrytę prie pirmos išpažinties ir komunijos. Nustebau: juk daugis laikėm Čiurlionienę liberale. Tačiau nesvyruodamas sutikau. Danutė, nors atrodė maža, bet buvo jau 11 metų. Susitarėme dėl dienos bei valandos. Aš anuomet (per aštuoniolika metų) laikydavau kasdien mišias Katedros š. Sakramento koplyčioj 9 valandą ryto. Skirtąją dieną jiedvi ten ateis prieš mišias, ir kas reikiant atliksim.

Kadangi buvau labai nustebęs, neiškenčiau to savo jausmo nepareiškęs p. Sofijai: mes manėme, jog Tamsta esi laisvamanė, gal net netikinti; o štai čia Tamsta dukrą vedi į bažnyčią prie š. sakramentų. Nuostabu! Argi Tamsta tiki? — Ji šviesiai nusišypsojo ir, savo papročiu, kirste atsikirto: Žinoma, netikiu! — Aš žiote išsižiojau: kaip tatai?! — O ji, prasijuokusi, atrėžė: Aš ne tikiu, o tik žinau! — ir mudu patenkinti žvilgterėjom į viens antrą, gerai viens antrą supratę: ji daugiau negu tiki — ji žinote žino, jog tikėjimo tiesos yra teisios.

Čia gerb. skaitytojus turiu atsiprašyti: apie tą liberalizmą bei netikėjimą ar tikėjimą

mudu gal ne tą dieną, o kiek vėliau kalbėjom — niekaip nebegaliu atminty patikrinti.

Paskirtąją dieną Čiurlionienė su dukrele atėjo prieš mano mišias į Katedros zakristiją, ir mažoji Danutė susijungė su Jėzum. O motinėlė šiltai dėkojo ir prašė vėl jų nepamiršti. Šį kartą beveik nesvyruodamas pasižadėjau, nes jau buvau bepriprantąs prie baugiosios ponios, kurios nemaža kas privengė, kadangi ji atrodė tokia... na, smarki, sakytum, vyriška.

Kiek kartų tame kukliame butely ją lankiau, neatsimenu. Šiaip ar taip, maža. Tuomet nė nesistebėjau, kad ji manęs nevaišindavo: atrodė, jog taip ir turi būti. Tai buvo taip nepanašu į tą Čiurlionienę, kurią pažinojau vėliau, — nepaprastai vaišingą. Dabar suprantu, dėl ko taip buvo: ji sunkiai vertės; tarnybos geriau apmokamos dar neturėjo, o vis žiūrėt į kunigo dėdės saują neleido savigarba; o ir tas dėdė pats jau nebebuvo toks pasiturįs, kaip prieš karą: buvo jau atsisakęs nuo Plungės parapijos ir galop nutūpęs mažutėj filijoj. Kai vieną kartą anuomet, žiūrėdamas į ją dar tokią jauną, o taip kukliai apsivilkusią, padariau jai priekaištą, kodėl ji taip prastai taisos, taip neatitinkamai savo išvaizdą? o juk Dievo dovaną reikėtų kultivuoti, — ji, liūdnokai šypsodama, atsakė: Pati žinau. Bet ką žmogus veiksi? juk gražiai atrodyti brangiai atseina, o man pinigų tėra maža.

Kiek vėliau Lietuvos valstybė nupirko iš jos ilgą eilę Čiurlionio paveikslų už keliasde-

šimt tūkstančių litų (bene tarp trijų ir šešių dešimtų). Bet p. Čiurlionienė man pasisakė tų pinigų neliesianti ir juos paliksianti Čiurlionio dukteriai. Vadinas, ir tas vyro paveikslų Čiurlionio galerijai pavedimas jai gyvenimo nepalengvino. Ji gavo ilgesniam laikui net vykti darbuotis šiaurės vakarų Lietuvon, bene Joniškin. Tuo metu ėmėm su ja kiek korespónduoti.

P. Sofijos medžiaginė padėtis žymiai pagerėjo, kai 1925 metais ji gavo pastovią vietą Kauno Vyt. D. universitete lietuvių kalbos lektore. Toji tarnyba jai pritiko: ji visada gyvai domėjos mūsų kalba ir ją nuo mažens buvo iš pašaknų pažinus, o buvo europiškai išsilavinus, o iškalbinga, sąmojinga ir iš viso patraukli. Ponia Daugirdaitė Sruogienė, kuri ir pati nepėsčia, taip ją apibūdina, kaip lektorę, 1959 m. „Moteries“ I numery: „Puiki ji buvo mokytoja, aiškino dalyką metodiškai, gyvai, sausą gramatiką iliustruodama spalvingais pavyzdžiais. Buvau jos klausytoja, pas ją ir Tumą Vaižgantą laikiau lietuvių kalbos egzaminus“.

PAS P. SOFIJĄ PIETUOS

Bene nuo tų pat 1925 metų p. Čiurlionienė persikėlė į tinkamesnį butą senajam Ukmergės plente, kairėj, netol Saulės rūmų, mediniam namely. Tais metais ir aš savo bute

įsitaisiau telefoną, tad pasidarė daug lengviau susižinot. Ir p. Sofija ėmė ta priemone naudotis, kartkartėm kviesdamasi pietų.

Ir nuvykau į tą naujajį butą. Namiūkštis švarus bei šviesus net priemenėje bei laiptuos. O reikėjo lipt į antrąjį aukštą. Įkopęs žvalgaus, kur čia p. Sofijos butas. Ir nustebau: nagi, toj pusėj, kur miesto link, ant durų Jurgio Talmanto kortelė! Mano Jurgio! Juk jis Telšiuos buvo mano vienas iš geriausiųjų bei mylimiausiųjų mokinių. Na, o p. Čiurlionienė begyvenanti priešpriešiais. Paskambinus atidarė pati Sofija, tokia švarutė, paprastutė, maloniu šypsniu. Aprodė butą: nedidelis, labai švarus, paprastai, bet skoningai apstatytas. Susėdom salonėly, labai jaukiam, estetiškam. Priminiau radęs vis-a-vis Talmanto butą. Ponia prisipažino, jog jie su jo šeima jau seniau susipažinę, ir ji labai Talmantus branginanti. Pasisakiau, jog tą Jurgį nuo jo mažų dienų pažįstu, myliu ir stebiuos jo gabumais. P. Sofija visiškai pritarė. Truputį pasikalbėjus, atsiprašė — turinti baigti tiekti pietus. Ir netrukus ne vien patiekė, o ir pateikė. Susėdom jaukiame valgomajam prie skaisčiai baltai apdengto ir dailiai indais apstatyto stalo, prie skaniai kvepiančios sriubos, ne vien kvepiančios, o ir tikrai skanios besančios. Tai pat su mėsos kepsniu. Tai pat su desertu ir aromatinga kavute. Rodos, retai kur taip gardžiai tebuvau pietavęs. Ir tai nuoširdžiai pareiškiau šeimininkei ir pridūriau, jog stebiuos, kad ji,

tokia inteligentė bei artistinė siela, sugeba ir virtuvėj taip nuostabiai apsisukti. P. Sofija šviesiai ir šiltai nusijuokė: motina išmokiusi. O jei pietūs patikę, tai reikią dažniau ateiti papietauti. Karštai padėkojau už malonų kvietimą, o tos jaukios atmosferos pagautas, ir daugiau pasisakiau: kai čia pas ją esąs, tai nė namon eiti nesinorį; o kai reikia pas ją iš namų ateiti, tai kažkoks nerimas ar susivaržymas ar net kokia baimė apimanti, taip jog sunku pasiryžti. Čia p. Sofija su užuojauta klausia: kodėl? — Ar leidžiate visai atvirai kalbėti? — klausiu. — Drožkit nuo pat peties! — draugiškai paragina jinai. Tad aš ir drožiu: Mums iš šalies atrodo, jog Jūs tokia aštriaprotė, negailestingai kritiška, kiaurai perskrodžianti žmogų su jo silpnybėm ir matematiškai jį įvertinanti, tad negalinti jo kiek neniekinti, o juk Jūs tokia aštrialiežuvė, tad pati suprantate, kokią išvadą žmogus pats sau padaro! Ir iš viso, aplinka sprendžia, jog Jūs daugiau proto, nei širdies asmuo ir, taip sakant, ne tiek moteriškas, kiek vyriškas tipas.

Ponia Sofija tylom išklausė mano išpažintį, liūdnokai, bet atlaidžiai nusišypsojo ir sako: Taip. Gal žmonėms taip atrodo. Bet jie klysta. Aš labai, labai širdim gyvenu. Ir, deja, esu labai moteriška.

Aš sutikau, nors kažkur ten gilumoj koks mažas kirminėlis dar vis graužė: o vis tiek!

Perėjus į salonėlį, paprašiau šeimininkę, kad man parodytų, kiek turinti, visas savo foto

nuotraukas: aš norįs ją pamatyti iš visų jos gyvenimo periodų. Ji parodė. Gaila, nuo pat kūdikystės nebeturinti. Tačiau ir taip kolekcija buvo žavinga. Vai, ta ponia Sofija! tokia visur aristokratiška ir visur rimta. Ypač viena nuotrauka besanti graži. Be ceremonijų pareiškiau, jog vertėtų padaryt atviručių ir paskleist po kraštą. Ji vis atlaidžiai klausos mano netaktų. Ir pagaliau didžiausią netaktą padariau šitą: Jūs tebesate tokia, kokia šiose nuotraukose; kodėl nebetekate iš naujo? Tiek metų jau našlavote; gyvenimas nelengvas, privalote pagalbos bei globos; o juk ir mylinčią širdį šalia turėti būtų labai pravartu, net ir laimės suteiktų...

Ponia, matyti, man ir tai atleido ir, kaip paprastai jumoristiškai, savotiškai žemaičiuodama, neva pasiaiškino: O kad mones vyra nemyl!

Taip — pagalvojau — tikrai, nors ir norėtų, nemyli, nes varžos ar prisibijo. Ir kad ji bent stengtųs juos prisivilioti, kaip kitos kad daro. Niekuomet nesu pastebėjęs ponią Sofiją beflirtuojant; niekuomet nėra tekę matyti ją bent kiek dekoltuotą ar trumpom rankovėm, ar per trumpu sijonėliu, ar koją ant kojos užsimetus. Vis rimta ar pašaipinga. Temperamentas ar išauklėjimas, ar abu kartu? Man atrodo, abu kartu.

Tuos pietinius ar popietinius pasikalbėjimus sudėjau į vieną šitą apsilankymą patogumo dėlei. Tikrumoj gal jie buvo išsiskirstę

po keletą apsilankymų šiam bute. Vienkart čia papasakosiu, kaip gimė pagarsėjusieji **Čiurlionienės šeštadieniai.** Bene 1937 metais jinai mane prašė parašyti tų šeštadienių, taip sakant, istoriją, kadangi man teko juose arčiausiai dalyvauti nuo jų sumanymo iki galo. Tad juo mieliau surašau čia savo atsiminimus apie tą kultūrinį padarą.

ČIURLIONIENĖS ŠEŠTADIENIAI

Kai arčiau su ja pasižinau, kilo mintis: ar nevertėtų sukurti tokį literatūrinį-meninį-kultūrinį saloną, kokie žydėdavo bei gausių vaisių nešdavo įvairiuos Europos kraštuos? Tokio salono širdis puikiai galėtų būti Čiurlionienė, kuri turėjo būtinas tokios „širdies" ypatybes: aukštą inteligenciją, ploną meninį skonį, įžymų visuomenėj vardą, didelę sferose įtaką, o yra vienkart patraukli, maloni moteris.

Tą savo mintį pakišau ir karštai ėmiau piršti p. Sofijai tame pat Ukmergės plento bute, viename iš mano apsilankymų. Tai įvyko 1927 m. ar net anksčiau. Ponia Sofija mano sumanymui visai pritarė. Ir nutarėm negaišdami sulasyti keletą „narių" ir pradėti seansus.

Pati salono širdis pakvietė kaimyną Jurgį Talmantą, o aš tuoj sumeškeriojau kun. Nikodemą Raštutį, kurį lenkai iš Vilnijos išvarė už „litvomaniją". Buvo tai kietasprandis žemai-

tis, sunkaus stoto, didele šviesiai ruda galva, miešinai žydinčiu paprasto kaimiečio veidu, lėtas, nelengvai kalbąs, buklus, labai praktiškas vyras, vienkart šiek tiek intelektualas, nelabai gabus, bet protingas, o atkaklus atkaklus, kai veržės į kurį sau brangų tikslą; o brangiausieji tikslai jam buvo tikyba ir tėvynė; bet ir kultūra nebuvo jam svetima, ką jis parodė, uoliai prisidėjęs prie mūsų salono (nors ir labai nesaloninė figūra). Neilgai jis tesidarbavo su mumis — išvyko vėl į Vilniją su lenkais niurkintis, kol šie jį vėl varyte išvarė.

Ką bepasakysiu apie savo mylimąjį mokinį bei bičiulį Jurgį Talmantą, tą šviesiaplaukį, kresną, didžiagalvį, plačiakaktį ne iš gražuolių žemaitį, Kretingos ap., Endriejavo vls.? Nebuvo jis gražbylys, nedaug tekalbėdavo. Vyras buvo plačiai bei giliai mąstąs. Kai buvau Telšiuos kapelionu, stebėjaus jo gabumais mokslo dalykams, tapybai, poezijai, dramaturgijos menui, net vaidybai. Įtraukiau jį į pirmųjų ateitininkų tarpą, ir jis visa siela atsidėjo tam veikimui. Maniau, jog iš jo bus kurs nors didelis ar veikėjas, ar mokslininkas, ar kūrėjas. Bet taip susidėjo gyvenimo aplinkybės, jog jam teko pasitenkinti vien mokytojo bei vertėjo darbu. Nežinau tiksliai, bet spėju jį buvus puikų mokytoją pedagogą. O vertėjas jis buvo pirmos rūšies. Taip pat lietuvių kalbą jis pažinojo tobulai. Išvertė jis labai daug įvairių veikalų ir parašė ar vienas pats ar susidėjęs su kitais specais eilę vadovėlių bei žodynų. Visa

tai turint omeny, negalima nepripažint jį Lietuvos kultūriniam gyvenime išvarius gilią bei plačią vagą. Tik gaila, kad jis per anksti mirė (1955). Čiurlionienės šeštadienių aktyvus dalyvis jis buvo, po pačios ponios, pats uoliausiasis.

Pirmasis mūsų posėdis. Kiek atsimenu, jis buvo be paprastosios arbatėlės. Vėliau p. Sofija svečius visuomet vaišindavo arbata su įvairiais savo keptais sausainiais. Ką aną kartą diskutavome, nebeatsimenu. Greičiausia, p. Sofija skaitė kurį nors savo Moljero vertimą, bene Les precieuses ridicules, o mes sekėme, kas ką įmanydami, ar prancūziškąjį originalą, ar kuria nors kalba vertimą: rusišką, lenkišką, vokišką; kartkartėm ponią stabdėme, keldami abejojimų, siūlydami geresnių posakių ir tt. Gal jau tą pirmąjį kartą skaitė savo Šekspyro vertimų Talmantas. Vėliau jis mums pasidarė, taip sakant, jaučiu juodadarbiu: kai kiti ar nebūdavome pasiruošę ar tingėdavome, versdavomės tuo, kad priversdavome Talmantą: Jurgi, imk ir skaityk mums savo Šekspyrą! Ir jis nė karto neatsisakė ir vis lėtai, kantriai, monotoniškai skaitydavo, ramiai, niekuomet nesusierzindamas dėl mūsų pastabų. Paskiau gavom ir kitą panašų kankinį — Fabijoną Neveravičių. Atsimenu, vėliau Čiurlionienė mums skaitė Don Juan, Tartuffe, rodos, ir Malade imaginaire bei George Dandin.

Mūsų posėdžiuose tame pačiam bute bent vieną kartą dalyvavo prof. Juozas Balčikonis.

Vyras gana aukštas, gana plačiais pečiais. Truputį pakumpęs priekin, įtraukta pečiuosen galva. Veidas tipiško kaimiečio lietuvio. Išraiška nuoširdi, kukli. Kalba nedaug, neįmantriai, bet apgalvodamas. Aną kartą jis buvo atsinešęs juridinio fakulteto studentų rašto darbus ir paskaitė ištraukų, kur įmantriau kvailos. Nepatikėtumėt, kokius komiškus absurdus nenorom sukuria nemokšos! Nė mūsų A. Gustaitis juokingesnių gal nesukurtų.

Po kiek laiko mūsų ponia persikėlė į kitą butą, arčiau universiteto, į patį tą gatvių uogenojų bei gėlyną, kur vardai už kits kitą kvapnesni bei skanesni — Lelijų, Rožių, Aviečių, Žemuogių gatvės. Pabuvus ne per ilgai vienoj grožybėj, persidangino į antrą — ten, kur gyveno ir ponai Baliai Sruogos. Čia mūsų ratelis ėmė sparčiai augti.

Sykį įvyko įžymus mūsų salono posėdis, kai pabandėme sukviesti būrį įžymiausiųjų mūsų rašytojų — Maironį, Krėvę, Vaižgantą, Putiną, rods, ir Žalinkevičaitę. Susirinkome, pasišnekučiavome, ir ponia Sofija jau besiūlanti imtis tikrojo darbo, žinoma, prie įprastosios arbatėlės su sausainiais, be jokių gėralų, kurių p. Sofija niekuomet mums neteikdavo. Jau mūsų nuolatinių narių buvo paprasta kietai bei sausai pasidarbuoti. Kaip tai patiks mūsų didingiesiems svečiams?

O patiko štai kaip. Ėjom namo keturiese: Maironis, Vaižgantas, Krėvė ir aš. Maironis ir sako: Na, ir salonas! Maniau, kad čia bus

daugiau laisvo pašnekesio apie įdomius literatūros, meno ir apskritai kultūros klausimus, kad išgirsim gražios muzikos, kad padainuosim lietuviškų dainų, kad, šalia biauriosios lyties, bus dar ir dailiosios lyties atstovių, be pačios ponios Sofijos. O čia kas? Gi vertimų skaitymas, sausi gramatikos bei sintaksės, stiliaus bei žodynų dalykai! Na jau! tokių pobūvių man nereikia! — Vaižgantas jam gana karštai beveik visais punktais pritarė. Krėvė nedaug ką tepareiškė, bet buvo pakankamai aišku, jog ir jam tokie įtempto darbo pobūviai ne prie širdies. Tą kartą su jais draugiškai išsiskyrėme ir daugiau Čiurlionienės šeštadieniuose nebesusitikome.

P. Čiurlionienė nė nebuvo kvietus Jakšto, ir skaitytojai mėklinas, dėl ko. Bet, jei būtų kvietus, senasis kritikas būtų mielai ir uoliai lankęsis. Tačiau Čiurlionienės ta kryptim labai raginti nenorėjau.

Vadinas, atkritus vyresniesiems literatūros tūzams, pasiliko pastovus šeštadienių būrelis, be Čiurlionienės ir manęs, Putinas, Žalinkevičaitė ir Talmantas. Persidanginus mūsų šeštadienių Sielai į namą, kur gyveno ir poetas Sruoga, o kurį laiką ir prof. Leonas Karsavinas bei Vladimiras Šilkarskis, tikėjomės, jog prisidės prie mūsų ir Sruoga ir tie įžymūs profesoriai. Tačiau Sruoga neprisidėjo, nežinau kodėl, o jo vietoj ėmė uoliai lankytis jo žmona Daugirdaitė Sruogienė, tokia liekna, tyli, rimta moteris, taisyklingu bajoriškų bruožų siauru veideliu,

daug besiklausanti, maža tekalbanti, buvusi VD universitete Čiurlionienės mokinė, o vėliau bičiulė, dabar žinoma mūsų istorikė, vadovėlių autorė. Šilkarskis kartais pasirodydavo, kai būdavo svarstomas koks jį dominąs veikalas. Tai toks apysunkis galvotas vyras, blyškiu veidu, akiniuotas, truputį vis tartum išsiblaškęs, vis truputį lyg kaltai bešypsąs. Karsavinas kiek vėliau įsijungė, bet jau pastoviai.

Gerai žinojau, jog p. Čiurlionienė labai domis teatru, nemaža yra rašius jam; neseniai, tik 1926 m., buvo išleistas jos veikalas „Aušros Sūnūs" ir dažnai vaidinamas. Betgi iš teatralų pradžioj tedalyvavo mūsų rately vien Žalinkevičaitė, ta neaukšta, ne per liekna, išimtinai gražiu pažo veidu artistė, didelėm, drėgnai žvilgančiom, glostomai liečiančiom akim, švelniu, tęsiamai tekančiu balsu, sultingom, daug žinančiom, bet nuolaidžiai šypsančiom Apolono lūpom, kurios mums nieko nepaskaitė nei padeklamavo, nei diskusijose nedalyvavo, tačiau mūsų posėdžius vis tiek puošė. Kiek vėliau buvo įsijungęs į mūsų ratą kitas artistas — Ipolitas Tvirbutas, toks aukštas, liesas, priekin belinkstąs, kiek vaikišku šypsniu, linksmu, gyvu balsu su rusišku atgarsiu. Kurį laiką jis uoliai lankė posėdžius, net dalyvavo diskusijose (žinoma, ne kalbos klausimais). Atrodo, jog p. Sofija su juo tarės dėl kurio savo naujo veikalo. Paskui jis išnyko. Čiurlionienė turėjo palankių žmonių ir didesniųjų režisierių tarpe. Ypač bičiuliškas buvo K. Glinskis. Bet ir su B.

Dauguviečiu ji turėjo neblogų santykių. Nesvetimas jai buvo ir gabusis režisierius Oleka Žilinskas. Jie lankydavos Čiurlionienės namuos, bet mūsų posėdžiuos nedalyvavo.

1928 m. brangiajam Vydūnui buvo sukakę 60 metų. Visuomenė turėjo jį pagerbti. Viena iš pirmųjų p. Čiurlionienė viename mūsų posėdy pareiškė, jog mūsų pareiga yra prisidėti prie Vydūno sukakčių šventimo. Kaip mes tai atšventėme, esu papasakojęs „Nepriklausomybės saulėj" I daly.

1929 metais Palangoj susipažinau su Viktoru Kamantausku iš geros muzikų giminės (tėvas ir brolis vargonininkai); o jis pasinešė į kalbas, ypač lietuviškąją bei jos literatūrą. Mokslus jis buvo ėjęs Amerikoj, o toliau studijavęs Paryžiuj, draug su savo žvaigždžiaake žmonele Irena Eimaityte. Abu mokslūs ir šiaipjau gabūs. Kaip gyvą regiu savo dvasioj tą mieląjį Viktorą: gana stambus, kiek susikūprinęs, tamsiaplaukis, su dailia ruda barzdele bei ūsais. Ir štai iš to pailgo taisyklingo veido žiūri į tave dvi atviros, šviesios, trumparegės akys, ramios, išmintingos. O pro tą barzdelę bei ūsus draugiškai šypso tau rožinės lūpos, kurių spalvos ir panelės galėtų pavydėti. Jis turėjo begalinę atmintį, o buvo labai plačiai apsiskaitęs — tik laikykis, žmogau, kad neįklimptum, jei bandai pažerti savo žinijos turtų!

Tais metais jis dar buvo mokytoju Telšių gimnazijoj, bet jau ruošės persikelt į Kauną.

gavęs redaktoriaus vietą Eltoje. Aš negaišdamas pasiūliau jam įstoti į mūsų šeštadienius, su kuo jis džiugiai sutiko. Pasiklausiau p. Čiurlionienę, ar atsivesti tą įdomųjį barzdylą. Ji mielai sutiko. Ir taip Kamantauskas pradėjo savo pašalinę karjerą mūsų rately, iki liko paskirtas Lietuvos konsulu Liepojoj bene 1938. Uoliai lankė šeštadienius ir buvo labai aktyvus narys. Kiek atsimenu, jis nieko mums nepaskaitė iš savo gausingų ir gerų vertimų. Bet jis kitaip buvo labai naudingas: pažinojo gerai eilę svarbiųjų kalbų, mokėjo puikiai lietuviškai, buvo šiaipjau plačiai ir gilokai išsilavinęs, o labai atsidėjęs sekė kieno nors ten skaitomus tekstus, nelyginant katinas peles, ir kartkartėm capt ir pagaudavo kokią riebią (na, kad ir liesesnę) pelę klaidą ar šiaipsau netobulybę ir tuoj be ceremonijų, maloniai šypsodamas, ramiai ir mandagiai padarys reikiamą pastabą; o jei kils ginčelis, jis lengvai nenusileis ir solidžiais įrodymais atkakliai, bet niekuomet neužgauliai, stengsis pravesti savo nuomonę. Kaip kalbininkas, jis laikės pažangios srovės prieš Jablonskio konservatizmą. Stengės gint įsigalėjusius kalbos faktus prieš perdėtą vyresniųjų purizmą. Buvo sumanus reikiant surasti tinkamų žodžių kai kurioms idėjoms išreikšti arba naujadarų nukalti.

Bene apie tą laiką mūsų darbštų, bet šviesų akiratį kiek apniaukė stori Ralio bei Žadeikio Homero vertimų rankraščiai. Pats

Homeras būtų buvę malonu skaityti bei klausytis. Tik vienas mažmožis: vertimai buvo gruboki ir skaudžiai taisytini, ypač Žadeikio. Betgi karingai ėmėmės darbo, apsiginklavę kas originalu, kas įvairiais vertimais. Kaip tuomet, regis, trumpam sušvito mūsų horizonte stambiakaulis, liesaveidis, kaip kirviu tašytas tipiškas vokiečių profesorius Franz Brender, nemažas graikų literatūros žinovas, simpatingas vyras. Ir Šilkarskis ėmė rodytis (ne vien rodytis, kartais ir prabilti): gana apvalus, sunkokas, didelė šviesiaplaukė galva, blyškiu veidu, maža saulės tematančiu, daug į knygas įkniubusiu, aukso rėmuose akiniais, pro kuriuos žiūri, bet, rods, daug nemato blankios mokslo vyro akys; išvaizda — lyg iš dausų nukritęs į kietąją žemužę našlaitis vyras, tartum dar ne visai sapnams išsiblaškius, nedrąsiai, atsiprašomai šypso. Ir mandagus mandagus, taurios vakariečių kultūros, o nemaža iš Rytų paveldėjęs asmuo. Daug žinių, net, rodos, vos bepanešąs. Kai, būtinam reikalui esant, atsiliepdavo, tai taip nedrąsiai, o protingai.

Keista: gerai nebeatsimenu, ar ilgai mes bendrai vargome su tuo klasikiniu vertimu; tik jau tikrai iki galo neįstengėme pribristi; ir rankraščiai be neatsidūrė privačiose Čiurlionienės, gal su Talmanto ir Šilkarskio rankose.

Iš tų senųjų tūzų buvo, rods, dar kartą kitą ir Balčikonis. Bet daugiau — jis vis laiko neturįs: bene jau stropiai triūsės aplink am-

žinąjį mūsų žodyną. Užsuko kažkuria būtina proga ir Skardžius Pranas, nors jaunas dar, nes neseniai iš Leipzigo studijų grįžęs, bet jau žinomas kalbininkas. Jis man padarė įspūdį vyro, kurio šūkis yra „Budėk ir kaukis!“ Nemažo ūgio. Juodais vešliais plaukais. Liūto raukšlė išilgai kaktą. Blizgančios, prisimerkusios akys. Kai kalba, rodos, skuba iš burnos kuo greičiau išmesti žodžius, lyg karštas bulves. Žodis per žodį verčias, viens kito nesulaukdamas. Mintys aiškios. Įrodymai rimtai pagrįsti, netgi plačiai, profesoriškai. Ginčas karštas bei atkaklus. Geriau neužsidėk! — Jis man imponuote užimponavo, kaip tikras kalbos mokslo vyras. Gaila, kad pastoviai prie mūsų neprisidėjo. Būtume daug iš jo išmokę. Būtų ir mūsų atliktieji darbai išėję tobulesni. Bet ką gi! ne kiekvienoj žvaigždžių sistemoj esti po dvi saules. O mūsojoj štai patekėjo kita — Antanas Salys!

Vieną mūsų šeštadienį, mums jau susėdus arbatutės gerti ir lengvai besiplepant, ateina kažkas, nes skambutis tai skelbia. Ponia Sofija eina įleisti ir po valandėlės įsiveda jauną, liekną lietuvių kareivėlį, ne, visą kareivą, nes puikiai išaugusį. O tas veidas — na, saulutė ir tiek. Toks skaistus lietuvių blondinas, jog tik užsimerk! Ir visa ta povyza, o ant jos ta uniforma, tai tik palaimingai nusišypsok ir nebesiliauk šypsojęs. Kad tas kareivėlis dabar save pamatytų tokį, kokį mes jį matome, jis tikrai nebepanorėtų grįžti į civiliokų

luomą. P. Sofija, jį mums pristatydama, gerai šypsodama, prabilo: Kas dar nepažįstate — štai jaunas mūsų kalbininkas Antanas Salys!

Taip ir pradėjo su mumis darbuotis tas mokslo žemaitis iš Salantų Reketės. Rods, nė vieno posėdžio nepraleisdavo, vis maloniai nusiteikęs, mandagus, draugiškas, vis beturįs atsakymą į mūsų įvairius kalbos kebeklius. Kiek jis į kartais negyvus mūsų sakinius įliejo gaivaus kraujo iš tikrosios žemaičių tarmės! Kiek nesklandžių posakių stilingai pagražino! Kiek pamirštų gyvų žodžių vietoj svetimybių mums pakišo! Kiek naujadarų padėjo sukurti ar pats sukūrė, kai reikdavo naujo žodžio būtinai idėjai išreikšti!.. Čia bent vieną jo sukurtą žodį skaitytojams kaip paslaptį pranešu: visi dabar vartojate, kur reikiant (ar nereikiant) „staigmeną“ — tai Salio sukurta vieno mūsų posėdžio metu. Dabar gal ir jis pats nebeatpažins savo kūdikio. O tokių kūdikių jis turi visą būrelį.

Čia noriu pristatyti naują mūsų ratelio narį, tykiai įėjusį ir tyliai atsisėdusį savo krasėj ir ištikimai, be pralaidų, tą veiksmą kas savaitė dailiai atkartojantį, jau anuomet pasižymėjusį novelių kūrėją, nors dar jauną, Antaną Vaičiulaitį. Jis tebėra mano vaizduotėj toks, kokį jį anuomet stebėdavau: aukštokas, lieknas, plaukai tamsūs, sklastymas kairėj, sruoga į kaktą nusvirus, akiniai neleidžia išspręst akių spalvos, veidas tamsiai blyškus, liesas, plonų bruožų, dailiai išpiautom lūpom,

sakyčiau, aristokratiškas (kartais jį grafiuku pavadindavau). Apskritas įspūdis — kuklus, gal nedrąsus jaunuolis, mažkalbis, protinga išvaizda. Nedažnai jis prabildavo, visuomet ad rem, trumpai. Prieš prabildamas, iš lėto pakeldavo žvilgį aukštyn ir tuoj vėl nuleisdavo ir imdavo atsargiai varstyti žodžius ant savo minties, palengva jų ieškodamas, truputį snaudulingai, lyg nenorom iš savo vidaus pasaulio pažadintas. Žiūrėdavau aš į jį, ar kai jis kalbėdavo, ar kai kitų klausydavos, — vis atrodydavo, jog jis nelabai tesidomi, kas aplinkui daros ar kalbama, vis jisai tartum žiūri prieš save žemyn, o vis tiek viską išgirsta bei pastebi, nes kartkartėm taip sąmoningai žvilgterės viršum savo akinių į tave ar į kitką ir taip plonai, vos jaučiamai ironiškai nusišypsos, lyg sakydamas: Gerai, gerai! išgirdau, pastebėjau, įsidėjau, savo laiku kur nors pavaizduosiu... — tu supranti: pavaizduos jumoristiškai. Kiek man teko pačiam per visą laiką išgirsti, jis teskaitė bene dvi savo novelytes: vieną apie senovės vyskupą, antrą iš Suvalkijos ūkininkų gyvenimo, vaizduodamas porą tipų vis taip plonai jumoristiškai-ironiškai, bet nepiktai, o apie aną vyskupą tai su tikra simpatija.

Nemažas mūsų būriui laimikis buvo naujas rašytojas vertėjas Fabijonas Neveravičius, karininkiškos povyzos bei stoto vyras, aukštas, lieknas, liesas, tamsiai blyškiu veidu, ramus (bent mūsų posėdžiuose), mandagus, kaip tik-

ros kultūros bajoras. Jis mums buvo itin vertingas, kadangi visuomet turėjo, ką paskaityti, o mums kartais to trūkdavo, ar dėl to, kad patingėjom parašyti, ar nebuvom linkę su savo rašiniu pasirodyti, o Neveravičius visuomet turėdavo kokį vertimą, kurį drįsdavo ramiai skaityti, nes tikrai norėjo išgirsti pastabų ir gerai pataisyti savo darbą, o vienkart pats geriau išmokti lietuvių kalbą, nors jau ir anuomet neblogai mokėjo. Beje, jis vieną kartą pasiūlė priimti ir įvest į vartoseną vieną pakaitalą opiam žodžiui „vainiklapis", tam kalbininkų bei botanikų išrastam kerėplai, o poetams — pabaisai: tas pakaitalas buvo „skvietelis", Neveravičiaus girdėtas jo Žemaičiuos. Deja, mūsų būrelis išklausė, patylėjo ir... pavedė užmirščiai susidoroti. Nūn gal ir pats Neveravičius bus jį pamiršęs. Beje, Neveravičius ilgai bei maloniai mus liūliavo savo dviem vertimais — Reimonto „Kaimiečiais" ir L. N. Tolstojaus „Anna Karenina". Prisidėjom ir mes, bet, reikia pripažinti, ir pats vertėjas atliko gražų pagrindinį darbą.

Prisidėjo prie mūsų naujas asmuo — ponia Mašiotaitė-Urbšienė, didelė mažiuko ministerio žmona: stambi, balta, gana griežta povyza, bet kartais šiltai šyptelėjanti, nedaug, bet su aplombu kalbanti, drąsi, bet gerų manierų. Kurios srities specialistė ji buvo? Bet su knyga ji reikalo jau ir anuomet turėjo: buvo gana snobiško, bet kultūros atžvilgiu gana naudingo ratelio narė, būtent, estetiškos kny-

gos šalininkų (bene 27 galvos). Manau, jog ji buvo ne vien pasyvi ano ratelio dalyvė, o ir labai aktyvi kultūrininkė: ne be reikalo ji buvo žinomojo mūsų kultūrininko, pedagogo, vadovėlių autoriaus, ministerio duktė. Tačiau ji mums iš viso nieko nepaskaitė (o gal aš tuokart nebuvau).

Nieko, kiek žinau, nepaskaitė ir senas dalyvis poetas ir prof. Mykolaitis Putinas. Užtat būdavo malonu jį kiekvieną kartą susitikti, draugiškai su tuo nuoširdžiu žmogum vienu kitu žodžiu pasikeisti, bet paprastai tuo ir pasitenkint, nes jis nebuvo šnekus, nors ir nevengė būtinos šnekos. Sėdėdavo tyliai ir rimtai, atsidėjęs klausydavos, bet beveik niekuomet savo nuomonės nereikšdavo, o klausiamas atsakinėdavo labai atsargiai, trumpai, pagrįstai. Bet jautėme ir žinojome jį čia, kaip kokią nebylę, reikšmingą dvasią, esant mūsų tarpe ir savotiškai dalyvaujant. Ramus, rimtas, gražus indoeuropiečio veidas, svajotojo, mąstytojo, poeto. Atrodo (o kaip iš tikro?) valingas ir griežtas vyras. O kai retkarčiais šypteli, tai pajunti, jog tai širdis tau šyptelėjo. Ir vėl jis susimąsto, o iš ano šypsulio pasilieka švelnios ilgesio ar liūdesio žaros, vos pastebimos, bet tikros. Svajotojas, poetas. Ir mąstytojas.

Šalia Žalinkevičaitės, Urbšienės ir Putino, ir aš beveik nieko rateliui nepaskaičiau, vien diskusijose dažnai dalyvavau. Savo kūrinių tepaskaičiau pirmąjį aktą iš „Žaibo ir Mergaitės“. Čiurlionienė, man baigus, vien tarė: Hm-

Hm... Tad pirmasis aktas. Palauksim, kai sukursit antrąjį. O kiti dalyviai tyliai pasilaikė nuomonę sau patiems. Tad aš nei antrojo, nei kitko nebedrįsau jiems skaityti. Dar gal porą kartų paskaičiau iš savo Martialio satyrų vertimo (kuris pasiliko Lietuvoj ir, tur būt, bus žuvęs). O Čiurlionienė vieną kartą perskaitė mūsų būreliui vieną skyrių iš mano apysakos „Auštant". Tuo man suteikė netikėtą staigmeną. Staigmenos kartais esti ir tikėtos.

Čia noriu įsprausti figūrą, pasirodžiusią kiek anksčiau Kauno akiračiuos — Juozą Keliuotį, neseniai baigusį žurnalistikos mokslus Paryžiuj. Čiurlionienė neapsiriko, jį pakvietus: nors tas Keliuotis labai trumpai tešvietė mūsų šeštadienių padangėj, vis dėlto paliko neišdildomą pasėką.

Jis glūdi mano atminty šitoks: vidutiniško ūgio, nestamantrios laikysenos, vešliais, tamsiais, kiek besigarbanuojančiais plaukais, negrynai blyškiu veidu, kur burna linkus šypsotis, taip sakant, išsišiepus, nebenaujai laidyta eilute, atsagstytu švarkiuku viršum pilko megztinuko, į kurio pažastų skyles savininkas mėgsta įsikišti nykščius, kai ima ką dėstyt, o dėsto pagautai, seiles ryčiodamas, truputį uždustamai, vis anaip išsišiepęs. Akiniuotas. Įspūdį daro palankų — geras, idealistas, karštuolis, nemaža žinąs, nemaža mąstęs, mėgstąs ne vien aukštus idealus, o ir didžius žodžius, atsineštus iš pat Paryžiaus.

Jis pats mums nieko nepaskaitė, bet at-

sidėjęs klausės, o vieną kartą sako maždaug šiaip: Jūs čia daug įdomių dalykų pasakote. O praeis kiek laiko, ir visa tai liks ar vien jūsų atminty, ar net visai pamiršta. O būtų gera, kad ir kiti lietuviai galėtų sužinoti, ką jūs čia išradote, nustatėte ar išmokote. Reiktų visa tai užfiksuoti, net imti specialų laikraštį leisti.

Visi karštai pritarėme ir, pirmiausia, išrinkom patį sumanytoją posėdžių sekretorium. O truputį vėliau nutarėm ir laikraštį (Gimtąją Kalbą) leisti. Į redakcijos komisiją išrinkome Salį, Čiurlionienę, Kamantauską, Talmantą ir bene patį Keliuotį. Kol imta laikraštis leisti, Keliuotis dar mums sekretoriavo. Bet veikiai metė mūsų būrelį ir visai atsidėjo „Naujosios Romuvos" laikraščiui, kurį jis su prof. kan. Kemėšiu sumanė ir sumaniai bei ilgai redagavo bei leido, kol atėję bolševikai laikraštį uždarė, o patį redaktorių išdangino į tolimus galus.

„Gimtosios Kalbos" leidimą ilgainiui pasiėmė nenuilstamasis Sakalo bendrovės sakalas Antanas Kniūkštas, iki bolševikams užplūstant. O dabar laikraštis atgijo čia Amerikoj, kaip Feniksas iš pelenų.

Tai bus kiek chaotiška, — bet ar ir pačių „atsiminimų" idėjoj nėra kai ko chaotiško? — čia paminėsiu dar 4 naujus narius, nes nelaiku juos prisiminiau: dvi moteris ir du vyrus: Ievą Simonaitytę su Petre Orintaite ir Petrą Joniką su Juozu Laboku.

Simonaitytės pavardė plačiai žinoma. Juk ji buvo laimėjusi valstybinę premiją už Aukštųjų Šimonis. Tai Mažosios Lietuvos žemaitė nuo Minijos Dovilų, šalia mano Gargždų. Didoka, liesoka, stambiais, ryškiais bruožais mergaitė, ramiai žvelgianti, pasitikimai kalbanti, nors ir ne per šneki. Neatsimenu, kad būtų mums ką paskaičius. Tik diskusijose su aplombu dalyvavo.

Manau, jog daugumas pažįsta ir Petrės Orintaitės pavardę. Ta romanų bei novelių rašytoja tai tokia nedidukė, žvali, apskritaveidė, rožiaspalvė suvalkietė, smulkiais bruožais, smailia nosyte, šviesiom akutėm, daili mergaitė, pasitikimai besilaikanti, pakankamai drąsiai ir noriai prabylanti, nekvailai argumentuojanti. Ir ji, berods, mums nieko nepaskaitė.

Dabar anie du vyrai ar vyrukai, nes ar ką tik baigę, ar bebaigią mokslus. Jonikas aukštokas, šviesiaveidis bei šviesiaplaukis, kaip mano žemaičiai sakydavo — prijemnas jaunikaitis, mandagus, taktingas, nebailus, savo minčių už dantų neslapstąs ir sugebąs jas ginti. Pastebėjau anuomet, jog tai pažangus kalbininkas, kurs dažnai pareikšdavo priešingų seniesiems puristams nuomonių. Man pasirodė ypač įdomi jo pažiūra, jog reikia priimt įsigalinčius kalbos faktus, nors jie aniems kalbininkams atrodytų svetimi ir nepriimtini.

Antrasis kalbos vyrukas, Juozas Labokas. Veiviržėniškis žemaitukas, kukliai, bet žvaliai

kamputy sėdįs ir į viešumą nesiveržiąs, irgi pažangus kalbos priekin stūmėjas, žuvęs iš bolševikų rankų. Visi tie 4 asmens buvo maloniai laukiami mūsų būrelio ir stropiai lankėsi šeštadieniuose.

Dabar iš anų gėlynų uogenojų srities persikraustykim draug su savo mecenate Čiurlioniene į jos gūžtą Žemaičių gatvėj, į dailią, modernią vilą, kurią ji pastatydino už gautąją už aa. vyro paveikslus sumą, kad šis tas pasiliktų Čiurlionio dukteriai.

Čia noriu pristatyti tris naujas moteriškas žvaigždes, kur sužibo mūsų posėdžių pasieniuose. Pirmoji — Salomėja Nėris. Išimtinių aplinkybių dėka 1932 metais susimezgė artima mudviejų bičiulystė (apie ką savo vietoj). Pasiūliau jai įsijungt į mūsų šeštadienius. Ji džiugiai pritarė. Pasikalbėjau su S. Čiurlioniene. Ji mielai sutiko. Tad vieną šeštadienį ta poetė mergaitė kukliai atsisėdo mūsų tarpe, droviai nuleidus akis ir truputį nuraudus, ir pradėjo uoliai lankytis ir smalsiai klausytis. Sutiko kai ką ir paskaityti. Pirma paskaitė savo vertimą iš rusų kalbos V. Korolenkos apsakymą vardu „Makaro sapnas“, paskui ir savo sukurtą iš liaudies pasakų baladę „Eglę žalčių karalienę“. Iš kelių ratelio narių ji susilaukė entuziastiško pritarimo, o jokių pataisomų pastabų: mat, autorė — moteris ir dar tokia žavi; o vyrai šiais atvejais yra tikri riteriai. Tad ir aš, nors ne riteris, patylėjau ir tik privačiai padariau jai pastabų,

žinoma, atsargiai. Apie tą brangią poetę vėliau parašysiu daugiau. O dabar prie kitų.

Argi nebūtų nuostabu, jei M. K. Čiurlionio ir Sofijos Kymantaitės duktė nebūtų susijus su meno pasauliu? Tokia ir pasirodė Danutė Čiurlionytė-Zubovienė. Tik ji nuėjo ne tėvo, o motinos keliu — pasidarė vaikų rašytoja, bent pradžiai. Tad argi nepriderėjo jai, kai pakankamai subrendo, įeiti lygiateise nare į mūsų šeštadienius? Taip vieną dieną ji ir pasirodė besėdinti vienoj kėdėj, taip kukliai, su kaitriu šypsniu apskritame, sveikame veiduke, nepanašiame į motinos, o nelabai ir į tėvo. Neatsimenu, ar ji ką mums skaitė. Gal kai manęs nebuvo. Gal „Šuniuką padaužą ir sumaniąją Aldutę".

Kai mūsų demokratiniam rately pasirodė pora komunistinės dvasios demokratų (apie kuriuos vėliau), vieną šeštadienį žiūriu —ogi kampe sėdi moteris, nesena ir nebe jauna, nedidelė ir nemaža, siauru, ne visai sveikai blyškiu veidu, plonom, agniai sučiauptom lūpom, rimta, net kiek rūsčia povyza, kažkaip kovingai ar iššaukiamai bestojančia prieš pasaulį, aštriu, kažkur įsmigusiu žvilgiu, tartum fanatiškai atsidavusi kažkokiam savo idealui. Pažvelgiau ir pabūgęs nusigręžiau. Ir toliau vengiau žiūrėti. Kas ji, sužinojau, kai LE radau straipsniuką apie Kostą Korsaką ir keletą eilučių apie jo žmoną Haliną Korsakienę Nastopkaitę. Įdomu, kad ji, naciam Lietuvą okupavus ir bolševikam išdūmus į Maskvą matuš-

ką, pasiliko tėvynėj. Gal ji ir nebuvo tokia kraštutinė. Mūsų šeštadieniuos, man girdint, ji nieko nepaskaitė nei net nepasakė. Taip ir ištylėjo, vis taip rūsčiai kažkur į tolį įsižiūrėjus, lyg viską aplinkui paniekus.

Iš trijų dar likusių pastovių lankytojų pirmuoju eina L. Karsavinas, profesorius. Spalvotas, įdomus ir vertingas. Rusas, garsiosios balerinos Karsavinos brolis, europinio garso mokslininkas, kultūros istorijos specialistas, ypač pirmųjų amžių patristikos žinovas, nūn VD Universiteto profesorius. Mūsų pobūviuose jis žibėjo ne vien savo klasikiniu gražumu, bet ir dideliu savo autoritetu ir rimtais atsiliepimais, kai būdavo paliečiama kuri jo žinijos sritis. Lietuviškai jis buvo išmokęs beveik tobulai. Vieną kartą posėdy net ėmė kritikuot patį Krėvę, kad kartais darąs neatleistinų kalbos klaidų. Karsavinas kurį laiką mums net skaitė savo verčiamąjį Hegelio įvadą į filosofiją. Daugelis neką ir tesupratome tas Hegelio plonybes, sąmojingas, elegantiškas, nors vertimas buvo geras ir nors Karsavinas skaitė aiškiai.

Antrasis tebūna Kazys Boruta. Vieną šeštadienį jis atsirado mūsų būrely, kaip iš kelmo išspirtas (žinoma, pačios Čiurlionienės). Buvo jis mano visai nepažįstamas, vien iš laikraščių bei jo veikalų žinomas. Kažkas man paaiškino: tai Boruta. A-a!.. Paskiau sužinojau, jog nesąs bolševikų partijos narys nei dvasia bolševikas, o tik artimas komunizmui. Tad

nedyvai, kad, iš vienos pusės, jį tupdė į kalėjimą mūsų tautininkų vyriausybė, o iš antros bolševikai, antrąjį kartą užplūdę Lietuvą, jį išdulkino į tolias tolybes.

Juk nesistebėsit, jei aš anuomet į tą Borutą žvilgčiojau vien vogtinai, skersomis ir trumpam, tartum į nežinomą, gal pavojingą vabalą. Žvilgčiojau su tam tikra baime, bet ir pagarba. O jis tikrai besąs pagarbos vertas. Įsirėžė jis man atmintin, kaip kažkas stambu, kampuota, gruboka, akiniuota, stambiais veido bruožais, drąsia, kovinga povyza, drąsia, visai atvira, visai be atodairos į asmenis kalba: patiks nepatiks, o aš ištvosiu tiesą!.. Ir tvojo! Ir kažkaip darės mums gaiviau, tartum šviesiau ir lengviau kvėpuoti, kaip, keletui perkūnų trenkus, nusiblaivo dangus ir pašviežėja oras. O mūsų ratelio oras buvo per daug persunktas gerų manierų bei mandagumo: nebesusirasdavome ryžto atvirai papeikti, kas peiktina, o vien stengėmės surasti, kas girtina, net ir perdėdavome. O čia štai iškilo vyras ir prabilo, kaip vyrui pridera. Neilgai man teteko jį stebėti, nes užėjo pirmasis bolševikmetis.

Na, dabar paskutinis iš mūsų kaimenės ne savo vertybe, o vien kad atsitiktinai taip jį pavietojau, — Kostas Korsakas Radžvilas, bolševikas, bet kažkodėl manęs nebauginęs, tur būt, dėl to, kad ne toks kirtukas ir lėtesnis ir diplomatiškesnis. Vyrukas stambokas, sunkokais pečiais, didžiulę galvą priekin palenkęs, plaukai šepečiuku (revoliucionieriškai) pasi-

šiaušę, veidas švariai baltas, lūpos vilkolakiškai rožinės — kiekviena moteris galėtų tos spalvos pavydėti; o tos bene trumparegės akys, truputį per pilnos, rodos, lyg norėtų prie tavęs kište prisikišti ir šaldyte užšaldyti savo tyru šviesumu (negi pasakysi: baltumu). Diskusijose jis dalyvaudavo svoringai, autoritetingai, bet pakankamai taktingai, opesniuose klausimuose net diplomatiškai. Iš viso nebaisus bolševikas ir tiek. Kaip jis veikė vėliau, rusams užplūdus, nebolševikų atžvilgiu, neteko girdėti. Gal irgi nebuvo fanatikas. Beje, mūsų posėdžiuose jis kiek ilgėliau reiškės, kaip vertėjas — skaitė savo verstą vieno latvių autoriaus romaną, gan nuobodų, bet neblogai verstą.

Buvo ten dar viena išblyškusi jauna žmogysta, tikrai verta dėmesio: tai lenkas Stanislaw Westfal. Jis dar pasirodys, kur reikiant.

PABAIGTI ČIURLIONIENĘ

Pabaigiau apie šeštadienių dalyvius. Dar lieka pačios šeimininkės pabaigtuvės.

Kodėl ji pasikvietė į savo saloną anuos kairiuosius? Juk ji pati toli ne komunistė, o vien humanistė demokratė. Gal jai buvo tekę iš mūsų bolševikų nugirsti, jog jau rusai rengias Lietuvą okupuot ir subolševikint, kaip kad man vienas mūsų bolševikėlis buvo prasiplepėjęs, ir Sofija iš anksto pradėjo bolševi-

kams meilintis. Tik keista, kad ji man nieko neprasitarė. Ji man pati taip aiškinos: tautininkų viešpatavimo laikais ne vienas mūsų bolševikėlis pateko į mūsų policijos rankas ir nutūpė cypėje; tad jų bičiuliai, žinodami, jog Čiurlionienė turi įtakos mūsų pasaulėlio galiūnams, o jos širdis minkšta, meldė ją užtarti aukštybėse jų kankinius; ji taip padarius ir sėkmingai ir ne vieną kartą; užtat mūsų bolševikai buvę jai labai dėkingi, ką jai nuoširdžiai ir reiškę; o ji, žinodama ne vieną iš jų esant gabų kūrėją ir norėdama būti bešališka, pasikvietė ir vieną antrą jų žmogų. Anuomet aš dar nežinojau, kad ji buvus apsaugojus savo ateitį ir kitu būdu: įsirašius į komunistų Mopro narius, kaip ne vienas lietuvių „patriotas" nebolševikas: kur pasuksi dyselį, ten išvažiuosi!

Ką dar Čiurlionienė mūsų pobūviuose skaitė? Ne viską ryškiai beprisimenu. Kai kas beblėsta atminty, kaip gęstąs siluetas. Štai „Dvylika brolių juodvarniais laksčiusių". Tas kūrinys padarė man tikros poezijos įspūdį. Jis pasiliks mūsų vaikų literatūroj. Štai „Pasiutusi veidmainystė". Kaip Čiurlionienei įprasta, esama čia vaidmenų ryškiais bruožais, būdingų gyvenimo gabalų, kandžios satyros. Štai vėl pasinešusi į simbolizmą, lyg viduramžinė misterija, „Riteris budėtojas". Tą pjesę posėdy drįsau kiek pakritikuoti, ir įvyko pirmasis ir iš viso vienintelis mudviejų susirėmimas. Pjesėj figūruoja toks trimitas, tenykštei tautai

brangus ir šventas simbolis; jo suaidėjimas gali sukelti tautoj didžiausią entuziazmą bei ryžtą pasiaukoti; bet skaitytojui ar žiūrovui jis pasilieka vien sausas šešėlis. Būtų reikėję kaip nors įlieti į tą šešėlį kraujo, gyvybės, ugnies, kad jis ir žiūrovą sujaudintų; o šiaip nesuprantu, kodėl ten tie žmonės taip jaudinas. Čia Sofija sausai man atkirto: „O aš nesuprantu, ko Tamsta nesupranti!“ — ir daugiau nieko. Einant namo, Putinas man sako: Gerai, kad ryžais padaryti savo pastabą: iš tikrųjų tas simbolis negali mūsų jaudinti, ir visa pjesė tuo pasipiauna.

Bene paskutinis veikalas, kurį Čiurlionienė mums perskaitė, buvo jos gal geriausias kūrinys apysaka „Šventmarė“. Išklausėme, tur būt, visi su dideliu pasigėrėjimu. Mat, veikalas besąs daugeliu atžvilgių puikus: kalba gyva, žodinga; stilius išlaikytas ir gerai pritaikytas asmenims bei situacijoms; turinys vertingas; yra net intryga, įdomiai išvesta. Salys entuziastiškai pareiškė patarsiąs studentams tą veikalą atsidėjus skaityti ir iš jo mokytis kalbos. Aš nuoširdžiai sutikau. Manau, jog ta apysaka bus pripažinta klasikine mūsų literatūroj, ir mokiniai mokyklose turės iš jos daug ko mokytis.

Kai perbėgu mintim tų mūsų šeštadienių istoriją, kaskart labiau įsitikinu, jog tas „salonas“ yra išvaręs ryškią vagą mūsų kultūriniame gyvenime. Čiurlionienė vieną kartą mums pranešė, jog net Švietimo ministerija

aukštai vertinanti mūsų darbą, taip jog kiekvieną knygą, kuri praeina pro mūsų malūną, ji pripažįstanti esant tinkamą mokykloms, kaip ir knygas, kur praeina per knygų leidimo komisiją.

Šalia darbo literatūros laukuose, Čiurlionienė stropiai darbavos ir pedagoginėj bei socialinėj srity. Ji buvo ilgesnį laiką skaučių dvasinė vadovė. Įkūrė Lietuvoj tarptautinės Mergaičių Bičiulių draugijos skyrių ir jam vadovavo.

Mūsų vyriausybė buvo paskyrus Čiurlionienę delegacijos nare į Ženevos Tautų sąjungą. Ji ten tyliai darbavos šalia triukšmingojo Augustino (nagi — Voldemaro). Teko iš jos girdėti apie tą nuostabųjį Voldemarą, kaip jis drąsiai, stipriais argumentais, puikia prancūzų kalba (o jei reikia, tai ir bet kuria kita svarbiąja Europos kalba) grumiąsis su pasaulio galiūnais, kur Lietuvai nepalankūs, ir taip sėkmingai, jog suvarąs juos į ožio ragą, nors jie, žinoma, nenusileidžią, stengiąsi jį pašiepti, demonstratyviai jį paniekinti, nusigręždami į šalį ar su kitu plepėdami, kai Voldemaras kalba.

Kartą jai teko viešai stoti ginti Lietuvos Budapešte kuriame ten tarptautiniame kongrese. Sofija buvo Lietuvos delegatė. Dalyvavo ir lenkų delegacija, kuriai vadovavo filosofė profesorienė Kodisowa su keliasdešimt lenkių štabu. Iškilęs ir lenkų-lietuvių santykių klausimas. Lenkės smarkiai puolė Lietuvą. Čiur-

lionienei teko stoti gint mūsų pozicijų, vienai prieš visą pulką. Ir ką gi? Jos įrodymai, iškalba, simpatingumas taip paveikė susirinkimą, jog beveik visos kitų tautų atstovės jai entuziastiškai pritarė.

Tuo šį kartą apie Čiurlionienę ir baigiu. Kas lieka dar nepasakyta, bus, jei Dievas duos, pasakyta kitoj atsiminimų knygoj. O dabar apie kitą mūsų įžymią rašytoją, poetę Salomėją Nėrį, kurią irgi iš arti pažinojau. Bet, tam tikros simetrijos dėlei, įterpsiu tarp tų dviejų moterų ne mažiau už jas įdomų vyrą — Tumą Vaižgantą.

TUMAS-VAIŽGANTAS

Jau su viršum 30 metų, kai nebėra mūsų tarpe to gyvojo sidabro kamuolėlio Vaižganto. Sugramdžiau atminties miegoje, ką berasdamas. Nedaug teradau, kadangi neteko man ilgiau apie tą vyrą trainiotis. Bet gal kas bus įdomu ateičiai.

Prieš maždaug 70 metų jaunas kunigėlis Vaižgantas veikė netol mano Gargždų. Dvasinė vyriausybė tiesiog apvaizdiškai ilgokai laikė kun. Tumą Žemaičiuos, pačiame Paprūsy, kur jis galėjo sėkmingai gabenti bei skleisti draudžiamąją literatūrą, gaivinti tautinį susipratimą, o ir gerokai susipažinti su žemaičių žmogum, jo kalba, jo gyvenimu, kas paskiau buvo taip naudinga Vaižgantui rašytojui.

Tarp kitko, buvo jis vikaru Kuliuos bene pas kleboną Vincentą Jarulaitį, kurio globoj augo seserietė Sofija Kymantaitė, būsimoji rašytoja Čiurlionienė. Kun. Tumo įtaka neaplenkė nė jos ir įkvėpė jai lietuviško susipratimo bei noro mokytis. Jau ir tuomet pupos dydžio Sofija buvusi „didelė lietuvė".

Pirmą kartą Vaižganto vardą — kunigas Tumas—išgirdau Liepojoj 1900 m. iš savo gimnazijos kapeliono kun. Jono Visbaro, Tumo bičiulio. Sirgau piktu bronchitu ir maniau gal jau turįs džiovą. Kapelionas ramino, nurodęs Tumo pavyzdį: jis taip pat sirgęs, net seminariją laikinai turėjęs palikti. Po daugel metų Tumas man apie tai pasipasakojo: turėjęs bene džiovos pradžią, bet pasigydęs, tik vis ir vėliau pasilikęs silpnaplautis. Plaučiais — pleuritu — jis ir mirti gavo. O gydytojai jį gydė nuo ko ten kito. Tik po mirties, darydamas reikiamas injekcijas lavonui konservuoti, prof. Jurgis Žilinskas susekęs tikrąją velionies mirties priežastį.

Pirmą kartą Vaižganto slapyvardį aptikau laikrašty, rods, 1899-1900. Buvo tai Liepojoj. Turėjau gimnazijos draugą Juozą Bronišą, inžinieriaus generolo Bronišo sūnų. Pas tą dvarininką gargždiškį tarnavo labai apsukri žemaitikė Mansveta Strakšaitė, pirmiau tarnavusi Kretingoj ir veikusi draug su patriotais lietuviais kunigais, jiems padėdama platinti draudžiamąją literatūrą. Toji tat Strakšaitė, žiūrėk, ir pakiš generolui ir mums kitiems ko-

kį Tėvynės Sargą ar Kryžių. Tad ir radau kažkokią prašmatnią pavardę Vaižgantą. Nė manyte nemaniau, kad kuomet teks tą Vaižgantą, gyvą Simano Daukanto raštų dievaitį, savo akimis išvysti. Tačiau išvydau, nes jis įsikūnijo kunige Tume.

Gyvą tą kun. Tumą pirmą sykį pamatyti, ir tai tik iš tolėliau, teteko man Kauno kun. seminarijoj. Čia slankiojo, kaip kokie šešėliai, apie kun. Tumą neaiškūs įtarimai, kad, girdi, jis esąs truputį „pirmeiviškas". Tos paskalos, tur būt, buvo paleistos lenkomanų. Betgi ne vienas mūsų įgavo tam tikrų abejonių dėl visiškos Tumo ortodoksijos.

Ir štai vieną dieną beeinąs tikras ir gyvas Tumas. Pažinti buvo galima, kadangi buvome regėję kur nors jo atvaizdų. Beeinąs per seminarijos sodelį, kur vaikščiojom, bene pas prof. kun. Skvirecką ar kun. Januševičių ar pas abudu. Tad štai tas ne visai ištikimasis Tumas! Tad štai kaip jis atrodo!..

O atrodė labai mielai: jaunas, judrus, kaip viesuliukas, gražiaveidis, kiek bežilstąs, vešliais plaukais. Anuomet jis buvo kokių 35 metų.

Su tam tikru šiurpuliu žiūrėjau į tą sau įdomų žmogų, lyg kaip į kokį nepažįstamą, gal pavojingą, bet gražų vabaliuką.

Pagaliau pasirodė seniai lauktosios Vilniaus Žinios. Pirmasis dienraštis!.. Mes, klierikai, ėmėme jį skaityti, nors kartais jo kalba atrodė lyg kokia svetima — tiek daug naujų

žodžių. Tačiau beregint apsipratome. Ten ir Vaižgantą Tumą susitikdavome. Mūsų pagarba jam ėmė augti. Ir pasitikėjimas. Ėmėme patys įsitikinti, jog velnias ne toks baisus, kaip kad tapomas.

Bet štai ir gyvą ir iš arti jį galų gale išvydau, net pasišnekėti gavau! Mudu su Vladu Jurgučiu 1907 m. vasarą, važiuodami į Petrapilį mokytis akademijoj, sustojom Vilniuje. Einam kuria ten gatve, ir štai vienose atdarose nedidelio namo duryse (nes buvo šilta) bestovįs... Tumas! Mudu, žinoma, tuoj jį pasveikinome, nusimaudami skrybėles. Jis, tur būt, nugirdęs mudu lietuviškai kalbant, kviečia užeiti.

Ar ilgai su juo buvome ir apie ką šnekėjome, dabar nebeatsimenu. Gan gyvas paliko mano atminty vien dailus, mielas, poniškas veidelis, malonus nosinis balsas, drovi šypsena, kukli laikysena. Anuomet jis dar neturėjo to aplombo, kurį įsigijo, likęs kanauninku, universiteto profesorium, garbės daktaru, garbingu Lietuvos rašytoju.

Netrukus jis pasiryžo su Smetona, kunigijos dalies palaikomas, leisti visai priimtiną katalikams laikraštį „Viltį“. Reikėjo mobilizuoti kapitalo. Kas gi geriau tiks tam nelengvam uždaviniui išmasint iš žmonių širdžių pinigėlio, kaip Tumas, tas mokąs prie širdies prieiti ir įtikinti vijurkas. Nebeatsimenu, kas dar buvo rinkikai. Atsimenu, Tumas važinėjo po Žemaičius iš miestelio į miestelį, nuo kle-

bonijos prie klebonijos. Atvyko ir į mano Gargždus, kur klebonu buvo aa. Baltramiejus Baltrėnas, stambi figūra, galvotas, šaunus vyras, vabalnikėnas, kurio kompanijoj aptemdavo ir Švėkšnos Viešpaties saulė, kuris kai savo grakščia arklių porele puikiam puskariety vieną kartą atvažiavo į Palangą pasimaudyti, tai net kandusis vyskupo sekretorius Žongollovič turėjo pripažinti: S dorogi dvoika, tuz idiot! — į šalį, dvejuke, tūzas ateina! Jis su mumis klierikais klebonijoj, dar pagal seną paprotį, kalbėdavo lenkiškai.

Pas jį tatai atvyko Tumas. Ir ką gi. Ir šimtą, berods, rublių gavo „Vilčiai" leisti, ir žiūrėkit — pats ponas klebonas bevežąs mažiuką Tumą į sekančią paeiliui parapiją! O vėliau, ar ne po Vaižganto įtaka, ėmė drąsiai kalbėti lietuviškai net su mumis, savo valdiniais, o dar kiek vėliau pasidarė smarkiu lietuvininku.

Po to bent septynerius metus nebeteko Vaižganto susitikti. Vėl išvydau jį tik 1913 metų rudenį Vilniuj, kai ten su vadu kun. Maliauskiu būrys kauniškių viltininkų nuvykome įpiršti Prano Dovydaičio į „Vilties" redakciją šalia Antano Smetonos. Kadangi plačiau apie tai esu papasakojęs knygoj „Per giedrą ir audrą", tad čia priminsiu tik kai ką.

Tarp vilniškių ir kauniškių viltininkų buvo susidaręs didokas nuomonių skirtumas keletu svarbių klausimų. Vilniškių vadas buvo Smetona, kauniškių — Maliauskis. Šį palaikė ir daugelis „suvalkiečių".

Bendrame susirinkime kilo smarkus susirėmimas. Tumas, žinoma, palaikė savo bendradarbį ir bičiulį Smetoną. Smetonos šalininkai nenorėjo esamose sąlygose prisiimti Dovydaičio, suprasdami, jog šitas Maliauskio šalininkų žygis yra pareiškimas nepasitikėjimo esamais „Vilties“ vadovais. Ginčai buvo smarkūs, tiek karšti, jog vieną kartą, Maliauskio riečiamas į ragą, mielasis Vaižgantas net liežuvį jam parodė. Čia tai pirmą kartą girdėjau Tumą viešai kalbant. Kalbėjo jis lengvai ir protingai, be kokių oratoriškų priemonių, labai širdingai. Miela jo išvaizda ir būdas veikė patraukliai. Nežiūrint jo nei kitų pastangų maliauskiškiai pravedė Dovydaitį į „Viltį“. Tuokart Smetona atsistatydino.

Pirmą kartą su Tumo rašiniu redakcinį reikalą turėti teko 1913 m. ar 1914 m. Dalykas buvo toks.

A. A. kan. Kazimieras Prapuolenis išleido veikalą „Polskie apostolstwo w Litwie“, kuriame stipriai suplièkė lenkus misionierius, kad jie, nesimokydami lietuvių kalbos, daug pakenkė lietuvių tautai tautiniu atžvilgiu, o religiniu bei moraliniu atžvilgiu daug mažiau naudos lietuviams pateikė, nei būtų galėję. Nuomonės apie tą veikalą Lietuvoj išsiskyrė į dvi grupės: didžiausioji džiaugės, kad įkirsta nemėgiamiesiems lenkams; mažesnioji, pripažindama autoriui nuopelnų, kritikavo už tai, kad vienašališkai pavaizdavęs lenkų misijinį veikimą, atsižiūrėdamas daugiausia į silpnąją

pusę. Ir štai kun. Tumas, iš kurio, kaip smarkaus patrioto ir lenkų priešo, rodos, būtų buvę galima laukti, kad labai pagirs kun. Prapuolenį, parašė straipsnį „Bažnytinei Apžvalgai“, kuriame stiprokai papeikė kan. Prapuolenį, kad per maža teatsižiūrėjęs į pozityviąją lenkų misijonierių veikimo pusę (tą laikraštį leido ir redagavo anuometinis kan. Juozapas Skvireckas, o aš buvau jo padėjėju). Tuokart įsitikinau, jog Tumas sugeba palaužt savo simpatijas tiesos reikalui, kaip jis tą tiesą supranta.

Užėjo pirmasis Pasaulinis karas ir išblaškė didelę dalį lietuvių inteligentų po plačiąją Rusiją. Tumas, kaip paprastai, nerimsta, veikia politikoj, labdaroj, publicistikoj — visur įdomiai, karštai, talentingai. Bet štai ima laikraščiuos rodytis ir grynai literatūriniai kūriniai, pasirašyti Vaižganto slapyvardžiu, ištraukos iš būsimųjų „Pragiedrulių“. Aš kažkodėl iš pradžių nustebau. Nejaugi ir Saulius tarp pranašų? Taip buvom pratę žiūrėt į Vaižgantą, kaip publicistą. Beveik visai buvome pamiršę štai kad ir „Scenos vaizdus“, kuriuos esame seminarijoj naudoję literatūriniams vakarams. Bet, kai išėjo pirmasis „Pragiedrulių“ tomas, abejonės išnyko: Vaižgantas besąs poetas beletristas! Taip, gabus tai buvo vyras: ko tik imdavos, neblogiausiai pasisekdavo, o kai kas ir visai gerai, kaip štai beletristika ar publicistika.

Pagaliau pirmas laiškas iš pagarsėjusio

jau Tumo. Tai buvo 1918 m. galas ar 1919 m. pradžia. Laiškas iš Vilniaus, nebeatsimenu, kaip atsiųstas. Vaižgantas ten rašė siunčiąs „Ganytojui“ savo sukurtą eilę laiškų jaunam kunigėliui; labai‘ sunkiai sirgęs, dabar po truputį atsigaunąs. Įdomi buvo jo rašysena: labai stambi, apvali, tvirta, lygi, žodžiu sakant, neištižusio žmogaus; tačiau gana paprasta, betgi, apskritai, daili. Skaitau jo rašinį ir stebiuos ir gėriuos, taip jis talentingai parašytas: gyvai, tiksliai, linksmai, sąmojingai, tačiau pakiliai idealistiškai; o pilnas išminties bei prityrimo brangenybių. Parodžiau Jakštui, kuris buvo atsakomasis redaktorius, ir Tumo rašinį perleidome per „Ganytoją“. Vyskupas Karevičius tais laiškais buvo sužavėtas ir, kai kėlė Tumą į garbės kanauninkus, Katedros prakalboj, tarp kitų kun. Tumo gražių nuopelnų, paminėjo ir šituos laiškus.

Nebegalint Tumui grįžt į Vilnių, vysk. Karevičius pavedė jam administruoti senąją gražiąją Vytauto bažnyčią. Kaip ant akmens patupdė. Žinokis! Tokių padėčių kunigams tenka pergyventi. O vyskupai žino, kuriam kunigui tokį sunkų uždavinį galima pavesti. Ir kan. Tumas vyskupo pasitikėjimo nenuvylė: ir bažnyčią gražiai sutvarkė, ir sau pačiam pasiteikė galimybę gyventi. Malonus jo būdas, tolerantiškos pažiūros, praktiški, aktualūs, dailiai sakomi pamokslai patraukė į jo bažnyčią daug žmonių, netgi įžymių inteligentų, kurie šiaipjau nelabai teeidavo į bažnyčią. O

tai pasidarė dėl to, kad Tumas buvo, anot jų, savas žmogus, modernus inteligentas ir „sukalbamas“. Gali iš jo ir išrišimą lengviau gauti ir lengviau moterystę sumegzti, kai kiti klebonai randa nenugalimų kliūčių. Vieną kartą visai atsitiktinai valstiečių liaudininkų „Lietuvos Ūkininke“, klausimų-atsakymų puslapy, radau klausimą: gerb. Redakcija, patarkite, ką daryti! Kreipiaus į įvairius kunigus, ir nė vienas nenori manęs tuokti! — O redakcija: bandyk, kreipkis tamsta į kun. Tumą: jei jau jis netuoks, tai, matyti, jūsų tuokti visai neįmanoma!

Betgi ir įklimpdavo vargšas per savo gerą širdį ir norą žmonėms padėti iš gyvenimo painiavų išsinarplioti, o nesant prityrusiu kanonistu. Vieną kartą sutinku jį kažkur senamiesty, rodos, grįžtantį iš kurijos; o kadangi buvo atviro būdo, tuoj ir pasipasakojo turėjęs didį nemalonumą — sutuokęs vieną šaunų vyruką, o šis vėliau pasirodė besąs gana žinomas vak. Europoj avantiūristas, vertęsis tuokinėjimusi — stojęs moterystėn bene jau keliolika kartų. Vargšas Tumas guodėsi tuo, kad tas latras ana kiek dvasininkų prigavo, ne jį vieną.

Kaip jau minėjau, Tumo pamokslai daugeliui inteligentų patiko. Tiesa, kai kurie kartais ir pasistebėdavo tam tikromis mintimis ir išsireiškimais. Sužinojo kiti kunigai ir ėmė vargšą Tumą sekti. Ir tikrai susekė neatsargių pasakymų. Ar dėl šių, ar dėl kitų kitur Tumo

pareikštų minčių jį smarkiai užsipuolė kun. dr. Maliauskis, tas akylasis ortodoksijos sargas. Po kurio laiko susitinku Vaižgantą Rotušės Aikštėj: nabagas aiškiai susigraužęs, guodžias, kad dr. Maliauskis žiauriai jį išplakęs, žilaplaukiu vaiku pavadinęs; o juk būtų, girdi, užtekę nurodyti klaidas, ir jis, Tumas, būtų mielai jas atšaukęs. Ir aš esu įsitikinęs, kad Tumas būtų tai tikrai padaręs (jei būtų buvęs įtikintas) — toks jis buvo nuoširdus ir drąsus, kai reikėdavo prisipažinti suklydus.

Turėjo jis vieną kartą didelio nemalonumo ir iš prel. Dambrausko, kai laikrašty pagyrė Salio Šemerio knygą „Granatą krūtinėj". O Jakštas surado joj moralinio purvo, ir, kai Tumas pas prelatą užėjo, mūsų patriarkas smarkiai smarkiai išbarė savo mėgiamąjį, bet nusikaltusį Vaižgantą ir net išvarė jį iš savo buto (apie tai plačiau esu rašęs „Lietuvių Dienose"). Ir ką gi? Juodu greitai vėl susitaikė. Mat, Vaižgantas mokėdavo atsiprašyti, atgailą išreikšti ir įsižeidusią širdį maloniai nuteikti. Plačiau apie tai bus vėliau.

Tad gi kas pažinojo kun. Tumą, tas jį giliai vertino, ne vien kaip gabų rašytoją, bet ir kaip žmogų ir kunigą. Todėl nedyvai, kad vysk. Karevičius 1921 metais pakėlė jį į garbės kanauninkus. Čia atsimenu vieną būdingą smulkmeną. Įvykio solenizantui pagerbti buvo suruošta vakarienė. Buvo nemaža svečių, tarp jų vysk. Karevičius, o ir aukštų valstybės vyrų su prez. Antanu Smetona priešaky. Malo-

niai vaišintasi. Kalbėta naujojo kanauninko garbei prakalbų. Solenizantas, susijaudinęs, iškaitęs, o pavargęs, atsistojo atsakyti į tas prakalbas; kalba, kalba ir niekaip nebegali pabaigti — trupučiuką galvelė apsisuko. Niekas to blogu nepalaikė. Bet kilniadvasis Tumas pasižadėjo sau po tos iškilmės niekuomet daugiau nė į burną nebeimti svaigalų ir ištikimai iki galo ištesėjo.

Vaižgantas buvo viešumos žmogus. Visur jo buvo pilna: bažnyčioj ir universitete, politinėse ir visuomeninėse organizacijose, posėdžiuose, susirinkimuose ir mitinguose. Pats sakydavos: „Be manęs nėra įvykęs Lietuvoj joks skandalas!“ Ir, tur būt, visur jis kalbėdavo geruoju, piktuoju, pasikarščiuodamas ir tuoj atlyždamas, išsibardamas ir netrukus išsibučiuodamas.

Santykiuose su žmonėmis buvo atviras, nuoširdus, net šiurkštokai, bet visuomet geraširdiškai. Buvo visada pasirengęs pasigailėti, užtarti, padėti, pinigais ir kitkuo, netgi idėjiniam ar politiniam priešui (pats buvo uolus tautininkas). Kartais žmonės gerą jo širdį tiesiog piktnaudodavo.

Negaliu nepaminėti, kad Vaižgantas buvo geras bičiulis. Jei jau prie ko prisirišdavo, — o prisirišdavo nesunkiai, — tai jau tvirtai ir ištikimai. Pavyzdžiui, kai susimylėjo bei susidraugavo Vilniuje su Smetona, tai laikės su juo išvien iki galo, nežiūrėdamas, kad didžiausioji dalis kunigijos po 1926 m. perversmo pa-

sidarė priešinga Smetonos politikai, ypač bažnytinei.

Kaip čia nepaminėsi žmogus Vaižgantą buvus didį visų menų mėgėją bei rėmėją. Dažnai tekdavo jį matyti dramoj, operoj, koncertuose, parodose. Užtat menininkai (ir rašytojai) jį labai mėgo, o jis juos. Jie pas jį ir išpažinties eidavo (kurie eidavo arba būdavo jo prikalbėti). Jis juos ir tuokdavo. Todėl, kai jis mirė, ir Lietuva liūdėdama lydėjo jo karstą nuo Vytauto kalno žemyn į Kauno senamiestį, pro teatro rūmus, orkestras jį pagerbė paskutinį kartą liūdnai žavesinga muzika.

Esate matę upely ūmai susivejant tokį gyvą, judrų, linksmą verpetėlį: rieda jis skubiai pasroviui, saulėj mirguliuodamas, džiūgaudamas, visa kas arti savip traukdamas, bet galutinai nenuskandindamas, net nesulaužydamas. Ir štai vejamoji jėga gana greit ima nykti, sūkurėlio gyvatos džiaugsmas silpsta, ir, kaip atsiradęs, verpetėlis užgesęs įsilieja į bendrąją tėkmę.

Man teko stebėti du Tumo gesimo momentus: kai pro jo gyvybinį džiaugsmą ėmė šmėžčioti mirtinio liūdesio prošvaistės ir kai pro šio liūdesio sutemas vis dar bandė prasiveržti jauno džiaugsmo spinduliai.

1932 m. vasara. Palanga. Senoji klebonija. Valgomasis. Ilgas stalas apsėstas iš visų pusių. Gardžiuojas apetitai. Ir štai, kaip neretai vėluodamas, įeina Vaižgantas. Senjorų galas susiglaudžia, darydamas mielajam Tumui pro-

peršę. Vienas kitas didžiūnas mėgina liežuvį pagaląsti. Vaižgantas bando šypsotis ir sklandžiai atsikirsti. Bet regiu — tariamojo linksmumo kaukė jam lyg trūkinėte trūkinėja, o pro ją matyti kažkokio rūpesčio ar sopulio dugnas. Vaižgantas bando atrodyti stipruolis, skubiai tiesia ranką prie vieno, prie kito padėklo, komiškai godžiai kraunas valgių, mėgina skaniai valgyti, žybčiodamas akinių auksu, neva šelmiškai prisimerkęs pasakoja kažką linksma, juoku sau pačiam pritardamas, bet regėti, kad vien verste prisiversdamas.

Po kiek laiko pasigirdo, kad Vaižgantas rimtai sargaliojąs; paskui — jau atsigulęs; betgi esąs geroj gydytojų priežiūroj. Kas gi tuo abejotų: juk toks brangus Lietuvai asmuo! Betgi plinta paskalos Vaižganto padėtį einant blogyn. Reikia aplankyti.

Važiuoju Vytauto kalnan, kur jis gyvena Klimų viloj. Susitinku Putiną. Einame drauge. Tai 1933 m. kovo 19 d., Juozapinės, Tumo vardinės.

Įeiname, sveikinamės. Jis tiesia nusilpusią ranką, bando senoviškai šyptelti; bet nebėra tos vidujos saulutės, ir jo šypsena tokia blanki — lygu žiemos saulėlydis. Kaip paprasta, bandome jį guosti. Jis dėkingai priima pakišamąsias viltis. Matova, kad pavargęs. Atsisveikinome. Paskutinį kartą su gyvu...

Išėję į gatvę, žvilgterėjome į viens antrą: Galas? — Galas!..

SALOMĖJA NĖRIS

Tai buvo Lietuvos nepriklausomybės rytmety. Kun. Vincas Mykolaitis Putinas, jau pasižymėjęs poetas ir Teologijos-filosofijos fakulteto docentas, vieną dieną kviečia mane pas save: girdi, būsiąs pas jį literatūrinio jaunimo pobūvis. Sutikau. Skirtąjį vakarą nuvykau.

Putinas begyvenąs anuometiniam Ukmergės plente, beveik priešais „Saulės" rūmus, bene Adomo Galdiko name. Kambarys vidutinio dydžio, pusėtinai pilnas jaunimo. Pobūvio pagrindinė tema buvo naujieji reiškiniai mūsų grožinėj literatūroj. Jokios paskaitos, berods, nebūta. Iš pagarbos vadui kalbėta saikingai, ginčytasi santūriai. Būta ir labai įdomios grožinės deklamacijos; tai poeto Kazio Inčiūros. Įkvėptas veidas, spinduliuoją akys, gyvas jausmas, estetiškai išreikštas. Turinys — aukštaičių išminties posakių, sąmojo; visa tiesiog poezija, ar pačios liaudies sukurta, ar Inčiūros supoezinta. Būtų labai gaila, jei tą šedevrėlį Inčiūra būtų leidęs išnykt praeity draug su anuo vakaru.

Daugiau niekas ir nedeklamavo. Gal ir gerai, kadangi vargiai ar kurs kitas būtų likęs nevisiškai užtemdytas ano Inčiūros pasireiškimo.

Buvo pobūvy ir kylanti žvaigždė poetė Salomėja Nėris. Niekas mum viens antro nepristatė. Ji laikės kukliai išdidžiai (ar leistina

taip išsireikšt?). Atrodė, jog žinosi, kas esanti; o kad visų lepūnėlė, tai tikrai jautė.

Nors ji anuomet man dar nebuvo pakankamai įdomi, vis tiek ją truputį stebėjau. Iš anksto turiu pasakyti, kad jos išorė nuo anuomet išliko beveik tokia pat lig 1940 m. vasaros.

Smulki, grakšti. Kukliai, bet dailiai apsidariusi. Forminga apvali galvutė su storu šalmu vešlių tamsių plaukų, saikingai ilgų, dailiai į dešinę suverstų. Veidukas trumpas su kiek iškilusiais skruostikauliais. Didokos akys. Apskritas to veido įspūdis kiek mongoloidiškas. Bet tos lūpos — tai tikras to veido žiedas: tokio žavimo piūvio, tokios graudžiai ilgesingos. Ir tas veidas nuolat kinta: čia mergytė — nekaltai nuskriaustas kūdikis, čia ji jau įsisvajojusi princesė poetė, o tame tarpe tiek subtilių niuansų. Visa ta jausmų gama — ištisa grakšti lyrinė poema.

Daugiau į panašų pobūvį Putinas manęs nebekvietė. Taip man atpuolė proga susitikt Nėrį ar šiaipjau kitur su ja pasižinti. Tačiau nė nemėginau, nors jos poezijos žvaigždelė ėmė kaskart skaisčiau žibėt. Taip praėjo apie dešimt metų. Nebeteko Nėries nė iš tolo matyt, išskyrus 1924 m. vasarą.

Nebebuvau matęs Palangos ar ne nuo 1912 m. vasaros. Po pirmojo Pasaulinio karo buvo ją pagrobę mūsų broliai latviai, pasinaudoję tuo, kad Palangą rusų carai, dėl politinių-administracinių sumetimų, buvo priskyrę prie vadinamosios Kurliandijos gubernijos, daugiausia

latvių apgyventos, ir kad sesuo Lietuva buvo susilpninta karo su bolševikais bei lenkais. O juk Lietuva buvo padėjusi Latvijai atsistot ant kojų — paskolino jai 15 milijonų markių iš tų 100 milijonų, kuriuos Vokietija buvo paskolinus Lietuvai, tuoj pasibaigus pirmajam Pasauliniam karui. Taip apie tą piniginį reikalą anuomet yra man papasakojęs Aleksandras Stulginskis. Taip tatai liko dar kartą patikrintas senas žmonių posakis: paskolink kam pinigų — įsigysi priešą.

Tačiau pasisekė be kraujo praliejimo atgaut iš brolių Palangą su teritorija, ne be Tautų Sąjungos bei aliantų pagalbos. Ir štai 1923 m. vasarą jau buvo galima vasaroti Palangoj. Bet aš dar ten neskubėjau ir vasarojau tais metais dar savo Gargžduos.

Tik jau 1924 m. liepos-rugpiūčio sąvartoj nebeištūrėjau: aukso pajūris ir ramiosios Palangos meilė nuviliojo mane į tą poilsio ir džiaugsmo kampelį.

Besą jau ten, šalia daugybės kitų šviesiai nusiteikusių vasarotojų, Maironis, Adomas Varnas su savo švelnia ponia Marija (Kuraitytė) ir senyvu automobiliu — važinėt po parapijas ir fotografuot įdomias religines senienas, ypač kryžius. Buvo dar valstybinio teismo vyriausiasis teisėjas Petrauskas su tylia, rimta žmonele ir dukra Alina, švelniu, mielu padarėliu, kurs bene kasdien rašinėjo ilgus laiškus — meilės traktatus Vienon savo būsimajam dr. Ignui Skrupskeliui, ir jis jai tokius pat. Dar pa-

minėsiu Mykolaitį Putiną, o ir artistus Petrą Kubertavičių su savo žmona Antanina Vainiūnaite. Na, ir tą prof. Juozą Eretą. Ir Salomėją Nėrį.

Ir tą vasarą neteko su ja pasižinti. Tik iš šalies regėdavau ją kartais, kai po vakarienės vasarotojai nueidavom pajūrin pasivaikščiot ar padainuot su Maironiu. Pastebėjau, jog Nėris su Maironiu nepasižįsta ir net nesistengia arčiau prie jo prieit, kai kiti aplink dainių spiečias. Ji buvo drovi, ką vėliau tikrai patyriau.

Keistas dalykas: vieną kitą kartą, kada iš arti mačiau Nėrį praeinant pro Ereto šalį, man tvykstelėdavo savaime, be įrodymų, mintis: bene juodu jaučia viens antram meilės šūkį, gal ir patys to dar neįsisąmonindami? O graži ir kultūriškai įdomi būtų pora.

Kuo remdamasis taip spėliojau? Jokio bent kiek rimtesnio pagrindo neturėjau. Gal vien žmogiškas spėliojimas, kad du gražūs, vertingi, jauni ir laisvi moteris ir vyras, dažnai matydamies, turi nemaža šansų viens antrą pamilti. Be to, apčiuopiau dar, nors neryškų, tačiau šį tą pareiškiantį psichologinį faktą: kada poetė ir profesorius susitikdavo bevaikščiojančių tarpe ir iš lėto prasilenkdavo, vyriškis atsargiai ir kukliai, bet šiltai, žvilgterėdavo į mergaitę; o ji, nors santūriai nuleidus akis ir tartum nepastebėdama profesoriaus žvilgsnio, vis tiek, lyg kokia išvidine jusle, gyvai pajusdavo ir išvysdavo, jog ją su juo jungia skaistus,

šiltas mielos paslapties spindulys, kurs taip žaviai atsispindi jos kaistančiam veidely.

Anuomet tik tiek teturėjau įrodymo. Ir atrodė, jog buvau apsirikęs: poetė nuėjo savo vienišais keliais; Šveicarijos arkangelas vedė mergaitę iš Vailokaičių klano, Onytę Jakaitytę, toli gražu ne tokią žavingą, kaip Saliutę. Reikia manyt, jog profesorius regėjo Onytėj kitokias vertybes bei grožybes, kurios jo dvasios akiai bei širdžiai persvėrė Saliutės asmens auksą, ir jis sukūrė šeimą su Onyte, šeimą padorią ir pastovią, su meile ir ištikimybe, šeimą šveicariškai lietuvišką, iš kurios kilo gražus ir nemaža žadąs atžalynas.

Po tos vasaros praėjo 40 metų. Nėris buvo jau mirus. Pasipylė apie ją atsiminimai, įvertinimai. Iš tų raštų man susidarė įspūdis, jog anos tolimos vasaros mano spėliojimai nebuvo visai be pagrindo. Nėris buvus rimtai pamilus Eretą. O šis nebūtų buvęs iš kūno bei kraujo vyras, jei nebūtų to jautęs ir atsiliepęs kokiu šiltesniu jausmu. Subtilių užuominų spaudoj jau būta. Ir pats J. Eretas šiuo klausimu vienam laikrašty miglotai, bet kvapsningai prasitarė, kad ir pats dar šią paslaptį kiek praskleisiąs.

Kuriais keliais Nėries gyvenimas būtų nusitiesęs, jei ji būtų ištekėjus už Ereto? Galim vien spėlioti. Juozas — tvirtas uosis; Saliutė — gražiai žydinti, glotni vijoklė: uosis būtų suteikęs jai atramos, saugumo, rimties tvirtumo. Saliutė, pasukus į klystkeles, net Nepri-

klausomojoj gavo stipriai paskurst materialiai; skurdo paskiau, pabėgus į Bolševikiją; grįžus į pavergtąją Tėvynę, turėjo taip pat ne rožėm klotą kelią, tad ne dyvai, kad taip anksti mirė. Su Eretu to skurdo jai nebūtų tekę išgyvent. O sąlygos kūrybiniam darbui būtų buvę jai daug patogesnės. Būtų greičiausiai ir dabar tebesanti gyva ir tebekurianti. Būtų galėjus ilgiau pagyvent Šveicarijoj ir iki valiai pasivažinėti po Vakarų Europą, kurią ji taip mėgo. O kas svarbiausia — Nėris nebūtų pasidarius komuniste, nebūtų nutolus nuo tėvų-sentėvių pasaulėžiūros ir visko, kas su ja susiję gražu ir brangu, kas poetei buvo nuo pat gimimo sava, mylima, įgimta, kas būtų buvę kūrėjai puikiausias akstinas kurt ir neišsemiamas temų šaltinis. Kiek įdomių, brandžių, gražių kūrinių ji būt galėjus dar sukurt... Liko nesukurta.

Ar būtų Salė su Juozu buvę laimingi moterystėj, kaip kartais esti laimingi paprasti žmonės, dar sunkiau įspėt.

Bet eikim prie tikrų faktų, prie to, ką pats patyriau, bendraudamas su Nėrim.

SUSIPAŽINIMAS

1932 m. birželio 28 d. mirė Kaune Maironis, mano didžiai gerbiamas ir mylimas mokytojas. Tartum pusė dienos šviesos man užgeso...

Bet kaip nuostabu: tais pat metais, rude-

niop, kita žvaigždelė man patekėjo gyvenimo padangėse, žinoma, ne tokia didė ir grožinga, bet žaviai spindulėta.

Vieną dieną ateina pas mane į š. Kazimiero rūmus du netikėti lankytojai — Juozas Leimonas ir Simas Zareckas (darbavęsis su Ant. Kniūkštu „Sakalo" bendrovėj knygoms leist). Kuriuo reikalu?

Girdi, mūsų mylimoji poetė Salomėja Bačinskaitė Nėris, buvusi gera katalikė, net ateitininkė, dabar pasidarė komuniste, metė katalikybę ir, kas žino, ar ji ką betiki. Būtų puiku ją išnarpliot iš bolševikų tinklo ir grąžint į katalikų bažnyčią. Juk tai mūsų moralinė pareiga. Mes, Nėries buvusieji draugai, nutarėme, kad geriausiai tam reikalui tinkat jūs, š. Kazimiero draugijos direktoriau, ypač kad Jūs galėtumėt Nėriai ir darbu padėt: ji tiesiog skursta, nes, kaip komunistė, negali gaut savo specialumo tarnybos-mokytojos kurioj gimnazijoj. Ar sutiktumėt jai padėt fiziškai ir vienkart pabandyt ją atverst į katalikų tikėjimą, metus komunizmą?

Išklausiau atsidėjęs. Susimąsčiau. Tikslas puikus. Padėt poetei, kad bent nebadautų. Per Kazimiero valdybą tai pravesti, greičiausia, pasiseks. Pabandyt Nėrį atverst būtų labai gera. Bet atverst, kas jau tikėjimą prarado, labai sunku. Tačiau bent bandyt reikia. O juk ir Dievo malonė veiks drauge. Tad sutikt.

Ir pareiškiau svečiams sutinkąs daryt, kas

vien galima. Susitarėm, kad netrukus jie atves Saliutę pas mane ir supažindins.

Ir štai jaunoji poetė, lydima ar abiejų, ar vieno katro, pirmą kartą apsilankė mano buveinėj. Tartum kokia svetima, bet jauki šviesa papildė kambario šviesą. Vadinas, pirmą kartą stovim su poete Nėrim taip arti viens prieš antrą. Taip giliai įsmingam žvilgiu į akis. Bet tik vienam momentui: jos akys tuoj droviai nusileidžia žemėn. Tai ne agresyvi kovotoja. Jei ir turi kūrėjos išdidumo, tai nūn to nejaust. Atrodo paprasta, gera mergytė, kuri trapiame alebastro inde slepia brangią dvasią. Imu justi: įtampa nyksta, atmosfera daros jauki, santykis paprastas ir lengvas.

Prašau visus sėstis. Pats sėduos priešais. Pro du langus šviesa Nėrį tiesiai ir ryškiai nulieja ir brėžte apibrėžia. Ta pati smulki, grakšti mergaitė, kurią jau buvau matęs iš tolėliau. Ta pat daili galvutė su apskritu, sveika spalva žydinčiu veiduku po tamsių plaukų šalmu, kiek į šalį užvožtu. Tamsūs antakiai, juodos blakstienos, beveik ritmiškai pakylančios ir nusileidžiančios, žaviai atmerkiančios blizgantį žvilgį ir vėl jį uždengiančios, lyg tie naktiniai lėktuvam signalai. Skruostai, atrodo, negavę ruoge nei poudre, ir simpatingai formingos lūpos, jei mažumą ir dažytos, tai labai diskretiškai. Žodžiu sakant, visas vaizdelis labai grakštus ir patrauklus. Vėliau, kada arčiau pasižinom, aš vieną sykį nuoširdžiai sakau tam mielam Dievo padarėliui:

— Žinote, Saliute, kai žiūriu į Jus, man ateina mintis: pirmoji lietuvė motinėlė, kuri pavadino savo dukrą Uogele, turėjo priešais save tokį padarėlį, kaip Saliutę Nėrį!

Saliutė patylėjo. Atrodė sutinkanti. Tad aš vėliau kartais ir vadindavau ją Uogele. Iš tikrųjų, ji buvo panaši į gražiai išsirpusią trešnę.

Kiek pasišnekėjus, Nėries palydovai ar palydovas atsisveikino, palikdami mus du su poete, kad galėtume laisviau aptarti tą gana opų mudviejų reikalą.

Pat pradžioj viešnia kategoriškai pareiškė: jei bandysit mane atversti, tai žinokit, kad tokiu atveju aš iš jūsų jokios pagalbos jokia forma nepriimsiu, verčiau badausiu!

Man patiko jos ryžtas ir drąsa. Žinojau, jog ką nors atverst yra dažniausiai sunkus uždavinys, bet galimas, kadangi Dievo malonė pagelbsti. Bet Dievui termino nenustatysi, nei kuriais keliais ar priemonėm Jis turi veikt. Tad ir atvirtimo darbas gali eit mum netikėtais vingiais ar lūžais ir ilgai trukti, taip kaip ir žmogaus visiškas nusigręžimas nuo tikybos ir Dievo. Daugis to nesupranta ir mano, jog čia procedūra labai paprasta: viens-du! taip ar taip! tikėk ar netikėk!.. O, ne, tas fenomenas labai sudėtingas bei painus ir paprastai trunka metų metus. Tiek ten esama svyravimų bei abejojimų, nušvitimų ir užgesimų, nusigręžimų ir atsigręžimų, svirimų žemyn ir kilimų aukštyn, iki galų gale svarstyklių lėkštė galutinai nusvyra žemyn ar pakyla aukštyn.

Tad ryžaus ne per force tempt ar stumt Saliutę į bažnyčią bei tikėjimą, o elgtis su ja atsargiai ir pamažu, kad, jei ji grįžtų į katalikų bažnyčią, tai įvyktų lyg savaime, visai natūraliai, žinoma, veikiant Dievo malonei. Todėl į Nėries sąlygą atsakiau nuoširdžiai maždaug taip:

— Sutinku. Nesistengsiu grąžint į katalikų tikėjimą. Bet, jei per mūsų bendravimą, pokalbius, bendradarbiavimą savaime sugrįžtumėt prie Kristaus, aš labai džiaugčiaus.

Susitarę dėl to pagrindinio dėsnio, mudu ramia širdim ėmėm kalbėt apie praktinę reikalo pusę. Aš pareiškiau mergaitei, kad, prieš duodamas jai kokį darbą, turėsiu atsiklaust Kazimiero valdybos, ypač kad čia yra tas opus kablys — Nėries susirišimas su bolševikais. Paskiau — tarnybinių laisvų vietų tuo tarpu neturim, tad galėsim padėti kol kas vien duodami verst mum knygų iš svetimų kalbų. Iš kurių kalbų jai būtų patogiau? — Iš vokiečių ir rusų. — Na, gerai. Aš apsižvalgysiu tuo tarpu, kuriuos veikalus galėtume pavest. O po savaitės kitos pas mane vėl užsukit. Pat pirmajam valdybos posėdy pasistengsiu išgaut pritarimą ir nutarimą. Tikiuos, kad pasiseks.

Mudviejų pirmasis pabendravimas praėjo sklandžiai ir šiltai. Atsisveikinom draugiškai.

DIDYSIS JAKŠTAS IR DIDYSIS DZIDORIUS

Dabar reiks įtikint valdybą, kad pritartų mano sumanymui. Anuomet valdyboj buvo šie asmens: pirmininkas prelatas Aleksandras Dambrauskas Jakštas; vicepirmininkas, berods, Paulius Dogelis; iždininkas bene kun. Morkus Morkelis; sekretorius kun. M. Vaitkus; nariai, tur būt, kun. prof. Mečislovas Sandanavičius su Karmelitų klebonu Vincentu Mieleška.

Pirmiausia reikėjo atverst į mano tikybą pirmininką prel. Dambrauską. Anuomet mudu su juo labai gražiai sutardavom. Mano butas tuomet jau buvo tame pat aukšte, priešpriešiais. Todėl prelatas labai dažnai pas mane apsilankydavo, ir aš pas jį. Tad, kai jis pas mane artimiausią kartą apsilankė, tuoj išdėsčiau jam Nėries reikalą. Prelatas, žinoma, sutiko, kad reikia gelbėti vertingą poetę ir, kiek galima, stengtis ją atverst (beje, nepasisakiau, kad pasižadėjęs Nėriai varu netempt jos ant savo kurpalio). Tik mielas senelis išeidamas sustojo prieškambary ir griežtai pareiškė, kad statąs vieną būtiną sąlygą, būtent, prieš duodant Nėriai kokį darbą, reikią iš jos pareikalaut, kad ji viešai atšauktų savo prisidėjimą prie bolševikų. Aš nemandagiai atsikirtau:

— Prelate, jeigu pirma atšauksit papiktinimą, kurį pateikėt, bendradarbiaudamas Izidoriaus Tamošaičio „Vaire“, tuokart reika-

laukit, kad Nėris atšauktų papiktinimą, kurį pateikė, prisidėdama prie bolševikų!

Prelatas tikrai nustebo:

— Papiktinimas? Dėl ko papiktinimas, kad rašiau „Vairui“?

— O ar neskaitėte „Vaire“, ką ten Izidorius parašė apie Dievo buvimą?

— Ne, neskaičiau. O ką parašė?

— Ogi, kad Dievą sukūręs žmogus!

Čia Dambrauskas dar labiau nustebo. Ir nutilo. Ir iš viso niekuomet nebereikalavo, kad Nėris ką atšauktų. Ir pats neberašė į „Vairą“. Tai ir buvo jo atšaukimas.

O kaip buvo ten su anuo Didžiojo Dzidoriaus prasitarimu apie Dievulį?

Toks, koks jis buvo išspausdintas „Vaire“, jau savaime buvo rizikingas ir tikintiems žalingas. Ir nebuvo naujas tas profesoriaus išminties kūrinėlis. Kiek giliai galim siekt į žmonijos praeitį, randam, jog žmonės įsivaizduoja Dievą vis savaip. Tad ne be pagrindo Goethe išsireiškė šitaip:

> Wie ist der Mensch, so ist sein Gott—
> Darum ward Gott so oft zum Spott
> (Koks yra žmogus, toks yra jo Dievas—
> Todėl dažnai Dievas yra virtęs pašaipa).

Jeigu tokia prasme Tamošaitis būtų pavartojęs aną posakį, kad, girdi, Dievą sukūręs žmogus, ir jei būtų paaiškinęs, kaip tai reikia tiksliai suprasti, tad nebūtų buvę reikalo stebėtis nei piktintis. Bet tas politprofesorius pateigė aną posakį taip besąlygiškai ir absoliu-

čiai, jog savaime veržės žmogui samprotavimas: na gi, tas didgalvis kunigužis skelbia plikų plikiausią bedievybę, kaip nupešiotą gaidį, arba neįsisąmonino, ką rašąs!

Nenorėdamas taip kategoriškai Dzidorių pasmerkt, panūdau jį pakvost, kuria precizįškai prasme jis skelbia aną paradoksišką dėsnį. Todėl vieną kartą, jį susitikęs, išdrįsau jį paklausinėt. Sakau „išdrįsau": juk, iš tikrųjų, tokiem viščiukam, kaip aš, reikėjo drąsos paklabinti didžiajam Dzidoriui: argi nebuvo jis oficialus Lietuvos filosofas, Fribourgo universiteto daktaras, Vytauto Did. universiteto profesorius, vadovaujančio administratyviai neklaidingo žurnalo redaktorius, narsiaplunksnis publicistas (su nenugalimu valstybiniu užnugariu), prezidentūros dvasinis tarėjas, valstybės vado kone adoptuotas šeimos narys, proginis raitelis riteris, o nereikalui esant ir linksmas, bet svarus boksininkas (ir man dūręs į pašonę Palangos Baltojoj viloj). O kuprinėj — pavirtusi vata švino našta-kunigystė, iš Dievo malonės ar nemalonės sacerdos in aeternum, bet ne visai secundum ordinem Melchisedech, bent anuomet. O nūn, didysis Dzidoriau, kur tu esi? Ar su š. Jurgiu jodinėji pakovot su kipšiukais? Ar, š. Mykolo remiamas, paboksuoji su jo priešu?.. O! nesišaipau iš tavęs, anaiptol! Tu buvai jėga. Savotiškai tarnavai Lietuvai (ir savęs nepamiršdamas). Turėjai savo pasaulėžiūrą bei gyvenimo kelią, kurių laikeis ir už kuriuos žuvai kankiniu. Kas

aš, kad tave paniekčiau? Lenkiu prieš tave žilą galvą. Savo kančia gal atpirkai savo vingius. Requiesce in pace...

Bet anuomet kiti vėjai ir kita šneka!

Vadinas, surizikavau jį paegzaminuot. Betgi ne be baimės. Jos jis buvo man įšvirkštęs gerą dozę kitu atveju. Ar mes, Kazimiero tarnai, savo laikraštukuos buvom jam kurią opią gyslelę neatsargiai ar net atsargiai palietę, ar aš pats vienas buvau jam kokį nepatinkamą žodį lūpom ar plunksna taręs, tik jis kartą, mane kažkur nutvėręs, kalte sukalė man į smegenis, geležiniu veidu, nuodingom lūpom, šaltai perveriamom akim: jei jūs dar išdrįsit taip paviaukčiot, aš jus į neuostomą tabaką sumalsiu!.. Bent tokia buvo jo grasmės prasmė, jei žodžiai ir ne tie. Žvilgterėjau į jį — ogi jis ne juokais kalba!.. Na, ką gi! Bugštu tai bugštu, bet gal teks pasipešt!

Tačiau šiuo atveju (ar Dievas tave sutvėrė, ar tu Jį), giliai įkvėpęs krūtinėn drąsos dujų, taikingai prabilau į A. Smetonų prijaukintą liūtą, tikrą, ne iškamšą: malonėkit mane apšviest, gerbiamasis profesoriau. Kuria prasme parašėt „Vaire“ savo posakį, kad Dievą sukūręs žmogus?

Profesorius, lyg vandens į burną įsisriuobęs, tyli (bet linksmai). Tad aš išdrįstu jam pakišt po kita kitos tris galimybes, o jam vien teks ištarti: taip ar ne.

Pirma: gal Jūsų mintis buvo: Dievas iš tikrųjų egzistuoja; tik žmogus susikūrė sau

ne tik neadekvatišką, bet ir labai netobulą sampratą?

Profesorius tyli, pašiepiamai šypsodamas. Nesulaukęs atsako, pakišau jam antrą galimybę: Tai gal Jūs tą sakinį taip suprantat: Dievas egzistuoja; tik kvailos masės susikūrė sau tokį Dievo įvaizdį, jog Jis išėjo visai nepanašus į save patį?

Profesorius tyli ir tik iškalbingai šypso (paniekiamai). Vėl nesulaukęs atsako, pakišau trečią aiškinimo galimybę: Nenorėčiau Jūs įžeist, net nenorėčiau tikėt Jus taip manant; bet lieka tik vienas Jūsų tezės supratimas, kad Dievo visai nesą, tik neišmanėliai įsivaizdavę ir susikūrę sau tokią neva būtybę Dievą, į juos panašų, tokį tuščią įvaizdį, kurs neturi jokio pagrindo tikrovėj?.. Ar taip?..

Ir čia mūsų filosofas tyli ir mįslingai šypso, kiek mefistiškai, tik nežiauriai.

Nustebęs veizdžiu į tą kunigą-ne-kunigą. Vadinas, savo keistąjį posakį jis supranta šia pastarąja prasme. Kitos išeities nėra. Filosofas profesorius bedievis... O juk kunigas ir dar neseniai priklausęs prie elito. Man nejauku pasidarė. Net baugu: nejau tame vyre įvyko tokia pragarinė permaina, tokia gūdi šventvagybė, toks enormiškas nužudymas — paties Dievo nužudymas savo dvasioj...

Ir tikėjau jo nuoširdumu, ir netikėjau; tvardžiaus: gal jis vien provokuoja mane? gal juokauja ir žaidžia su manim, nelyginant sotus liūtas su ožiuku?.. Bet toks neatsargus

brangiausiom idėjom žaidimas ir juokavimas, jei neatšauktas, yra žalingas ir pačiam žaidėjui, nes gadina jo gerą vardą, ir klausytojam, nes jiem sukelia pavojingų abejonių. Bet Tamošaitis man nieko neatšaukė, ir taip paliko quod scripsi scripsi. Ir turėjau teisę imt jo žodžius, kaip tikras monetas. Ypač kad filosofo, profesoriaus, rimto vyro žodis yra tikras jo minčių rodiklis, ir filosofas už savo žodį prisiima visišką atsakomybę, net gyvybę už jį paaukodamas.

TOLESNIS BENDRAVIMAS SU NĖRIM

Vadinas, Kazimiero valdyba sutiko paremt Nėrį, net ir Jakštas, nors kiek pariaumojęs. Kas dėl veikalo, kuris būtų tinkamiausias duot Salomėjai versti, sustojau ties austrų romanistės Enrica Handel Mazzetti „Ritos laiškais". Veikalas talentingas, patrauklus, krikščioniškas. Turėtų teigiamai paveikti idealistinę Saliutės širdį. Valdyba sutiko. Sutiko ir Salė atėjus.

Šį sykį joje nebebuvo jausti žymesnio susivaržymo. Ji buvo natūrali, gyva, šneki, pasitikinti. Pranešiau, jog Kazimiero valdyba sutiko davinėt jai vertimų. Mūsų sąlygos: honoraras — 10 procentų nuo parduodamosios kainos; suma sumokama, kai knyga išleista. Kada vertimas turi būti baigtas, tai palikau vertėjos nuožiūrai. Avansų už dar neišspaus-

dintą darbą duodavom vien išimtiniais atvejais. Jei ryšiuos duot Salei, tai įmokėsiu iš savo kišenės, nes nedrįsiu iš valdybos prašyt išimties. Vėliau, jei Salė susipras, pati su manim atsiskaitys. Sutarties nedarėm, kadangi paprastai sutarčių nedarydavom, nebent kas pareikalaudavo; remdavomės abišaliu pasitikėjimu. Ir Nėris mumis pasitikėjo, kaip ir mes ja.

Tam kartui pasitarimų bei susitarimų buvo gana, ir turėjom skirtis. Paprašiau viešnią, kad be ceremonijų lankytųs, kai reiks pasitart ar šiaipjau jaus reikalą pabendraut su sau palankiu žmogum. Pakvietimą ji maloniai priėmė. Atsisveikinom, kaip seni geri pažįstami.

Buvo įdomu, ar poetė laikysis pasižadėjimo lankytis ne vien reikalo klausimais.

Taip. Ji ėmė lankytis gan dažnai ir gan reguliariai. Čia siūsiu mudviejų bendravimo kilimą iš paskirų įdomesnių bei gražesnių margų skiaučių.

Dėl „Ritos laiškų“. Po kiek laiko vertėja pareiškė, jog ta Rita su jos laiškais daros jai įdomi. Toliau: jog tas veikalas ją jaudinąs, net graudinąs. Dar vėliau: jog Jėzus vėl darąsis jai mielas.

Po kurio ten laiko klausiu apsilankiusią Saliutę (ji gangreit buvo man leidus ją taip vadint): kaip ir kuo Jūs gyvenat? Juk tarnybos nei šiaipjau pastovaus darbo neturit? Negi apytirščiu Kauno oru mintat? — Viešnia gan abejingai atsakė: Pinigo maža teregiu, bet nedaug man ir reikia... — Aš į tai jai pa-

siūliau: Kol baigsit vertimą, dar yra tarpas laiko. Tad ar nesat reikalinga kokios sumelės į būsimąją sąskaitą? — Salė, be apsimestų atsisakinėjimų, visai ramiai ir natūraliai, bet šviesiai dėkingai, priėmė šimtinę ar kiek ten, kurią ištraukiau ten pat iš savo kišenės. Nei ji pasiūlė kvitą, nei aš paprašiau. Taip ir paliko. Ir vėliau porą trejetą kartų padarėm tokį pat biznį. O kai draugija, gavus vertimą ir jį išleidus, sumokėjo Nėriai sutartąją sumą, kadangi man buvo nepatogu prisipažinti be leidimo davus avanso, Salė priėmė pinigus, neiškėlus klausimo, kodėl jai užmokėta daugiau, nei sutarta. Tur būt, ji, kaip svajonių paukštė, nesuko sau galvelės tokiais proziniais dalykais, kaip piniginiai atsiskaitymai: juk tai Kazimiero administracijos ir buhalterijos reikalas; Saliutė jais visai pasitiki. Gal būtų buvęs kitas dalykas, jei draugija būtų mažiau užmokėjus: tuokart ir poetė būtų griebusis aritmetikos ir kukliai paklausus: tėveli, kaip čia tatai? Bet, kai permokėta, ko čia per daug sau galvelę kvaršint? Juk gi ši draugija yra švento Kazimiero, tad geraširdiška ir dosni: pridėjo laisvo priedo ir tiek. Matyt, stipriai patenkinta.

Antras didžiulis darbas, kurį Nėriai davėm, buvo išverst anglų rašytojo Ingrahamo „Dovydo Sūnų". Ta biblijinė apysaka iš Kristaus gyvenimo buvo išversta į keletą Europos kalbų ir krikščionių skaitytojų labai mėgstama. Nedyvai: parašyta talentingai ir labai

sugestyviai, skaitytoją pagauna ir tikinte įtikino Jėzų Kristų buvus Dievo atsiųstą Mesiją, įsikūnijusį Dievo Sūnų. Nėris vertė tą apysaką bene iš vokiško vertimo. Būtų puiku tą Nėries darbą (o ir „Ritos laiškus“) dar kartą išleisti: ir savo poetę pagerbtume, ir daugelio tikėjimą sustiprintume.

Nėris tų vertimų nepasirašinėjo tikrąja pavarde, o slapyvardžiu. „Mykolas Genys“ — jos slapyvardis „Ritos laiškams“. Manding, tas pat ir „Dovydo Sūnui“, tikrai nebeatsimenu. O kodėl ji po tais vertimais nepasirašė savąja pavarde, skaitytojai ir patys suprantate: pasirašyti tikrąja pavarde po tokiais katalikiškais leidiniais būtų buvę lygu viešai pademonstruot, jog ji ar jau metus, ar linkstanti mest bolševikų stovyklą ir pereit į katalikų. O ji dar toli gražu nebuvo tam pribrendus.

Ne mūsų užsakymu Nėris išvertė iš rusų kalbos Aleksandro Ivanovičo Kuprino biblijinę apysakaitę „Sulamitę“. Man tas kūrinėlis patiko, tad jį turėjau savo bibliotekoj. Nėris paprašė, kad duočiau jai perskaityti, ypač kad jos draugai tuo vardu ją vadiną. Daviau. Apysakaitė jai labai patiko, ir ji būtinai ją išversianti lietuviškai. Aš bandžiau atkalbėti, nes „Sulamitė“ esanti stipriai sensuali (dabar amerikonai taip nemanytų, nes kas nūn piktintųs Biblijos Kantiku?). Ir pabraukiau, jog Kazimiero draugija nesutiks išleist. Bet Nėris užsispyrė, išvertė ir išspausdino bene per Spaudos Fondą.

NĖRIES KRYPTELĖJIMAS Į TIKYBĄ

Kaip ir tikėjaus, beversdama „Dovydo Sūnų“, Saliutė dar arčiau priartėjo prie Kristaus. Ji pati man vienąsyk prisipažino.

Jau kurį laiką buvo man ant pat liežuvio galo paklaust ją, kaip ji pasišalino nuo Kristaus bei Bažnyčios ir prarado tikėjimą. Katalikuos gan bendra buvo nuomonė Nėrį buvus įsimylėjus kurį nors mūsų jaunųjų bolševikų, su kuriais bendravo Kaune, studijavo Vienoj dalyvavo iškylose Vakarų Europoj. Iš laimingiausiųjų Salomėjos širdelės kandidatų—Korsako, Borutos, Venclovos — žmonės daugiausia balsų tos širdelės atžvilgiu atiduodavo Venclovai. Jis, padedant ir kitiem, palengva su meilės pagalba, išpešęs Salę iš katalikų ir įtraukęs į bolševikų kaimenę. Vieną dieną, atsargiai priėjęs prie to dalyko, paklausiau Saliutę, kiek tiesos tose paskalose. Viešnia kategoriškai ir karštai tas paskalas paneigė: anų asmenų ji nemylėjus, ir ne kurio bolševiko meilė įžiebus joj komunizmo ugnį, o visai kiti dalykai.

Nuo mažens ji buvus religinga. Su nuostaba ir pasigėrėjimu mišiose klausiusis kunigus dažnai minint jos vardą: Salutis, Saluti, Salute. Tai atrodę jai paties Dievo balsas, ją šaukiąs pasidaryt šventąja. Ir ji rimtai bandžiusi. Mokyklose anksti įstojus į Ateitininkų organizaciją. Bet ir ateitininkuose ir platesnėse ka-

talikų masėse greit pastebėjusi, koks didis skirtumas yra tarp religijos skelbiamųjų idealų ir nuodėmingo vadinamųjų tikinčiųjų gyvenimo. Ypač rūpesčio ir širdgėlos jai teikusi vargdienių padėtis, lyginant ją su turčių, net ir vien vidutiniškai pasiturinčiųjų padėtim. Tiesiog skaudu būdavę prisiminti Kristaus įsakymą mylėti savo artimą, kaip save pačius. Beveik niekas rimtai neimąs to antrojo svarbiausiojo Kristaus įsakymo. Juo ilgiau ji mokiusis mokyklose ir daugiau skaičiusi, juo aiškiau regėjusi, kad pasauly esama skurdo ištisas okeanas, o gerovės vien tik kai kur išmėtyti ežerėliai. Ir tai po 2000 metų krikščionijos „veikimo“! Tiesa, komunizmui ir apskritai socializmui imant kaskart rimčiau spaust, per paskutiniuosius šimtą metų proletariato padėtis kai kuriuose kraštuose žymiai pagerinta. Bet tai vien lopai ant nusidėvėjusio drabužio (čia aš nuo savęs priduriu, pamėgdžiodamas Baranauską: Lopai ant lopų, o ant tų lopų lopai ir maži lopeliai). Tai vien paliatyvai kai kuriems gilios ligos išoriniams pasireiškimams palengvinti. O juk reikia ligą iš pat gelmių su visom šaknim pašalinti, tuomet organizmas, atsigavęs ir sustiprėjęs, galės išskleist visas savo galias. To kaip tik siekia komunizmas Rusijoj: sugriovęs iš pagrindų senąją supuvusią tvarką, kurią, pagal seniai ir giliai apgalvotą mokslinį planą, plačiausiu valstybiniu mastu, naują gyvenimą, kuriame visiem darbo žmonėm bus tikrai gera gyventi.

Tuokart ėmiau švelniai vėsint jos komunistinį entuziazmą. Anuomet buvo plačiau aplankęs bolševikų Rusiją, paskui ir nepriklausomą Lietuvą įžymus JAV laikraštininkas Hubert Knickerbocker, už savo reportažus apie Rusiją laimėjęs Pulitzerio premiją. Grįždamas iš Bolševikijos, jis buvo sustojęs Kaune, mūsiškių puikiai vaišintas. Pavažinėjęs kiek po provinciją, parašė Amerikos laikraščiams gana kritišką apie Lietuvą straipsnį. Daugelis mūsų patriotų pasipiktino: mat, mes jam širdį, o jis mum špygą! Aš nesipiktinau: juk geras laikraštininkas tuo ir geras, kad nepaperkamas nei tiesioginiu kyšiu, nei mielom vaišėm, nei netgi širdim. Ir ne špyga jis atsilygino, o atvirai kirsdamas tiesą, kaip sąžinė jam diktuoja. Juk ir bolševikai nepašykštėjo jam vaišių su kaviarais, erškėtrais, šampanu, gražuolių šypsniais, bičiuliškais pečių patapšnojimais, oldboyais, amicochonais ir kitais bolševikiniais dvasios ir kūno skanskoniais; o žiūrėkit, ką jis apie juos laikraščiuose pažėrė! tiesiog karčiausių turkinių pipirų! ir tai tiesiai į akis. Girdi, ką jis regėjęs Lietuvoj: vidutiniškas ūkininkas čia gyvenąs žymiai geriau, nei rusų kolchozininkas geriausiuos kolchozuos. Ir tegu Rusijos bolševikai nesiteisiną tuo, kad Rusija buvo labai nualinta pirmojo Didžiojo karo, paskiau daug iškentė nuo baltųjų generolų sukilimų bei svetimųjų interventų įsikišimų, nuo „kulokų“ ūkininkų bei buržujų opozicijos, nuo nederlių, badų, ir epidemijų, ir iš viso po nevy-

kusio carų režimo jie, bolševikai, paveldėję ištisai suirusį kraštą, ir per keliolika metų nebuvę įmanoma tinkamai susitvarkyt. Knickerbockerio nuomone, tas bolševikų pasiteisinimas neištūri kritikos: juk Lietuva išgyveno Didįjį karą daug skaudžiau: per pusketvirtų metų ji buvo didžių karo mūšių arena, abejų pusių armijų niokojama, paskui vokiečių okupantų iki visiškos anemijos iščiulpiama; paskui turėjo kruvinai gintis nuo bermontininkų vokiečių, nuo tų pačių bolševikų bandymo jėga pavergt Lietuvą, o ypač nuo lenkų, kurie buvo itin pavojingi, nes puolė Lietuvą ne vien iš viršaus, o grėsė mirtinu pavojum ir iš vidaus per fanatiškus savo šalininkus. Ir štai tas vargšas kraštas, pergyvenęs tokias audras bei pavojus, neturėdamas būtiniausių duomenų sukurti valstybei, be pinigo, be specialistų, be valstybinio prityrimo, su per mažu būriu inteligentų, ėmė kurt ir sukūrė savą, naują, įmanomą valstybėlę, su organizuota administracija, mokyklų tinklu, su sava valiuta, stipresne už Jung. Valstybių ar Britanijos (nekalbant apie Prancūzijos ar Vokietijos), su jauna kariuomene, apgynusia tą gležną padarėlį nuo daug stipresnių priešų; valstybėlę, sukūrusią modernią konstituciją, išleidusią tinkamus įstatymus, o kas ypač įdomu — sėkmingai pravedusią pažangią žemės reformą ir pakėlusią žemės ūkio lygmenį, kurį bešališkas svetimtautis Knickerbocker taip gražiai įvertino ir sprendė, jog kaip tik demokratinis, laisvas Lietuvos

režimas padarė tą stebuklą ir parodė, jog tas režimas yra daug vertesnis už bolševikinį.

Ar jau tuokart turėjau savo užpakaly to amerikono paramą, nebeatsimenu. Bet jau visi šviesieji lietuviai galėjo tuos faktus kaip poterius sukalbėt. Vien mūsų komunistai atkakliai stengės jų nematyt. Salė, jaučiau, šiuo atžvilgiu dar nebuvo visai apakus. Tad bandžiau jos liūdnąsias akis atmerkti. Saliutė vis tylėjo. Romėnai turėjo juridinį dėsnį: Qui tacet, consentire videtur-kas tyli, atrodo sutinkąs. O kas vyko poetės dvasioj, ji man tuokart nei vėliau nepasisakė. Bet nei priešingų įrodymų nepateikė.

Kartą kalbėjomės apie bolševikus kaip žmones — apie jų nehumaniškumą. Salei jie atrodė esą žmonijos geradariai, tad tikrai humaniški ir simpatingi. O aš jai priminiau visą makabrišką litaniją didelių ir mažesnių faktų. tikrų tikriausių, kurie skaidriai parodo bestiališką bolševikų žiaurumą. Argi Jums (sakiau jai) vieta tarp tų kraujatroškų? Jum, kuri esate tikra balandėlė?!.. Ir čia mano viešnia droviai tylėjo. Ką jinai jautė, nieko tikrai negalėčiau pasakyt. Juk kiekvienas, nors ir nedidelis, bolševikas turi sau įkaltą atsikirtimą:

— Revoliucija yra milžiniška chirurginė operacija, kuriai nėra anestezinių priemonių, operacija ant gyvo visuomenės kūno, kuri yra be galo svarbi ir būtina, tad tikrai humaniška, nors neišvengiamai sopulinga; atlikus ją sumaniai, griežtai ir greitai, pasveikęs pacien-

tas pats stebėsis, ko taip bijojęs, ir džiaugsis, žengdamas į šviesią ateitį; priešingai, jūsų lopomosios operacijėlės trunka šimtmečius, pagamina begales vargo, skurdo, kovų, kraujo ir kančios, o rezultatas — šnypšt! ir pasaulis po tūkstančių metų pasilieka toks pat, koks buvęs, varganas, plikas, alkanas, ligų ir utėlių apsėstas; gera jame vien būriui nesąžiningų, beširdžių išnaudotojų.

Ar formingoj poetės galvelėj mano „pamokslėlio" metu sąmoningai slypėjo tas bolševikų atsikirtimas? Turi būti. Bet ji nė nebandė jo pavartoti, vien nelinksmai nusiteikus tylėjo. Jei nujautimas manęs nenuvilia, Saliutė bent trupinėlį jautė simpatijos mano išvedžiojimams, tegu gal ir ne visiems. Regėdamas ją nei pakartą, nei nuleistą, sakau:

— Žinote ką, Saliute, man rodos, Jum būtų labai sveika nuvykt į bolševikų rojų ir ten kiek ilgėliau pagyvent — gyvu patyrimu pažint jų režimą bei juos pačius. Tikiu, kad išblanktų Jūsų susikurtasis idealus įvaizdis priešais skaudžią tikrovę, ir pajustumėt, jog ne Jum, balandėlei, dera gyvent su plėšriais mėsėdom paukščiais! —

Ir į tai mano viešnia nei je, nei ne; vien tyli ir tik jautriai, vos jaučiamai šypso...

Atsisveikinom jautriai draugiškai.

Dabar paminėsiu iškalbingą įvykį, kur dar labiau mudu suartino.

Vieną dieną Nėris atėjo pas mane rimtai nusiteikus ir, po keleto įprastinių sakinių iš

abiejų pusių, netikėtai pareiškė:

— Tėveli, mano tėvelis mirė...

Taip paprastai, taip santūriai: nei verksmo spazmų, nei nosinaitės ašarom šluostytis. Žinoma, pabandžiau ją paguost ir kaip kunigas ir kaip nuoširdžiai palankus žmogus. Ar jai to reikėjo? Jei taip, tai ar ji pajuto paguodos? Neatsimenu, kad ji būtų tai kuo pareiškus. Tačiau spėju, kad ji buvo reikalinga užuojautos ir buvo man už ją dėkinga. Bet kas mane tikrai nustebino, tai šis jos klausimas:

— Tėveli, ar Jūs tikit, kad mirusiam gali pagelbėt, jei už jį atlaikomos mišios?

— Be abejo, tikiu, — atsakiau. Man iš karto buvo aišku, jog Saliutė norėtų, kad atlaikyčiau mišias už velionį, tik gėdis prašyt. Tad pats pasisiūliau atlaikyt. Pridūriau: būtų gera, jei ir ji ateitų tų mišių išklausyt. Nurodžiau dieną, kada, ir vietą, kur: Katedros bazilikoj, š. Sakramento koplyčioj, 9 val. ryto.

Ar ji atėjo išklausyti tų mišių, nežinau. Spėju, jog ji slypėjo kur nors kampely, nes juk ji mylėjo savo tėvą tiek, kad ryžos prašyt iš kunigo jam mišių, ji, komunistė ir praradusi tikėjimą!

Tačiau kaip išaiškinti tą jos pasielgimą, jei ji buvo tikra komunistė ir praradus tikėjimą? — Matyt, ar joj dar glūdėjo kuriame dvasios užkampy „tikybinių prietarų liekanos", tad buvo dar ne galutinai praradus tikėjimą, ar jau pradėjus grįžt atgal į jį...

Po kiek ten laiko Nėris vėl atėjo ir sako:

— Tėveli, tikintieji mano, jog esą svarbu velioniui, jei trečią, septintą ir trisdešimtą dieną atlaikoma už jį mišios. Ar tai tiesa?

Ir vėl supratau, jog ji norėtų paprašyt, kad atlaikyčiau. Todėl pats pasisiūliau. Ji buvo labai dėkinga.

Tačiau ji man niekad nė žodeliu neprasitarė lankiusis į tas mišias, abejas ar vienas katras.

PIRMAS APSILANKYMAS PAS NĖRĮ

Susipažinus Nėris greit pakvietė mane lankytis. Ji gyvenanti Putino bute, šalia jo sesės Magdalenos (Salė ją vadino Medž). Tas Putino butas esąs Vytauto kalne, buv. ministerio Juozo Purickio name, trečiam aukšte. Iš tokio aukščio reginys į Kauną esąs žavingas. Pasižadėjau lankytis. O buvo įdomu lankyt ir dainių ir pamatyt begarsėjančią kandidatę į Putinienę, panelę Emiliją Kvedaraitę. Ir pažadą mielai ištesėjau. Tik negalėjau taip dažnai lankytis, kaip Nėris, nes buvau darbais kraute apkrautas, o ji anuomet laisva paukštė. Tačiau, susilaukęs laisvesnės valandos, sėsdavau savo Rotušės Aikštėj į sunkųjį vabalą autobusą, kurs ryžtai ir spėriai nulakindavo žmogų iki už Įgulos bažnyčios, kur, prie Vytauto prospekto sankryžos, maloningai sustodavo ir leisdavo kaip jaunam iššokt į asmeninę pėstininko laisvę ir, išganomai atsikvėpus po ben-

zino kvapo ir tabako dūmų, kaip spyruoklėm nužingsniuot prie palaimingos Vytauto kalno papėdės.

Žvelgiant aukštyn, tas kalnas visai neatrodo baugus, net palyginus su Šatrijos ar Girininkų kalnais, ką bekalbėt apie Alpes ar Himalajus! Su šiais palyginus, mūsų „Vytautas“ atrodo vien kupstas (nuoširdžiai atsiprašau visus Kupstus). Bet teikis palypėt šio Vytauto šlaitu taip spyruokliškai, kaip žingsniavai Laisvės Alėjoj, tuoj patirsi, jog tavo ir kinkos ir širdužė visai buržujiškai suglebę. Bet Kauno miesto tėvai, tai nujausdami (juk patys tokie), pakeliui aukštyn pastatydino eilę gan patogių medinių suolų su atkaltėm silpnom kojom bei senom širdim atsipeikėt, o jaunom, ypač jei porelės ir dar tamsos prieglobsty, patogiau paliepsnot.

Tad, atsisėsdamas ir pasigrožėdamas Dievo sukurtais, o žmonių apgadintais vaizdais, galop baigiau kalno mankštą ir atsistojau prieš Purickio gremėzdą (atsiprašau — palocių). Trijų aukštų dėžė. Kad kopti, tai kopti!

Trečiasis aukštas. Dešinėj durys su metaline plokštele: Prof. Vincas Mykolaitis, o šalia — skambučio mygtukas. Na, tam ir mygtukas, kad jį mygtum. Mygiu ir spėju: kas atidarys? ar pats olimpietis, ar kuri iš moteriškųjų priedų?..

Na, ne viešpats, tik pati tikroji: durininkė, kadangi jos kambariukas arčiausias prie didžiųjų durų, uogelė poetė. Ji, kaip tik ji atida-

rė duris ir įleido mane į... poezijos užuovėją. Adomas tame rojuj yra (nors vardu Vincas). O Jeva?

Labas — labas! Ir žiūrim viens antram į akis. Nėris. Poetė. Tas apvalus veidelis po tamsių plaukų šalmeliu vos jaučiamai įkaitęs. Tos melancholiškos akys gyvai blizga. Tos graudžios lūpos palankiai šypso. Ar tai vien kaukė, kurią šeimininkė paprastai užsideda, lankytoją priimdama, ar tikra pasitenkinimo, gal net džiaugsmo išraiška?.. Sakoma: noras — minties tėvas. Tad aš tuokart ir kitais kartais maniau, kad šeimininkė nuoširdi, kaip ir aš buvau nuoširdus, džiaugdamasis galop aplankęs tą čigoniškai margą Dausų Paukštę.

Nėris įsivedė mane į savo buveinę kairėj. Siauras ilgokas kambarys, gana aukštas, šviesus, su vienu dideliu langu, kur atveria nuostabią Kauno panoramą. Šeimininkė suprato mano mintį ir ne tuoj paprašė sėstis, leisdama pasigrožėt reginiu. Ir pati drauge grožisi, entuziazmingai, įkvėptai, džiaugdamasi, kad ir kitas grožisi.

Žvilgis, maloniai glostelėjęs apačioj, Vytauto šlaite, sodriai žaliuojantį parką, skubiai sklenda viršum naujai pastatytų griozdų, pakelėj valandėlę sustojęs pasigėrėt grakščiu Įgulos bažnyčios siluetu. Tolyn, tolyn į vakarus išilgai Laisvės alėjos kaspiną, ten, ten, pro nepajudinamai tvyrantį Bazilikos milžiną, tiesiai prie mielosios Baltosios Gulbės, kur kairėj kyla dangun dvi baltos Jėzuitų bažnyčios ran-

kos, o dešinėj kukliai meldžias į švenč. Trejybę harmoninga jos bažnyčia. Bet per ilgai nesustot prie tų grožio padarų ir sklęsti toliau, viršum tylių Seminarijos rūmų, viršum pasakiško arkivyskupų palociaus. Jau netoli, jau čia pat galiūnas Nemunas, ką tik susijungęs su mylimąja Nerim, neša Tėvynės gyvatą į žavintį tolį, į Baltijos gelmes.

Galų gale atitraukėm akis ir žvilgterėjom į vienas antrą. Saliutė aiškiai išvydo mano žvilgy ką tik išgyventą grožesį, o aš jos akyse — gyvą pasitenkinimą, kad man taip patiko jos kambario reginys.

Pergyventieji momentai suartino mudu žymiai glaudžiau.

Buvo jau tikras laikas, kad šeimininkė pakviestų svečią sėstis. Ji tai ir padarė. Bet krasių tebuvo, rods, tik viena, o iš kitų baldų, kur būtų galima sėstis, buvo vien sofutė (matyt, tarnaujanti Salei ir lovele). Tad šeimininkė maloniai nurodė man krasę, o pati sėdos sofoj.

Naujoj situacijoj abu jautėmės kiek susivaržę. Šneką užmegzt ir palaikyt buvo šeimininkės pareiga. Ir Nėris pasirodė mokanti. Apie ką ten mudu kalbėjom, žinoma, nebegaliu atsiminti. Tačiau galiu čia apskritai paminėt, apie ką dažniausiai su ja pakalbėdavom, kai apsilankydavom pas vienas antrą, o kokių dalykų iš viso neliesdavom.

Apie ką nemėgdavom kalbėt, tai apie politiką, tiek užsienių, tiek vidaus (o, rods, buvo

apie ką). Daugiau — nemėgdavom čiupinėt bičiulių ir priešų, pažįstamų ir mažiau pažįstamų klaidas bei nuodėmes. Net kolegų rašytojų piktai nekritikuodavom. Net apie savo gyvenimo sunkenybes Nėris vengdavo man pasakotis. Plačiausioji mūsų pašnekesių dirva buvo aukštesnės kultūros plotai. Pirmoj eilėj lietuvių dailiosios literatūros reiškiniai, taip veikalai, taip autoriai (ypač poezija ir poetai). Tik nuostabu: Nėris pasiliko nepareiškus man jokio susižavėjimo mūsų komunistinės ar jai artimos grupės kūryba. Rūpėjo mudviem ir dramos teatras, jo rodomieji veikalai ir juose besireiškiantieji artistai. Taip pat su opera. Savo pašnekesiuos visai neliesdavom mūsų baleto žygdarbių. Grynoji (instrumentinė bei chorinė) muzika, spėju, turėjo būti Nėriai brangi. Ar ji pati praktikavo tą muziką kuriuo nors instrumentu, man neprasitarė.

Tad dažniausiai kalbėdavomės apie beletristiką bei poeziją, apie pačios Nėries bėgamąjį literatūrinį darbą, sakysim, vertimus, liaudies pasakas; apie svetimųjų literatūrų reiškinius, tik dažniausiai apie moderniąją vokiečių kūrybą, kadangi Nėris buvo specializavusis kaip tik šitoj srity. Keistas dalykas: Salė, bolševizmo šalininkė, neatrodė besidominti rusų bolševikų literatūra, kaip kad apskritai ir mes kiti lietuviai. Tiesa, ta literatūra buvo mums nelengvai prieinama, išskyrus ką iš rusų kalbos išversdavo Jurgis Talmantas ir dar vienas kitas vertėjas. Vadinas, Salė negiedojo man

panegyrikų apie bolševikų „šedevrus“, bet ir iš viso jų neminėdavo. Spėju, jog ir ji pati nieką apie juos težinojo. Tad, jei paliesdavom svetimas literatūras, tai paprastai vokiečių. Anuomet Nėris besanti susidomėjus nauju vokiečių poetu ir beletristu Erichu Kaestneriu. Yra man skaičius pati (tokiu mielu balsiuku ir taip lietuviškai vokiškai) ir man pačiam davus pasiskaityti tokią nestorą pailgo formato knygelę — Kaestnerio poezijos rinkinį. Tuo būdu Saliutė mane sudomino tuo rašytoju. Užtat, kai vokiečių laikraščiuose pastebėjau jį išleidus naują veikalą-romaną „Die verschwundene Miniatur“, recenzentų stipriai giriamą, parsigabenau, perskaičiau ir įsitikinau, jog ji įdomi ir talentingai parašyta, tad ryžaus ją išversdinti ir išleisdinti per š. Kaz. draugiją. Nėris tuokart jau nebebuvo reikalinga mūsų pagalbos; dėl to vertimą pavedžiau vargstančiam poetui aa. Juozui Kruminui, būsimam Nėlės Mazalaitės vyrui, kurs Kazimierą paprašė darbo. Kruminas knygą išvertė dailiai, pavadinęs „Dingusia miniatiūra“. Knyga buvo mielai ir plačiai skaitoma. Įdomu, kad net okupavę mus ir beveik visas Kazimiero knygas išvežę į popieriaus fabriką bolševikai tą Miniatiūrą paliko gyvą ir leido jai laisvai švaistytis po kraštą; net ir kuriame ten savo laikrašty paskelbė, pats mačiau ir nustebau.

Ne kartą su Nėrim pasikalbėdavom apie jos buvusiąsias ir būsimąsias ekskursijas į svetimus kraštus. Tokias ekskursijas ji labai mė-

go. Kelionių žavesys ją versdavo planuot iškylas, taupyt lėšas ir ieškot uždarbių. Ir šiaipjau ji skurdo, o čia dar taupyk tu, Dievo padarėli, pinigus atostogom bei iškylom!.. Bet grįžkim prie mano vizito lakštingalos lizdely.

Nėris nebūtų buvus lietuvaitė, jei nebūtų buvus vaišinga. Kaip ji nepavaišins bent plika arbatute svečio, atvykusio iš taip toli, net nuo pat Nemuno bei Neries santakos anam miesto gale, įkopus į tokį aukštą kalną ir į neką žemesnį princesės palocių! Bene kiekvieną kartą ji tą malonią ceremoniją atlikdavo taip rimtai, taip grakščiai. Ką gi, palangėj yra staliukas, kur galima ne vien daineles rašyt, o ir karšto vandens imbriką pastatyt, ir cukrinę (netuščią) padėt, ir du puodukus arbatai, net su lėkštutėm; netgi su dviem, o ne vienu, šaukšteliais (mielai būtume pamaišę tuo pat vienu). Uogienės, citrinos ar sausainių neatmenu, kad šeimininkėlė būtų pateikus; na, užtat mandagumo, gracijos, širdies — net su kaupais!

Taip tatai, iš lėto sriūbčiodami arbatėlę (o ši čia atrodė žymiai skanesnė, nei namie) ir jaukiai šnekučiuodamies, vis labiau jautėmės besidarą nuoširdžiais draugais. Nė juste nepajutom (bent aš), kaip atėjo laikas skirtis.

KAIP PALENGVINT SALEI GYVENIMĄ

Nebuvo man paslaptis, kad peršokus tvorą į bolševikų sodybą, Salė pasijuto skaudžiai vieniša: nuo avelių atitapo, prie vilkų dar nepritapo. Norėjau įnešt jai į gyvenimą šiek tiek daugiau jaukumo bei įdomumo.

Jau esu plačiau rašęs apie S. Čiurlionienės literatūrinius-lingvistinius šeštadienius. Lankydavos ten ir eilutė Nėries gerų pažįstamų. Tad jai bus malonu ir naudinga kartkartėm susitikt juos, pasižint su dar nepažįstamais, bendrai tuos pobūviuos pasidarbuot, gaut naujų idėjų, akstinų ir įkvėpimų. Paklausiau Salę, ar ji norėtų dalyvaut. Ji mielai sutiko. Tad pasikalbėjau su S. Čiurlioniene. Ir ji sutiko taip pat maloniai, ir Nėris pasidarė uolia mūsų šeštadienių dalyve.

Tai tokios tokelės. O vis dėlto many tvyrojo, kaip nuodinga rakštis, Salės materialinė buitis. Ir vis, ką daręs, ko ne, grįždavau su ja prie to klausimo. O šis, savaime aišku, buvo spirginamai artimas jos pačios gyvai odai. Tik ji, kažkaip tartum indiferentiškai, tartum optimistiškai vaikiškai (o gal tatai filosofiškai ar nejučiom krikščioniškai?) žiūrėjo į tą savo padėtį kaip niekur nieko, kartais sakydama: kaip nors ištversiu! ar daug čia man reikia?

Tačiau ar ji pati, ar Putinas pats už ją, o gal tas naujas gelbėtojas pats savaime, surado šiokią tokią išeitį. Tas mecenatas buvo Sa-

lei pats profesorius dekanas Krėvė Mickevičius, o išeitis — surinktasis pasakų folkloras — abu elementai už mane ir mano išgales daug galingesni.

Krėvė pasiūlė Salei ilgą darbą. Ji pati man papasakojo. Švietimo ministerija turinti nemaža surinktų liaudies pasakų, liaudiškai papasakotų. Tai puiki medžiaga mokslui. Bet reikia liaudies pasakų, meniškai atpasakotų, mokyklom ir šiaipjau vaikam pasiskaityti. Tad ar Nėris nesutiktų to darbo imtis?.. Ji sutikus pabandyt. Ir Krėvei patikę. Salė ir man atnešė parodyt. Ir paskaitė tuo savo švelniu balseliu, paprastai, nedeklamuodama. Patiko ir man, kaip vaikui, motulei pasaką besekant. Tik kad ta motulė tokia jauna.

Ir švystelėjo man mintis: Saliute, sakau, žinai ką? Beatpasakodama mūsų liaudies pasakas, turėsit puikią progą susipažint giliau su liaudies siela — religija, būdu, mąstysena. jausena, padavimais, prietarais, iš dalies ir materialine kultūra; pasisemkit iš kitų šaltinių, susijusių su šituo dalyku, ir sukurkit lietuvių tautinę epopėją, kaip Mahabharatą, Ramajaną, Ilijadą, Odisėją, Kalevalą, Hayawatha, Nibelungus. Jūs galite drįst: esate poetė, išmokslinta literatė, turit gyvą vaizduotę, turit užburtą žodį! Bandykit! Tuoj rinkit medžiagą! kurkit planą! Jei pasiseks, koks bus tai šedevras, kur įamžins Jūsų vardą!

Nebeatsimenu, ar tuokart Nėris jau buvo sukūrus „Eglės, žalčių karalienės“ pradžią, tą

gražų epinės poezijos perlą, ir davus man perskaityt. Gal būt, taip, ir dėl to aš taip uoliai ją kursčiau kurt tautinę mūsų epopėją. Vėliau, kai ji tą „Eglę“ baigė, ir aš pamačiau, jog tik pradžia buvo tokia poetiška, o toliau tai beveik vien sausokas reportažas poetine forma, ėmiau abejot, begu epopėją sukurt bus sulig jos nosyte, kad ir tokia dailia, ypač kad juk Nėris — tipiška lyrikė?

Bet anuokart nuoširdžiai ir karštai kursčiau. O Salė taip dailiai ir palankiai klausės, jog galėjai suprast jai tą idėją patinkant. Ar ji bandė rinkt medžiagą ir kurt — nežinau. Tik žinom faktą, kad ji epopėjos nesukūrė. Taip susiklostė jos gyvenimo sąlygos, jog sukurt didelio masto poezijos kūrinį jai, švelniavalei mergaitei, buvo neįmanoma.

NĖRIS IR JAKŠTAS

Gavus iš Krėvės pasakų darbo ir iš š. Kazimiero vertimų, Nėris būtų ir toliau skurdžiai klampojus gyvenimo moly, net lyg patenkinta, bent nesiskųsdama, net kartais džiugiai pasičiauškėdama, kaip tas strazdelis, lakštingalų varžovas.

Tik ta plonutė aukso nuotaikos nytis, kaip per stipriai įtempta arfos styga, ims netikėtai ir nutruks, ir čiulbuonėlė nutils, liūdnai susimąstys, akyse sužvilgės ašaros... Kodėl? Priežastys įvairiausios: praeito skaudaus įvykio, ar

net išimtinai mielo, prisiminimas; kieno nors skaudus neatsargus žodis, priešo įžeidimas, bičiulio neištikimumas ar jo praradimas, artimo žmogaus mirtis, gyvenimo nesąmonės, pasaulio netvarka, žmonijos kančios ir tt. Žodžiu sakant, didžios bėdos mažam inde ar mažos bėdos didžiame; arba vėl — asmeniniai sopuliukai pro padidinamą stiklą. Smulkmenos atrodą tragedija. Ne be to, kad kartais nebūtų ir svarių susigraužimų.

Džiaugiuos, kad niekuomet nebuvau jos ašarų priežastis, išskyrus vieną kartą, apie ką savo vietoj. Užtat visuomet man pasisekdavo ją nuramint ir paguost, ir Saliutė, žiū, švyst ir nušvis, ir pro ašaras pražys šypsnelis, toks melancholiškai mielas.

Tačiau tai nebuvo per saldus uždavinys guodžiuot ir guodžiuot per jautrią ir nervingą poetę, nors ir tokią simpatingą. Manydavau: kaip ji įstengs išgyvent savo gyvenimą, kur neatrodė būsiąs vien medum teptas. Užtat vieną kartą ryžaus pasakyt jai tuo reikalu trumpą bičiulišką pamokslėlį:

— Žinote, Sale, Jūs esate tikra moteriška mimoza: visa, kas Jus nejūsiškai paliečia, sujaudina ir suerzina Jus, tartum elektros srovė; Jūsų artimieji nuolat turi budėti, kad Jūsų nemaloniai nepaliestų žodžiu ar elgesiu. Įsivaizduoju, kokia būsite žmona, kai pamilsite kurį bernelį ir ištekėsite! Tiesiog padarysit jį nelaimingą! Užmiršęs save patį, jis turės atsargiai dieną-naktį slankiot aplink Jus, susirūpinęs,

ką sakyt ar daryt, o ko ne, kad tik netyčia kuo nors mielosios savo Saliutės neįskaudintų. O juk ir jis yra žmogus; ir jis nori ir turi teisę pabūt savim pačiu, o ne vien Salės neatstojama slauge; ir jis nori, kad jo lepūnėlė kartais, pamiršus valandėlei save, truputėlį patrepsėtų aplink jį. Kaip manote, Saliute? ar ne taip?

O ji dailiai sau murkso, ir niekur nieko! Tačiau regiu, kad mąsto ir nesispardo. Bet man nesisako, ką mąstanti. Tik tame veiduke, lyg vandens rašalu, įskaitomai parašyta: prašom įspėti!.. Ir aš įspėjau: nagi ta aikštingoji balandėlė su manim, rodos, beveik sutinka. Tik kaip tas lipšnusis tirioniukas ištvers tikrovėj?..

O ta tikrovė, ta tikrovė! Ji negailestinga. Jei tu nori išlikt, būtinai privalai to prakeikto pinigo. Juk tyru oru ar sidabro rasa nepramisi, nors tu būk svajotoja poetė Nėris! Ir saulutės spinduliais ar ūksme nuogumo neprisidengsi, neįsigijus drabužio, kaip raganiukė Salė bandė ar bent eilėrašty pasvajojo naktį pabėgiot po girią, vien mėnesienos šviesa prisidengus, už ką gavo iš rūsčiojo Jakšto „Draugijoj" gana skaudų tei-tei, nes tas vienuolis neįstengė pozityviai tokios raganiavos įvertint. Ir Saliutė giliai įsidėjo į atmintį ir į širdelę to agniojo senio paplakimą ir būgštavo su juo susitikt. Ir susirūpinus klausė mane:

— Ar dažnai užeina pas Jus Jakštas? — Dažnai. — Kuriuo dažniausiai laiku? — Bet kuriuo. Tačiau dažniausiai priešpiet ir vakare,

pavakarieniavęs. — Vaje, kas bus, jei jis užeis, man čia esant?!

Lyg jauste jaučiu, kaip jos širdutė tvinksi stipriai ir neramiai. Man ir įdomu ir kažkaip malonu, kad tas mielas padarėlis dėl tų niekų kankinas (gal kiekviename žmogui esama bent po lašą sadisto). Tačiau ir pats, visai neherojiškai klausiu save: iš tikrųjų, kas bus?! Bet Saliutei sakau raminamai:

— Nieko nebus. Būkit rami. Jakštas yra tikras džentelmenas: mandagiai pasikalbėsit, ir viskas. Tai patyrė prieš Jus Čiurlionienė ir Sruoga. Ir nieko. Jakštas jų nesuvalgė nei žalių, nei virintų. O Čiurlionienė vėliau man jį pavadino tikru džentelmenu!

Ir štai vieną dieną, Saliutei esant pas mane, ūmai suskambo skambutis. Einu atidaryt — Jakštas! tikras, gyvas, mažutis, apvalainas, plačiakaktis, akiniai nusmukę ant kuprotos nosies, o pro jų viršų veizdi senos, nublukę akys kukliai, draugiškai klausiamai. Gerai nusiteikęs: matyt, pasivaikščiojęs, o po to su pagalvėle pasimylavęs.

— A! kun. prelatas! Prašom, prašom!

O ką ten mano Saliutė jaučia?.. Vargšė!.. O kas manęs pasigailės? Juk ir aš neką mažesnis už ją vargšas. O dar čia tuoj prisidės trečias vargšas — pats kuklus bei nedrąsus šios situacijos „baubas“ — Jakštas: juk ir jo vargšumas užguls ant mano pečių! Kaip aš tų trijų vargšų vežimą ištempsiu iš tos molio klampynės?.. Padėk, Dievuli!

Tad įsivedžiau eremitą į palmių saloną su gyva gazele mergaite vidury. Tvykst, tvykst abudu. Jakštas kramto apatinę lūpą, daug kentusią. Salomėja šventai nuleido akeles. O kas man daryti toj tvankioj atmosferoj, kai gali švelnokai sugrumėt Jakšto perkūnai ir visai švelniai pabirt poetės ašarų lietutis? O aš neturiu nei tinkamo žaibolaidžio, nei reikiamo bent simbolinio skėčio... Tačiau kas nors reikia daryti. Tad, Dieve, padėk — ir neriu į tą įtemptą padėtį, it savižudis į tamsią sietuvą.

— Štai, prelate, pristatau Jums Lietuvos poetę ir š. Kazimiero draugijos bendradarbę Salomėją Nėrį... O štai, panele Salomėja, prašom susipažint su Kazimiero draugijos pirmininku, prelatu Aleksandru Dambrausku, Adomu Jakštu...

O kas toliau? Vien kažkokia pilka tamsuma. O joj — du neaiškūs veidai: vienas Jakšto, toli gražu ne perkūnsvaidžio Dzeuso, vien seno vyro-atsiskyrėlio, beveik nepažinusio moteriškos lyties, tad visai nenusimanančio, kaip čia elgtis su ta įmantria mergele, tad susivaržiusio, net sumišusio; o antras veidas, tiksliau — veidelis, šioj akimirkoj kaip tikra skaisčiai pražydusi gėlė, o joj akys tokios tamsios ir gilios, tokios daug saką: ir susigėdę, ir nusižeminę, ir nuogąsty skęstą, ir nepykti prašą, ir pasitikį, ir dėkoją, ir gerbią, ir mylėt pasiryžę, ir palankumo maldaują... Na, manau sau, tu, Saliute, esi tikra Jevutė ir savo rolę vis-a-vis Adomo (Jakšto) atlieki meistriškai! Man ne-

bereikia bijot, kad tau netektų apalpt, ar mano droviajam eremitui, įstrigus į savo sumišimo voratinklį, visai susiglumyt ir nefasoniškai pasitraukt iš susidūrimo gyvos gėlės su pusgyviu eremitu scenos. Tad ir aš laisviau atsikvėpiau ir skubiai užmezgiau šiokį tokį pašnekesį. Nuostabu, Nėris visai sumaniai pačiupo siūlo galą ir ėmė toliau verpti. Kas dar nuostabiau, ir Jakštas susizgribo gana natūraliai dalyvauti, pakišdamas verpalo-šnekos; o aš, pastebėjęs, kad Jakštui medžiagos trūksta, ar Nėriai sutriko ratelio ritmas, čia pridurių pluoštelį linų, čia padedu paspausti ratelio papėdę, kad sklandžiai suktųs.

Iš viso pašnekesys buvo trumpas: mano nedarnūs sveteliai, net mandagiai prašomi, nesėdos: matyt, nujautė, kad neapsimoka — vis tiek teks netrukus stotis ir atsisveikint, ką pirmas ir padarė Jakštas, jausdamas, jog mūsų trio groja nesklandžiai, o ypač jis pats. Tad atsiprašė turįs eit ir atsisveikino.

Daugiau Nėris su Jakštu pas mane nebesusitiko, kadangi Saliutė netrukus persikėlė į Panevėžį, paskui išvyko į Paryžių. O kai grįžo į Kauną, Jakštas neužilgo persikėlė į amžinybę. Apie tuos Nėries žygius čia imu porint.

TIESIAM KELIĄ Į PANEVĖŽĮ

Pasirodė, jog Saliutė beturinti ir daugiau rūpintojėlių. Kiek ir kurių, tai ne mano už-

davinys susekti. Kas pats įspruks į neilgą mano tinkliuką, tą mielai priimsiu.

1934 m. vasara. Vieną rytą telefono skambutis: prezidento kanceliarijos viršininkas. O-o! — manau sau. Didelė žuvis prabilo! Ar prieš gera? — Taip, čia kun. Vaitkus. Sveikas, sveikas, mielasis viršininke! O kas per reikalas? — Reikalas geras. Žinom, kad globojat mūsų Nėrį ir norit surast jai kokią tarnybą. Kaip tik pasitaiko čia puiki proga. Panevėžio mergaičių gimnazijai reikia bene lietuvių ar svetimų kalbų mokytojo. Jau ir kandidatas surastas ir neoficialiai priimtas. Bereikia vien šviet. ministerio parašo... Žinai ką? Įpirškim į to kandidato vietą savo Saliutę. Aš pasikalbėsiu š. ministerijoj, kad sustabdytų ministerio Tonkūno pasirašymą. O Jūs prikalbėkit Salę, kad parašytų ministeriui gražų prašymą dėl tos vietos; maloniai paprašykit tos gimnazijos direktorių Jurgį Elisoną, kad Saliutę į mokytojas priimtų (jis šiom dienom sukinėjas čia po Kauną tuo mokytojo reikalu); o gavę Salės sutikimą bei prašymą, dūmkit į Palangą pas p. prezidentą Smetoną (jis jau ten atostogauja), kad ant Salės prašymo parašytų palankų jai prierašą, nes šiaip, kaip komunistės, Tonkūnas jos nepriims. Jūs gyvu žodžiu įtikinkit prezidentą, kad tikrai verta Nėriai duoti aną tarnybą. Prezidentas greičiau paklausys Jūsų, nei manęs, nes su manim yra labai apsipratęs ir ne tiek tesiskaito. Tad, kunige mielas, ar sutiksi atlikti tą žygį?

Kiek pasvyravęs, sutikau ir tuoj ėmiaus žygių. Paskambinau Salei, kad netrukus užbėgtų pas mane: svarbus ir geras reikalas. Ji klusniai atvyko. Kiek įmanydamas patraukliau papasakojau, kas per dalykas. Ji gausianti gražią tarnybą įžymiam kultūros centre, imsianti gerą algą, būsianti ekonomiškai nepriklausoma, mokytojai, mokinės ir tenykštė visuomenė ją iš raštų pažįstą, tad ją branginsią ir mylėsią; nebereiksią jai skaudžiai rūpintis dėl kasdienės duonelės, tad galėsianti ramiai ir sėkmingai kurti mums poezijos šedevrų. Tiesiog giedote giedojau jai apie aukso ateitį. Ir jai pačiai neteksią jokių žygių daryti, nei kur landyti, nei ką maldauti, nei žemintis — visa padarysim mes. Ji turėsianti vien prašymą dėl anos vietos parašyti švietimo ministeriui ir įteikti man. O aš jau žinau, ką padaryti, kad Tonkūnas tą prašymą priimtų palankiai. Ir Salomėja Nėris laisvai bei triumfiškai, kaip princesė mokytoja, įžengsianti į tą Alacho sodą — Panevėžio mergaičių gimnaziją.

O ką Salė? Ji išklausė tą mano tiradą, stovėdama prie mano Erardo piano, palmės ūksmėj, tylom, nuleidus galvą, primerkus akis, liūdnu šypsneliu. Ir nieko nesako. Galop klausiu ją:

— Na, kaip gi, Saliute? Ar sutinkate?

— Vadinas, Jūs norit manim nusikratyti? — atsakė ji tokiu netikėtu klausimu ir taip gailiai. Jos akyse sužvilgo ašaros. Anąkart pamaniau, jog tas „jūs" Nėries buvo ištartas di-

džiuoju „J“, tad nuo savęs ėmiau įtikinėt ją, kad ne, ne, netiesa! Kas galėtų norėt nusikratyti tokia Uogele? Tik man rūpi Jūsų gerovė. Norim vien sudaryt Jum gerai aprūpintą pastovią padėtį, kad galėtumėt ramiai ir intensyviai darbuotis kūrybos srity. Tik pagalvokit, mieloji poete, kaip tai būtų naudinga ne vien Jum, o ir visai visuomenei!

Stebiu mergaitę, kaip ji reaguoja. O ji, nubraukus nuo veidelių ašaras, pradeda atlyžti ir jau klausos visu dėmesiu, net suinteresuotai, lyg ryžtas nusileisti. Tad priėjau arčiau ir vėl tą kūdikį įtikinėju:

— Gal Jum gaila palikti Kauną su bičiuliais, draugais ir draugėm? Bet juk Panevėžys ne už jūrių marių: kada vien širdelė pasiilgs to senio Kauno, galėsit lengvai čion atskrist. O mes pasiilgę lauksim ir priimsim išskėstu glėbiu!

Čia Nėris jau pradeda tiesiai žiūrėt į savo „tėvelį“, ir dar su drėgme akyse jau švinta šypsulys. Tad aš pradedu lemiamą ataką, panaudodamas bombą, kur kaip tik tiko tos mielosios tvirtovėlės pasipriešinimui palaužti:

— Žinau, Saliute, jog labai mėgstate vasaros keliones į svetimus kraštus. Kaip miela pabūti simpatingų bendraminčių draugėje, vienkart grožėtis puikiais gamtos vaizdais, gėrėtis aukštos kultūros kūriniais, sveikai pavargti, dar sveikiau etapuos pasilsėti, dvasia atjaunėti, energijos gausiai pasisemti, įsižieb-

ti entuziazmu grožio kūrybai ir praleisti laiką, kaip nuostabioj pasakoj.

Tie paskutiniai medaus lašai perpildė tą brangią širdelės taurę, ir poetė nusileido. Bet sutiko visai ne entuziazmingai.

Susitarėm taip: aš tuoj pranešiu prezidento kanceliarijos viršininkui kun. Bielskui, jog Nėris sutinka; pats pasiskubinsiu susitikt ir įtikint direktorių Elisoną, kad priimtų Saliutės kandidatūrą, o pats kuo greičiau vyksiu atostogų į Palangą, į Gražinos vilą, ir lauksiu Salės atvažiuojant su prašymu Tonkūnui; tik tegu išsiruošianti negaišdama.

SALĖ LAIMI TARNYBĄ

Turiu susitikt Elisoną. Jis šiom dienom Kaune. Jis pietauja ten, kur ir aš, geroj Čekanauskaitės valgykloj. Su juo pasižinau Palangoj, Gražinos viloj. Ten bevasarodami, draugiškai sutapome. O dabar čia, Kaune, einu į aną valgyklą, o Elisonas su žmonele jau besėdįs užu stalo. Ponia — tokia stambi blondinė, geru lietuvišku veidu, judriom akutėm, labai gyva mimika, šelmišku nepiktu šypsneliu jautriose lūpose, o specialumo — gydytoja, visiškas Jurgio papildas: šis gydo sielų ydas (pedagogas), ji gydo kūno ligas. O ir fiziškai pati papildo patį: šis nedidukas, neplatukas, nesvoringas. Ši aukštoka, putliai kūninga ir, kaip regis, svoringa.

Sėdaus šalia pono direktoriaus, jo kairėj, o ponia — dešinėj. Vadinas, apsupom Jurgį ir paėmėm nelaisvėn; dabar galėsiu narsiai atakuoti direktorių Nėries reikalu: tikiuos, žmonelė bus mano sąjungininkė.

Kol atneš man užsakytus patiekalus, veizdžiu į Elisoną. Visuomet stebėdavaus jo veidu (tiksliau — veiduku): toks jis ne tipiškai lietuviškas, ne bendrai kaimietiškas, o „poniškas", gal su vakarinių slavų kraujo priemaiša; toks harmoningai simetriškas ir gražus (galėtų sėkmingai puošt ir moteriškus pečius); švelnus, apvalus smakras; formingos lūpos su hitleriškais ūsiukais; griežtai žvelgiančios išmintingos akys po tankiais antakiais; aukšta mokslo vyro kakta, tolokai praplikusi. Iš viso rimta, tvirta išvaizda. Atrodo, kad draugai turi jį gerbt, o mokiniai klausyt.

Bet reikia eit prie tikslo. Išdėsčiau Elisonam Nėries reikalą, apeliavau į jų pažangumą, humaniškumą, kultūringumą, ypač gerą širdį, ir prašiau priimt Nėrį mokytoja į savo gimnaziją ir globą ir būti tai vargšei poetei ne vien geru viršininku, o ir tikru tėvu, o ponią — tikra bičiule ir motina. Švietimo ministerijoj pirmieji žygiai yra jau atlikti. Aš po dienos-kitos vyksiu į Palangą, o ten, su Nėries prašymu, pas prezidentą, kad jis tame prašyme parašytų Tonkūnui sutinkąs su Nėries kandidatūra į Jūsų gimnazijos mokytojas. Jum nebereiks daryt jokių žygių, vien formaliai sutikt.

Mielieji Elisonai mielai sutiko. Dabar galėjau drąsiai vykt Palangon atlikti paskutiniojo žygio.

Ir nuvykau. Su gerom viltim. Sustojau vėl stilingojoj Gražinoj. Atsirado ir Nėris, sutartojo nusistatymo nepakeitus. Atėjo pas mane su prašymu rankose ir su minele visai nesopulinga. Perskaičiau. Pasižadėjau tuoj nueisiąs pas prezidentą.

Ir nuėjau. Baltojon vilon patekti besą visai lengva. Jokios sargybos. Ne taip, kaip Kaune, kur prie prezidentūros durų rūsčiai styri ginkluoti kareivos ir nebyliai veizdi į tave, kaip į kiaurą skylę. O įsigavus pro kilniąsias duris į didingąją priemenę, mikliai atkiusnoja tavęs sutikti vienas ar net du dailūs kaip lėlės adjutantėliai. O čia nė vieno tokio cacos, kurs mandagiai nuvestų tave į mistingas patalpas, kur silsėdamasi viešpatauja Valdžia, kaip kad Kauno palociuj, kuriame gyveno ir viešpatavo savo laiku pasipūtę dauggaliai rusų gubernatoriai. O čia tylu ir tuščia, tuščia. Tai buvo bene vėlus rytas, kada vilų gyventojai ar jau yra išėję į pajūrį, ar ruošias išeiti.

Popietėm Baltoji vila nebūdavo tuščia, toli gražu. O tą dieną aš atėjau tyčia taip anksti, kad rasčiau prezidentą neapsuptą dvarionių ir lengviau galėčiau su juo pasikalbėt apie Nėries reikalą. Mat, koks neformalistas buvo anuomet prezidentas atostogose. O gal tatai aš nenusimanau apie etiketą ir, kaip nakviša -lunatikas, maurojau kiaurai per visokias for-

mas, kliūtis ir pavojus, aklai vedamas savo minties ir nežinojimo.

Vadinas, visos durys į prezidento atostogų rojų besą vasariškai atviros. Aplinkoj nė gyvos dvasios. Kas daryt? Aš kyšt galvą pro kuklesniąsias duris. Viduj nieko nei matyt, nei girdėt. Anuomet dar nebuvom pratę tokiu atveju garsiai šaukti Alio! O prezidento bute tai būtų buvę nepadoru. Net ir lietuvišką „ar yra kas ten?" garsiai paklaust nebūtų pritikę pagal etiketą. Tad išdrįsau vien kaimietiškai pašiūruot padais į grindis gerai girdimai ir keletą kartų reikšmingai atsikrenkšt: jei kas yr ten gyvas, išgirs.

Išgirdo ir suprato. Ir pasirodė. Ir kas gi? Ogi pati ponia prezidentienė! Jau dieniškai apsitaisius. Berods, tik dar be papiroso pirštuos. Ta pati gana aukšta, didi, bet mandagi ir populiari, o įtakinga aukštybėse ponia. Veidas vėjų nupūstas ir saulės be ceremonijų nubučiuotas. Ir tos pat miglotai mįslingos akys, klausiamai į tave bežiūrį. Skubiai, gana ceremoningai ją pasveikinau, atsiprašiau už tokį neceremoningą ankstyvą įlindimą į jų privatinę šventyklą ir paprašiau, kad leistų išdėstyt reikalą, kuriuo atėjau. Ji maloningai sutiko išklausyti. Tad trumpai drūtai (kadangi nei ji pati sėdos, nei manęs nepakvietė) išdėsčiau Nėries reikalą ir baigiau maždaug taip: Jūs, ponia prezidentiene, pati moteris, Jūs moterį poetę suprasit ir užjausit, ir Jūs jos prašymą

pas poną prezidentą paremsit. Labai Jus prašau tai padaryt!

Ponia rimtai ir maloniai atsakė: Taip, suprantu ir užjaučiu ir, jei reikės kur, savo žodį tarsiu. Bet eikit pasikalbėt su prezidentu; jo žodis nulems. Ana, jis sėdi sodely ir skaito. Tad aš nuoširdžiai padėkojau poniai, atsisveikinau ir nuėjau pas poną.

Jis besėdįs pintoj sodinėj krasėj ir beskaitąs bene laikraštį. Veidas pasilsėjusio asmens, rytmetiškai patenkintas, šviesiai ramus. Veizdi į tave palankiai, bet nesistengia par force tau įtikti, nesišiepia amerikoniškai, dantis rodydamas, o pasilieka kiek sustingęs savo hieratiškoj išvaizdoj, nelyginant šventas paveikslas, išneštas lauk ir pastatytas pasaulinėj išorėj. Neatsistoja pasisveikint, tik oriai prašo sėstis priešais tokion pat krasėn. Jį pasveikinęs, sėduos ir prašau leist išdėstyt, kuriuo reikalu atėjau. Jis leidžia. Aš dėstau rimtai ir atsidėjęs, lyg tikiu į Dievą tėvą kalbu. Viešpats klausos nepertraukdamas, ramiai, palankiai, kaip pritinka moderniam pažangiam vadui.

Baigiau. Laisviau atsikvėpiau ir gana įtemptai laukiu atsako.

Prezidentas, kiek pamąstęs, lėtai ir saikingai taria (maždaug taip):

— Suprantu sunkią piniginę Nėries padėtį ir nuoširdžiai užjaučiu. Ir norėčiau švietimo ministerijoj ją užtarti. Tik ot bėda: ji —

komunistė. Ar savo darbovietėj ji nevarys komunistinės agitacijos?

Ėmiau prezidentą raminti, kad ji esanti nestipri ir nepavojinga komunistė. O agitacija? Tai ne jos specialumas: Kaune ją dvejus metus iš arti seku ir nieko apie jos komunistinį veikimą negirdėjau.

Kiek pamąstęs, prezidentas klausia:

— Tad ar galėtumėt laiduoti, kad ji tarnybos vietoj nevarys komunistinės propagandos?

— Žmogiškai imant, galiu: aš ją paprašysiu, ji pasižadės, o pasižadėjus ji jau ištesės!

— Na... gerai... Duokit šia tą prašymą. Parekomenduosiu.

Aš padaviau ir žiūriu, šalia stovėdamas. O jis, išsitraukęs savo amžinąją plunksną, rašo lakšto viršuj, dešiniajam kampe, įskypai trumputę rekomendaciją, maždaug šiokio turinio: Ponui Švietimo Ministeriui: Prašau šio prašymo įteikėją p. Salomėją Nėrį paskirti Panevėžio mergaičių gimnazijos mokytoja. Prezidentas A. Smetona.

Jis grąžino man Nėries prašymą. Aš nuoširdžiai padėkojau už tą humanišką mostą ir atsisveikinau.

O Saliutė ilgai negaišo — atėjo Gražinon, kiek susijaudinus, smalsiai blizgančiom akim. Įteikiau jai brangųjį dokumentą. Regimai patenkinta, bet neentuziazmingai. Ir padėkojo man, kaip ji mokėjo, gražiu, šiltu žvilgiu ir smulkiu, bet kerinčiu šypsneliu.

Tą savo prašymą Nėris įteikė Švietimo Ministerijai ir tuoj liko paskirta Panevėžio mergaičių gimnazijos mokytoja.

Kai ji, palikdama Kauną, atėjo atsisveikint, jau atrodė apsipratus su padėtim ir nebeverkė prie Erardo, palmės pavėsy. Atsisveikinom tvirtu delnų paspaudimu. Pasižadėjom viens antram rašyt. Ir lankytis.

PANEVĖŽYS — PARYŽIUS — KAUNAS

Salomėja išvyko — viena miela žvakelė Kauno žiburių simfonijoj mum užgeso. Bet ir iš Panevėžio jos spindulaičiai mus pasiekdavo. Štai kad ir per laiškus. Ji rašydavo nedažnai ir neplačiai, beveik vien apie bėgamąsias gyvenimo smulkmenas, nesigilindama į kokias minčių bedugnes ar kūrybos aukštybes. Aš irgi vengdavau rašyt apie religinius ar šiaipjau pasaulėžiūrinius klausimus ir, kaip pasižadėjęs, nesistengdavau jos verst į katalikes, palikdamas tą paslaptingą atvirtimo fenomeną gerų žmonių įtakai, laikui ir Dievo malonei. Lašas po lašo ir akmenį pratašo.

Neatsimenu, kiek kartų Nėris apsilankė pas mus Kaune, kol ji buvo mokytoja Panevėžy. O aš taip ir palikau ten jos neaplankęs. Mat, buvau stipriai darbų suvaržytas. O atostogos vasarą nenugalima jėga traukė į tą kerėtoją Palangą, kur kaip tik ir susitikdavau Saliutę, Palangos ir Baltijos sužavėtą baltą

vergę. Bet kad jos uoliau Panevėžy nesiekiau, prisidėjo viena grakšti smulkmenėlė.

Kai kanauninkas Kazimieras Paltarokas 1926 metais liko pakeltas į vyskupus ir paskirtas pirmuoju Panevėžio vyskupijos ganytoju, jis ne kartą mane kvietė aplankyt jį jo naujojoj sostinėj. Mat, buvom seni pažįstami dar iš tokios senovės, kaip 1913-1916 metų tarpo. Be to dar, jo vadovėlius ir kitas jo knygas leido į pasaulį š. Kazimiero draugija, o aš buvau jos reikalų vedėjas, gi vėliau, mirus prel. Dambrauskui 1938 m., ir jos pirmininkas. Tad mudu su tuo garbinguoju vyskupu turėjom ne vien simpatinių, o ir reikalinių santykių. Būčiau labai mielai jį lankęs; tik kažkaip vis ar neatsirasdavo tinkamų progų, ar laiko, na, o gal ir pakankamai stiprių akstinų, kur būtų paakinę nugalėt visas kliūtis. Tų kliūčių keletą esu jau paminėjęs.

Tik štai vysk. Kazimieras vieną dieną rašo man laišką savo hieroglifiška rašysena, kurią, tarp nedaugelio, ir aš įstengdavau iššifruot (nes piniginiai reikalai verčia tam rimtam uždaviniui nuoširdžiai atsidėt). Ir, tarp kitko. randu ten tikrai paltarokišką, subtiliai ironišką, meiliai krikščionišką posakį: Tikiuos, kad dabar, kai Nėris apsigyveno Panevėžy, Tamsta galų gale ir mane aplankysi!

Savaime suprantama, taip ir neaplankiau nei Salės, nei vyskupo.

Užtat ji apsilankydavo, ypač vasarą Palangoj. Ypač paliko man atminty vienas jos

apsilankymas Gražinoj. Buvo tai, greičiausia, 1935 m. atostogose. Ateina ji, truputį susivaržius. Sako, norinti patarimo. Ir, kaip trapią paslaptį, pasakoja: tėveli, ten, Panevėžy, yra vienas kunigas, kur mane labai įsimylėjo, nori mesti kunigystę ir mane vesti. Milė Kvedaraitė labai mane kursto tekėt už jo, nes kunigai, girdi, esti geri vyrai. O Jūs, tėveli, ką man patarsit?

Labai nustebau ir susirūpinau. Ir ėmiau atkalbinėti visu nuoširdumu ir karštumu. Kalbėjau ilgai ir, kaip man atrodė, įtikinamai. Saliutė per visas tas mano pastangas palankiai tylėjo, akis nuleidus. Jautriam jos veide negalėjau išskaityt, ką ji mąsto. Taip ir paliko nepasakius, kam ryžtantis ir ar turinti pakaitalą tam kunigiokui savo minty, o gal ir širdy. Ji pati nepasakė, o aš neklausiau, kas toks tas jos įsigeidęs kunigiokas.

Kas jis buvo, kas ne, o Saliutė jį atmetė ir atidavė savo rankutę ir širdelę kitam. Ar anie mano patarimai kiek prisidėjo prie visos tos operacijos, to ir šiandien nežinau. Šelmė man nei anąkart, nei kiek vėliau nepasisakė, kas kitas paeiliui yra kandidatas gaut aniedviem mieliem daikteliam. Tik gerokai vėliau, būtent, 1936 m. vasarą Kaune.

Saliutė ūmai patekėjo mano buto duryse, nelyginant mėnulis padangėj, tik už šį artesnė bei šiltesnė. Sakos, važiuojanti ilgesniam laikui į Paryžių. Drauge važiuojąs ten iš Panevėžio ir skulptorius Bernardas Bučas.

Atsisveikindama Saliutė sako man, taip švelniai prašomai ir taip paslaptingai: Tėveli, noriu Jus prašyti, kad išpildytumėt vieną mano norą.

— Ar leista paklausti, kokį?

— Kol kas tepalieka tai paslaptis. Prašau pasitikėti ir iš anksto pasižadėti!

— Na, gerai! Jei tik galėsiu!

Ir mūsų poečių lakštingala išskrido į žavinčią šalį — į Prancūziją, į jos širdį Paryžių, pasaulio kultūros centrą.

Tik štai, bene gruodžio pradžioj, gaunu iš Salės laišką, kur, tarp kitko, rašo: Tėveli, dabar primenu Jums jūsų pasižadėjimą išpildyti vieną mano norą; o tas mano noras — kad atvyktumėt į Paryžių į mano vestuves su skulptorium Bernardu Buču. Labai labai prašau! Pavaišinsiu skaniu prancūzų vynu. Prašom sutikti ir mum pranešti.

Jos laiškus palikau Lietuvoj, tad čia vien laisvai atpasakojau jos mintis.

Važiuot ar ne?.. Labai labai norėčiau. Bet juk Saliutė tuoksis su Buču greičiausiai civiliškai. Tad kaip man, katalikų kunigui, į tokias sutuoktuves važiuot?! Todėl, nors ir skaudama širdim, parašiau jai, jog jokiu būdu negaliu nuvažiuoti, nors ir labai širdis geistų. Nurodžiau ir labai patikimas priežastis: įtemptas darbas Kazimiero draugijoj, kunigų seminarijoj, meno mokykloj. Neminėjau tos svarbiausiosios priežasties „be bažnyčios, be alto-

riaus". Na, juk Nėris ir pati supras, wo ist der Hund begraben.

Jauna Bučų porelė grįžo į Kauną 1936 m. liepos vidury. Nėris lengvai gavo lietuvių kalbos mokytojos vietą Kauno 3-joj gimnazijoj, kadangi šv. ministerija dar atsiminė aną prez. Smetonos rekomendaciją, o poetė mokytoja ištesėjo komunistiškai neapsiskandalijus Panevėžy. Dabar su Saliute besimatydavom mažne išimtinai Čiurlionienės šeštadieniuos, kadangi ir mokyklos ir šeimos pareigos neleisdavo Parnaso paukštytei laisvai lakiot po Kauną, ypač kad Salomėja su Bernardu sumanė virst naujakuriais ir statytis namelį bei sodintis darželį Palemone. Saliutė net manęs nevizitavo su savo širdužė Bernu, jausdama nepateiksianti man didelio malonumo, supažindindama mane su „be bažnyčios, be altoriaus" bendradarbiu, nors šiaipjau man būtų buvę malonu pažint jos konsortą, kaip menininką ir žmogų. Gal dėl to ji manęs ilgai nekvietė pas juos lankytis. O gal ir dėl to, kad nebūtų dar turėjus, kur svečią padoriai pavietot. Kai Bučai susilaukė pirmagimio Balandžiuko, nuėjau jaunosios motutės aplankyti dr-o Prano Mažylio klinikoj, kur Salomėja pagimdė. Begulinti viena pati šviesioj, didokoj, taupiai apibalduotoj, tiesiog plikoj palatoj: lova, staliukas ir bene dvi kėdės, ir daugiau, berods, nieko. Žvilgterėjau į gimdyvę, nuoširdžiai sveikindamasis. Sutinka mane jos šiltas šypsniukas, draugiškas, geras, tačiau kažkoks kas-

dieniškas, sakytum, praktiškas ir proziškas, nors patenkintas ir dėkingas. Paduoda ranką savaime suprantamai, spaudžia tvirtai, kaip prityrusi draugiška moteriškė. Prašo sėstis į kėdę šalia lovos. Žiūriu į ją tiriamai. Kur dingo mūsų poetė Salomėja Nėris, ta spalvingoji, ta žavingoji, ta ilgesio dukra, ta svajų paukštė, ta dausų dainininkė, žemės mergaitėj įsikūnijusi poezija? Ligoninės uniforma, nors praktiška, bet tokia paprasta, net prasta, be estetikos, net be skonio, atima iš poetės visą žavesį, palieka vien moterišką žmogystą, o čia, kad ir simpatingą, bet eilinę, gana prozinę motinėlę.

Tik imant reflektuoti, kad gi čia toji Dievo apdovanotoji poetė Salomėja Nėris, o dar labiau, giliau įsikalbėjus, imi vėl justi jos asmens žavesį, prašvintantį pro jaunos motinos instinktus bei rūpesčius.

Iš tos dienos pasikalbėjimo ypač man įsmigo šie jos pasisakymai, su menu nieko bendro neturį, užtat jos išgyventai ir gyvenamai motinystei skaisčiai reikšmingi.

Paklausiau ją, kaip jaučias, o ji tvirtai pareiškė: puikiai! ne vien fiziškai, ypač moraliai: jaučiuos tokia laiminga, pagimdžius naują žmogų, mielą sūnelį!

Dar paklausiau: ar skaudžia kaina pasigaminote tą laimę? — Ji vėl tvirtai pareiškė: kas sopuliai, palyginus su tokiu džiaugsmu?! Jausčiaus labai laiminga, jei vėl ir vėl išgyvenčiau aną kančią!

Ir jos akyse perskaičiau, jog ji kalba visai nuoširdžiai.

Bičiuliškai atsisveikinom. Jos Balandžiuko nei tuokart, nei kuomet kitąkart neregėjau. Nei jos laimės dalyvio Bernardo niekuomet neteko regėti. Tai ir liko jis man abstrakcija: beveidis Nėries Vyras.

Kada jinai išleisdino 1938 metais savo poezijos rinkinį „Diemedžiu žydėsiu", tokį paprastutį, o tokį vertingą, aš džiaugiaus ir sveikinau ją karščiau, kaip poetę-kūrėją, nei Mažylio klinikoj, kaip motiną-kūrėją. Taip pat, kada ji gavo už tą rinkinį valstybinę premiją. Kažin, ar ji nusipelnė kokią premiją iš Dievulio ar iš kitko už savo Balandžiuką? O kad ji savo kūdikėlio idėją įbūtino Balandžiuko pavidale, ar palaima buvo tai jai pačiai su tėvu ir pačiu sūnum, ar nepalaima? Keista: lig šiol man neteko nė girdėt, ar tas vaikas dar gyvas ir kuo virto. Šiandie jis turėtų jau būti visai subrendęs vyras.

NĖRIS OKUPACIJOSE

Užgriuvo Tėvynę didžioji nelaimė: žiaurusis priešas išprievartavo jos laisvę. Rusas, bolševikas pasidarė Lietuvos budeliu.

Nerimaudamas laukiau, ką darys, kaip nūn reikšis Nėris. Ir štai... pasireiškė: parašė poemą Stalino garbei! Tą „kūrinį" bolše-

vikai pasiskubino išspausdint visuose lietuvių laikraščiuose. Na, to jau iš Saliutės nebūčiau tikėjęsis! Taip pasišuninti! Taip nusilenkti ir pasižeminti prieš tą kraugerį niekšą, tą pikčiausiąjį Tėvynės priešą ir žudiką! tos Tėvynės, iš kurios ji viską yra gavus, ką turi, kuri ją motiniškai mylėjo ir globojo, vertino, garbino, išaukštino, apdovanojo!.. Ne! tai tiesiog nesuprantama padoriam žmogui!.. Nejaugi mūsų Saliutė būtų tokia... Ne, nė vardo atitinkamo nesurandu!..

Skaitau tą jos poemą. Ieškau jos talento pėdų. Nerandu. Šlamštas. Pakrikštijau vardu Vyža.

Netrukus bolševikai išversdino tą Vyžą (vertą Stalino) į rusų kalbą. Vertimas buvo daug meniškesnis už Nėries „darbą". Kuo tą reiškinį išaiškint?.. Gal Nėris buvo įbauginta ir priversta rašyti? Gal būt. Bolševikų teroras net tvirtesnius palenkė savo valiai.

Bolševikam siaučiant, retkarčiais, bent pradžioj, užsukdavau pas Čiurlionienę rūpesčiais pasiguost, žinių sužinot, kadangi ji turėjo palankių pažįstamų įtakinguose lietuvių komunistų sluoksniuose.

Vadinas, vieną dieną po to Nėries apsikiaulinimo, užėjau pas p. Sofiją pasikalbėt. Žinoma, palietėm ir Nėries neskanų išsišokimą. Ponia papasakojo, kad Nėris, suvaidinus tą žemą rolę, negaišdama atbėgus pas ją ir, taip sakant, ašarodama išpažinus savo nuodėmę (tokia kunigė, tokia ir atgailotoja): ji

ir Kazys Boruta gavę iš lietuvių komunistų centro įsakymą lig antros dienos ryto parašyt dvi poemas: vieną Stalino garbei, antrą raudonosios armijos garbei; katras katrą temą pasirinks, palikta jų dviejų laisvam susitarimui; tik kad poemos būtų gatavos lig rytojaus. Jei ne, juodu patys žiną, ką už tai nusipelnysią! — Išeities kitos nebūta. Tad Nėris pasirinkusi, kaip moteris, Staliną, Boruta, kaip vyras, armiją. Ir Salė pas Čiurlionienę žliumbus, žliumbus...

Tai išgirdus, man buvo lašas paguodos: vadinas, Saliutė tą žygdarbį atlikus nenoriai. Bet ir stiklas kartėlio: ji neparodė jokio herojizmo; be to, išsigando bolševikų grasymo visai be reikalo: ją būtų pabaudę vien papeikimu, o ne kalėjimu ar tremtim, nes ji buvo jiems reikalinga, kaip sveika, aprūpinta, laisva, patenkinta, įžymi poetė komunistė—propagandai.

Tas poemų epizodas, kurį man papasakojo Čiurlionienė pagal Nėries žodžius, šiek tiek skirias nuo to paties epizodo, kaip jį papasakojo K. Boruta Antanui Rūkui, o šis atpasakoja „Sėjos" 2 numery 1965 m.

Eltos direktorius Kostas Korsakas iš Rusų atstovybės gavęs per telefoną žodį, kad atvežtų du geriausius Lietuvos poetus. Korsakas tuoj į limuziną ir į Pajėsį pas Borutą; pačiupęs šį, į Palemoną pas Nėrį; paėmęs ir ją, trise į Rusų atstovybę. Čia salone belaukiąs stalelis su kava ir gėrimais. Pasirodęs ir pats

Pozdniakovas su šypsniais ir malone, pakėlęs taurelę ir pareiškęs: Yra dvi temos, kurias reikia būtinai ir greitai parašyt, būtent, pasveikinimą liaudies seimui ir poemą Stalinui. Katras katrą rašysit? — Boruta greit sumetęs, kad pasveikinimas seimui galįs būt labai trumpas, ir pats pirmas pasisiūlęs jį parašyt, Nėriai nieko kito nebelikę, vien sutikti sukurt Poemą apie Staliną. — Tiek Boruta su Rūku.

Truputį drąsos Salė parodė, apsėdus Tėvynę bolševikų skėriams, kai vieną dieną telefonu pakvietė mane lankyt juodu su Buču jų namely Palemone: anuomet nebuvo patartina, buvo net pavojinga kviest pas save kunigus lankytis. Nors man patiko, kad Salė manęs neišsižada, dargi kviečia lankytis, bet atsakiau neigiamai, aiškindamasis, kad mano lankymasis galėtų atnešt jai nemalonių pasėkų. Ji tylom sutiko, ir atsisveikinom... visam. Tuokart dar tikrai nemaniau, kad jos daugiau niekuomet nebematysiu nei balso nebeišgirsiu.

Pirmuoju bolševikmečiu Nėris neatsipeikėjo iš savo bolševikinio tvaiko, dargi padarė daug biauresnį nusikaltimą, tiesiog judišką Tėvynės išdavimą, kai su kitais „judošiais" nuvyko į Maskvą Lietuvai „Stalino saulės parnešti" — prašyti tėvą Staliną malonės priimti mūsų Tėvynę į savo kruviną glėbį! Koks pragarinis cinizmas! Koks idiotiškas aklumas! Kaip tragiškai užgesusi sąžinė!

Tačiau ne! Niekaip neįstengiu pliekt Saliutę be atodairos. Juk neblogai buvau ją pažinęs per tuos aštuonerius metus. Ji nė iš tolo nebuvo cinikė; galvą turėjo šviesią ir daugiau mąsčiusią, nei daugelis mūsų inteligentų; o sąžinė? — duok, Dieve, kad visi mes turėtume tokią gyvą ir jautrią, kaip jos. Tad kaip ji galėjo prisidėti prie tokių išdavikiškų žygių? Kaip galėjo pasidaryti bolševike?!

Jonas XXIII plačiai atidarė langus į tiesos bei sąžinės pasaulį. Papūtė šviežias vėjas: supraskite kitaip manantį, kitaip darantį — jis ne būtinai yra nedorėlis, bent ne ištisai. Dievas pirmiausia veizdi į žmogaus sąžinę ir galutinai įvertina jį pagal tai, ką randa joj. Gerai pakratykim ir savo sąžines. Ir Jonas XXIII, ir Paulius VI, o ir Vatikano santarybos tėvų didelis daugumas sutinka reikiant surasti bendrą kalbą ne vien su kitaip tikinčiais, o ir su visai netikinčiais. Prie šių priklauso ir komunistai. Žinoma, kad nuo pat pradžių į komunistus perėjo iš rimtų nuo senovės giliai tikinčių šeimų kilę daug įžymių intelektualų, rimtų bei sąžiningų, ir daug daugiau paprastų, bet dorų žmonių. Tad ar taip jau sunku suprasti, kaip Nėris iš ateitininkių galėjo pereit į komunistus? Žinoma, tai užtruko ilgai; Salomėja pergyveno sopulingą viduję kovą, su abejojimais bei svyravimais, su blaškymaisis ten ir atgal. Net ir galutinai pasiryžusi stot į bolševikų eiles, ji kartais turėdavo abejonių, gal ir tikro noro grįžt

pas mus. Bet bolševikų represijų baimė, o anksčiau gėda, kad žmonės iš jos nesijuoktų, kaip iš Liudo Giros, ir nesakytų: žiū — ta Nėris pati nesižino, kas esanti ir ko galutinai norinti, ir štai vėl verčia kailį!.. Todėl taip ir pasiliko prikibus prie bolševikų, kaip musė prie nuodingo popieriaus. Tad Nėris, tur būt, visą laiką tarnavo savo viešpačiams, čia verkdama, čia džiugiai, čia abejodama, čia įsitikinus, čia pasibaisėdama, čia filosofiškai atlaidžiai. Ką gi! nauja konvertitė, gyvas, silpnas žmogus. Kas supranta konvertitų psichologiją, tas ir tai supras.

Bet štai pasiutėlis Hitleris beveik netikėtai 1941. VI. 22 ėmė jėga veržtis į bolševikų rojų. Paleckiai, Gedvilos, Cvirkos, Venclovos, Giros ir kiti tokie, draug su raudonaisiais žydeliais, ėmė bėgt į Maskvą. Panikos vaizdas apkrečiamas, tad ir Nėris, ne kaip jos vienvardė upė, pasinešė ne į Vakarus, o į Rytus, į matušką Maskvą. Turėjo ir rimto pagrindo: labai daug lietuvių patriotų kietai nekentė jos už persimetimą į maskolių bolševikų frontą, ir būta jai tikro pavojaus, kad jie, atėjus naciams, arba patys pavietos Tėvynės išdavikę, arba paves naciams su ja apsidirbti. Todėl ji, palikus savo Bučą (matyt, nekąjuodu besimylėjo) ir pasičiupus Balandžiuką, išdardėjo į Stalino rojų draug su savo buvusia gimnazistine meile komunistu Pijum Glovackiu (kuris ties Daugavpiliu žuvo).

Rusijos gilumoj Nėriai su sūneliu pra-

džioj teko daug privargti. Suprantama, labai sunkus karas, ypač pradžioj tiesiog katastrofinis. Tad Salomėjai tas skurdus rusų gyvenimas jos Stalino rojaus vizijos dar nesudiskreditavo. Ką gi! kaltas karas, kalti naciai! Tačiau abejojimų, tur būt, sukeldavo. O Tėvynės ji tai tikrai labai ilgėjos. Rodos, ji pasijusdavo pasiilgusi ir jaunystės tikėjimo, apeigų, švenčių ir bažnytėlės, kur buvo pakrikštyta, kur sakramentus priimdavo, kur karštai melsdavos į dangaus Tėvelį, kur taip mylėdavo Mariją. Tai taip natūralu, tiesiog neišvengiama. Jos trijų tomų rinktinėj radau vieną kitą eilėraštį, kur mus įgalioja taip spėlioti. Gal jos rankraščiuos buvo ir daugiau ir aiškesnių tokių momentų. Bet, žinoma, budri bolševikų cenzūra nebūtų praleidus į spaudą tokių „atgyvenų", pačios Nėries išsižadėtų. Ar mum kuomet teks sužinoti pilnai, ką Nėris išjautė ir viduj išgyveno, vargdama Rusijoj ir sugrįžus į Lietuvą?

Tėvyne ji trumpai bepasidžiaugė, ar jos kančiom prisikrimto. Po ilgų ir sunkių viduj išgyventų kovų bei gyvenime vargų, ji susirgo kepenų vėžiu ir, išvežta į Maskvą operuoti, mirė, ką tik pasibaigus Europos karui, 1945. VII. 7, sukakusi 41 m.

Ar ji prieš mirtį susitaikino su Dievu, bent vidujai? Tuo tarpu dar nežinome. Pasitikim gailestinguoju Tėvu, kurs vienas tikrai pažįsta žmogaus sąžinę. O Salomėja buvo padorus asmuo, mylėjo tiesą ir jos nuoširdžiai

ieškojo. Aš už ją kasdien meldžiuos, kaip ir už kitą poetą, savo bičiulį, Konstantiną Balmontą.

Kada šitie atsiminimai apie Nėrį pasirodė „Aiduose“, gavau iš Bostono, iš A. Mažiulio, du platokus laiškus, apšviečiančius Nėries asmenį iš įdomios ir jai palankios pusės. Autorius leido tuos laiškus panaudoti spaudoj, su mažom išimtim. Mielai būčiau tai padaręs jau šitoj knygoj. Bet būtų susidaręs gan platus priedas, o aš nebeturiu tam nei vietos, nei laiko. Tad panaudosiu tą vertingą medžiagą atskirame straipsny kuriam nors laikrašty.

PREL. ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS—ADOMAS JAKŠTAS

Nepriklausoma Lietuva... Kiek dar turėčiau apie ją atsiminimų! Sakysim, apie tokį didį asmenį, kaip Mykolas Sleževičius bei jo šeima, V. Požėla, Volteris, St. Šalkauskis, Pr. Dovydaitis, Papečkys, Ig. Šlapelis su visa Meno mokykla ir tt. Bet čia nebėra vietos. Baigias knyga, baigias ir Lietuvos nepriklausomybės metai. Baigias ir mano amžius. Tad čia būtinai dar noriu paminėti prel. Dambrauską-Jakštą, kuris savo mirtim, tas Lietuvos patriarkas, tartum papranašavo Nepriklausomybės mirtį (1938. II. 19—jo mirties diena).

Baigdamas 1906 m. Žemaičių seminariją

Kaune ir rengdamasis važiuot į Peterburgo dvas. akademiją, džiaugiaus pamatysiąs ten tris brangius lietuviams vyrus: Maironį, Jakštą, Būčį.

Jakšto Peterburge neberadau: jis buvo jau išvažiavęs į Kauną darbuotis š. Kazimiero d-joje; bet dar radau, taip sakant, šiltą vietą: auklėtiniai dar tebeminėjo profesorių A. Dambrauską. Visi vienu balsu teigė, kad buvęs rimtas profesorius, nors ir neiškalbingas; bet, jei kas jo paskaitas užsirašydavęs, tuoj būdavę galima pastebėti, kiek jose erudicijos. kokios aiškios mintys ir kaip logiškai jos plėtojamos; ypač daug suteikdavęs naudos klausytojams savo vedamame seminare. Tuomet buvo labai aktualus teologinio modernizmo klausimas; prof. Dambrauskas buvęs šioj srity plačiai apsiskaitęs ir gausiai pažerdavęs studentams žinių; čia ir iškalbingesnis pasidarydavęs. Reikia pabrėžti, kad Dambrauskas akademijoj tuomet skaitė Naujojo Įstatymo kursą.

1906 m. rudenį, aptvarkęs š. Kazimiero d-ją, Dambrauskas perėmė „Nedėldienio Skaitymų“ savaitinuką ir jo vietoj pradėjo leisti savaitinę „Vienybę“. Nusiunčiau jai savo eilėraštį „Miniją“, kurį redaktorius išspausdino. Taip užmezgiau santykius su Kazimiero d-jos pirmininku. O kai 1907 m. kun. Dambrauskas pradėjo leisti „Draugijos“ žurnalą, ir aš ėmiau uoliai jame bendradarbiaut, užsimezgė tarp mudviejų gyva koresponden-

cija, trukusi beveik iki Didžiojo karo. Buvo liečiami, žinoma, daugiausia literatūros klausimai. Kibdamas prie mano rašinėlių, Jakštas konkrečiai nurodydavo, ko jiems estetiniu atžvilgiu trūksta ir kokie jie turėtų būti. Ir turiu pripažinti, kad jo pastabos, apskritai imant, būdavo tikslios. Vėliau Jakšto kritikai jam prikišdavo, kad jis, bekalbėdamas apie grožį, vis sklandąs po pačias filosofines viršūnes, apie Aukščiausiąjį Grožį, nenusileidžiąs žemėn ir nepateikiąs apčiuopiamojo grožio dėsnių. Tai ne visai tiesa: ir Jakšto korespondencijoj ir beletristinių bei plastinių kūrinių recenzijose galima rasti nemaža elementų, iš kurių būtų galima atkurti konkrečią Jakšto estetikos teoriją.

Gana dažnai Jakšto kritikai prikišdavo jam, kad jis per lengvai atleidžiąs rašytojams estetines nuodėmes, kad tik jų pasaulėžiūra būtų sutapus su jo. Ir tai toli gražu ne tiesa: iš susirašinėjimo ir dažnų pašnekesių gavau patirti, kad jis drąsiai, tiesiai, be atodairos pasako, kas jam atrodo esą priešinga grožio dėsniams. Ryškų pavyzdį visi matėme, kai jis iškritikavo Rūtelionienės „Vadovą", nors šitą rašytoją jis apskritai laikė talentinga ir vertino, kaip savo pasaulėžiūros žmogų.

Iš 1907-8 metų korespondencijos ypač atsimenu vieną Jakšto laišką. Norėdamas man akivaizdžiai parodyti, kaip reikėtų kurti lyrinius eilėraščius, jis atsiuntė pluoštą rusiškų eilėraščių, parašytų Pietario sūnaus, tuomet

bene dar gimnazisto. Atsidėjęs skaičiau. Eilėraščiai buvo dar gana gimnazistiški. Betgi atrodė, jog vaikinas turi talento. Eilėraščius Jakštui grąžinau. Sekdamas paskui rusų literatūrą, nepastebėjau, kad jaunasis Pietaris būtų pasireiškęs. Po Did. karo klausiau Jakštą, kur jis būtų dingęs. Bet ir Jakštas nežinojo.

1907-8 metų žiemą draugas Vladas Jurgutis vieną dieną papasakojo man naują sumanymą: labai maža beturim praktikuojančių tikybą pasauliečių inteligentų; būtinai reikia pradėti tą skaičių didinti; reikia pradėti nuo mokslus einančio jaunimo; reikia sukurti atitinkamą organizaciją. Aš pritariau. Jurgutis susitarė su Pranu Kuraičiu ir Jurgiu Galdiku ir atostogų metu suruošė Kaune, Peterburgo viešbuty, konferencijėlę. Suredagavom provizorinius organizacijos įstatus (aš sekretoriavau). Reikėjo gauti kokio pripažinto autoriteto pritarimą. Didžiausias katalikiškas autoritetas anuomet mums buvo prel. Aleksandras Dambrauskas. Draugai nutarė, kad aš turiu pas jį nueiti ir jam referuoti, ką sumanėm (plačiau apie visa tai „Šiaurės Žvaigždėj"). Nuėjau į autoriteto buveinę — Fišerio raudoną namelį. Radau Jakštą daržely. Papasakojau, ką sumanę ir kaip numatą sumanymą vykdyt. Jis pritariamai išklausė, sumanymą pagyrė ir palinkėjo geros kloties. Grįžau pas draugus ir pranešiau, kad prof. Dambrauskas pritaria ir laimina. Pilni gražių vilčių išsikirstėme.

Tuometinėje korespondencijoje Jakštas nusiskųsdavo negerumais, kurie, jo nuomone, veržiąsi į mūsų jaunąją literatūrą ir ją gadiną. Ypačiai nusiskųsdavo Herbačiausku. Sugelta širdim minėjo ir opią savo korespondenciją su tuo jaunuoju modernistu.

Vien tik susirašinėjant teko su Jakštu bendraut iki 1913 m. vasaros. Tais metais kan. J. Skvireckui pradėjus leisti „Bažnytinę Apžvalgą", jo kviečiamas, persikėliau iš Telšių į Kauną. Beregint Jakštas įtraukdino mane į Šv. Kazimiero d-jos narius ir į valdybą. Dabar teko gana dažnai su juo susitikt ir jį stebėt. Jis pavesdavo man recenzuoti siūlomus išleisti beletristinius ar šiaipjau literatūrą liečiančius veikalus ir apie juos referuoti valdybai. Tuo būdu gavau skaityti J. Gabrio lietuvių literatūros istoriją. Teturėjom tuomet vien J. Šliupo „ Lietuvių raštai ir raštininkai", tad karštai siūliau Kazimiero d-jos valdybai tą Gabrio veikalą išleist. Paskiau pas Jakštą su Gabriu susipažinau. Tas drąsus, iškalbingas, šaunus paryžietis padarė tuomet mums kauniškiams gerą įspūdį. Dambrauskas jį brangino ir tuomet ir ligi gyvos galvos, kaip veiklų ir sumanų tautinį darbininką.

Anais laikais mes, visos buvusios Žemaičių vyskupijos lietuviai katalikai, labai branginome prel. Dambrauską; savo tarpe pavadindavome jį Lietuvos popiežium. Sykį aš jam tai papasakojau. Jis, valandėlę patylėjęs, tik nusišypsojo.

1913 m. vasarą kulminacinį punktą pasiekė kova tarp „kairiojo“ ir „dešiniojo“ lietuvių katalikų sparno, tarp vilniškių ir kauniškių; vilniškių organas buvo „Viltis“, kauniškių — „Vienybė“ bei „Draugija“; vilniškių vyriausieji buvo A. Smetona, J. Tumas ir J. Kubilius; kauniškių — A. Dambrauskas, A. Maliauskis ir A. Alekna; kovos priežastys buvo skirtingos pažiūros į praktinę katalikų etiką, į veikimo taktiką ir vadovavimo klausimą. Apie tai plačiau esu rašęs knygoj „Per giedrą ir audrą“. Po ilgų ginčų laikraščiuose pasiryžta pabandyt susitarti gyvu žodžiu. Pas ką gi kitą susirinks, jei ne pas Lietuvos popiežių? Atvažiavo iš Vilniaus į Kauną A. Smetona, J. Kubilius, L. Noreika. Iš kauniškių tose tarybose dalyvavo Dambrauskas, Maliauskis ir, rodos, Alekna. Viename posėdy teko ir man būti. Pastebėjau, kad Jakštas diskusijose laikosi gana lėtai, užleisdamas pirmuoju smuiku groti kun. Maliauskiui.

Iš tų pasikalbėjimų nieko neišėjo. Vilniškiai grįžo namo, pasiryžę ir toliau brėžti tą pačią liniją, o kauniškiai ėmė ruošti generalinį puolimą: turėjo Vilniun suvažiuoti katalikai veikėjai — „Vilties“ b-vės dalyviai, ir galutinai išspręsti ginčą. Rengdamosios į suvažiavimą, viena ir antra stovykla rinkosi šalininkų. Kauniškiai pasiryžo į redakcinį „Vilties“ komitetą įvest savą žmogų — Praną Dovydaitį. Teko ir man dalyvauti tame suvažiavime. Prel. Dambrauskas neatvažiavo. Mat, be-

vykdamas Kaune į gel. stotį, sužinojo, kad rusų administracija uždėjo jo „Garniui“ pabaudą; tai taip jį paveikė, jog jis grįžo namo. Man rodos, jis nudžiugo, radęs priekabę nevažiuoti: kiek esu pastebėjęs, jis vengdavo viešų žodinių ginčų — buvo, mat, ir neiškalbingas ir nedrąsus. Kas kita plunksniniai ginčai.

1914 m. naujas Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius pakėlė kun. Dambrauską į Žemaičių kapitulos prelatus. Didis buvo visų mūsų kauniškių lietuvių džiaugsmas. Miela buvo išvysti prelatą didingoj Kauno katedroj becelebruojant prie didžiojo altoriaus.

Užėjo Didysis karas. Iš Kauno tvirtovės turėjom išsikraustyt. Dambrauskas įsikūrė Vilniuj. 1915 m. man teko nutūpti Smolenske. Tad iki 1918 metų liepos nebeteko nieko apie Jakštą girdėti.

Grįžęs į Kauną, tuoj aplankiau prelatą. Radau jį beveik nepersimainiusį nei fiziškai, nei dvasiškai. Labai domėjos Rusijos įvykiais: turėjau plačiai pasakot. O jis apie vokiečių okupaciją ir savo gyvenimą maža tepasakojo. Mane nustebino, kad vokiečių okupacijos kietumo beveik neminėjo. Pajuokavo, kad, girdi, gal būtų buvę gera, jei okupacija būtų dar kiek užtrukus: vokiečiai būtų baigę kanalizacijos darbus, kuriuos jau buvo pradėję.

1918 m. žiemą įstojau į š. Kazimiero d-jos tarnybą ir apsigyvenau vienuose su Jakštu rūmuose, kaip jo padėjėjas ar faktinis d-jos leidžiamo kunigų žurnalo „Ganytojo“ redak-

torius. Dabar dažnai tekdavo su Jakštu matytis ir kalbėtis. Jo bendradarbiu ir išbuvau draugijoj iki pat jo mirties. Patyriau, jog jis besąs sugyvenamas, pakankamai nuolaidus, kur neliečiami pagrindiniai jo nusistatymai. Juo tolyn, juo nervingesnis darės; bet reikėdavo tik duot jam laisvai savo įkaitį išleist, ir jo širdelė beregint atlyždavo. Vyras buvo, kad ir ūmas, bet tikrai geros širdies.

Dar 1918 ar pačioj 1919 metų pradžioj, kada Kaune ir apylinkėse buvo privisę banditų, prelatui teko pergyventi šiurpią valandą. Sekmadienio rytą, 7 valandą, jam dar tebemiegant, įsiveržė į butą keli ginkluoti plėšikai ir, grasydami revolveriais, liepė atiduoti visus pinigus, kokius tik turi (sveteliai kalbėjo lenkiškai). Prelatas atidavė, kokius vien turėjo. Plėšikai pastebėjo nedegamą spintą ir liepė ją atidaryti. Prelatas atsakė, kad raktų neturįs: jie esą pas iždininką kun. Alekną (taip ir buvo iš tikrųjų). Plėšikai buvo bebandą grasymais išgaut iš prelato daugiau pinigų ir spintos raktus; gal būtų panaudoję ir tokių priemonių, kaip Rumšiškių klebonui Galkui (kurį įkaitinta geležim svilino); bet vienas iš jų sako: gana, nebevarginkit kun. prelato: jis nemeluoja. Netgi plėšikai pagerbė A. Dambrausko teisingumą.

Grįždamas iš Rusijos į Kauną (1918), išsikalbėjau su inž. Petru Narutavičium apie A. Dambrauską matematiką. Inžinierius man papasakojo, kad Peterburgo universiteto ma-

tematikos fakulteto profesoriai, kuriems studentai buvo įteikę įvertinti kai kuriuos Jakšto matematinius tyrinėjimus, pripažinę tuos tyrinėjimus vertais dėmesio. Papasakojau apie tai Jakštui ir pridūriau: kaip gaila, kad Tamsta nepaklausei savo mokslinio pašaukimo balso ir neatsidėjai visiškai matematikos mokslui: būtumei pasiekęs šitoj srity didelių rezultatų. Jis melancholiškai atsakė: gaila, kad man savo laiku niekas iš dvasininkų taip nekalbėjo; priešingai, paniekinamai atsiliepdavo apie tas „tuščias mano fantazijas".

Po Didžiojo karo prel. Dambrausko įtaka ir autoritetas liet. visuomenėj ūmai sumažėjo: atėjo visai kitokie laikai, iškilo nauji uždaviniai, atsirado naujų veikėjų. Jakštas, ėjęs lig šiol kitais evoliucijos keliais, dabar jau pasenęs, nebeįstengė, o gal ir nebenorėjo pasukt kita kryptim ir neatsilikt nuo audringo naujovės tempo. Visuomenės dėmesį visiškai pavergė politika; įsisiautėjo politinės kovos; įsirykavo ir gyvu žodžiu ir laikraščiuos demagogai bei agitatoriai. Jakštas politika nedaug tesidomėjo: pats nebuvo politikas, agitacijos nemėgo, juoba kad ir duomenų jai neturėjo. Pasiliko bestovįs nuošaliai, žmonių po truputį pamirštamas. Kai 1920 metais atėjo jo 60 metų sukaktis, visuomenė jos beveik nepastebėjo; net pati Š. Kazimiero d-ja niekuo ypatingu jų nepažymėjo.

Pasidaręs svetimas naujosioms gyvenimo srovėms, Dambrauskas vis dėlto akylai stebė-

jo tą gyvenimą iš šalies ir, nors džiaugės šiuo tuo, kas, jo nuomone, buvo pozityvu, bet apskritai buvo nepatenkintas naujųjų žmonių darbais. Be socialistų ar liaudininkų, jis stipriai kritikuodavo ir kr. demokratų programą bei taktiką. Ypač tuo metu jis būgštaudavo, ar žemės reforma nebus priešinga teisingumo dėsniams.

Buvo jis palikęs nuošaliai nuo bendrojo kitų kelio ir su savo prieškarine „kauniške" rašyba. Kietai laikės ir nenorėjo nusileisti triumfuojančiai jablonskinei. Ir visą didelę knygų bei laikraščių leidyklą (š. Kaz. d-ją) privertė laikytis savo rašybos. Ilgai vargau, kol įtikinau, kad tas jo nusistatymas yra labai žalingas: keldamas maišatį, trukdo visuomenę išmokti taisyklingai rašyti; o ir š. Kazimiero d-jai tokios knygos daro nuostolių, nes visuomenės dalis jas boikotuos, jų neįsileis mokyklos. Ilgai priešinęsis, Jakštas pamažėl nusileido. Bet pats lig pat gyvenimo galo prie mūsų bendrinės rašybos nevisai tepritapo.

Kad yr atitrūkęs nuo naujojo gyvenimo ir ypač nuo jaunosios kartos, Jakštas tai, matyt, skaudžiai jautė. 1924 ar 1925 metais per Velykas susirinko pas mane keletas pasauliečių prie kumpio su pyragu. Linksmai šnekučiuojamės, gurkšnodami vyno. Tik ūmai ateina prelatas Dambrauskas... Kas toliau — truputį vėliau.

Surengdavau kartais pas save muzikinį-literatūrinį vakarėlį. Bet Jakštą kviestis ilgai

nesiryždavau: bijodavau varžymosi ir varžymo. Iš tikrųjų nelengva būdavo surasti iš svečių tarpo asmenų, kurie būtų pasiryžę sėdėti šalia Jakšto ir jį šnekinti: apie ką su tokiu vyru šnekėti? O jis pats kaimynui žodžio nesuranda. Pagaliau ėmiau bandyti. Kaip pasisekė — apie tai vėliau.

Daugelis, kas arčiau nepažinojo prel. Dambrausko, jo geros širdies, jo kuklumo, bijodavo jo: mat, jis dažnai pasikarščiuodavo, supykdavo, pašūkaudavo. Bet greit jo karštis išgaruodavo, ir jis vėl būdavo tas pat ramus, rimtas, geras senelis.

Vieną sykį girdžiu triukšmą už trijų sienų: prelatas kažką garsiai bara. Po valandėlės trinktelėjo durys, o dar po valandėlės kažkas skambina prie mano durų. Atidarau — Vaižgantas. Sumišęs, išraudęs. Klausiu, kas pasidarė. Sako, Jakštas išvaręs. Už ką? — Už Salio Šemerio „Granatą krūtinėj", kad savo recenzijoj nepapeikiau nepadorumų. Sakau: na, niekis! nueik ryt pas Jakštą — jis jau bus išdūkęs ir atleis.

Netrukus einu pats pas „strošnųjį" prelatą informacijų. Šis: O ką? — Prelatas išvarei Vaižgantą? — Prelatas plačiai nusišypsojo: Vadinas, jau žinai? — Atsakiau: buvo užėjęs, pasipasakojo. — Ir prelatas ėmė pasakoti, juo tolyn, juo karštyn, gyvai mostaguodamas, pakėlęs balsą (aš tik žvalgaus, ar negirdi kartais tarnaitė: pamanys, ko gero, kad mane vanoja): „Na, matai! Na, kaip nepabarti! kaip ne-

varyti lauk!“ — Ir ėmė dėstyti. Baigus sakau:

— O vis dėlto judu susitaikysit. Ryt jis ateis.

Vaižgantas atėjo, ir juodu susitaikė.

Atėjo neramieji 1926 metai. Kraštą valdyti ėmėsi socialdemokratų ir valstiečių liaudininkų blokas. Pradėjo kelti galvą komunistiniai gaivalai. Ėmė sklisti gandai ir nerimas: bus bolševikinis perversmas. Prel. Dambrauskas labai rūpinos. Pasakojo jis man, kad tuo metu sykį viešėjęs pas jį prof. Vincas Čepinskis, kurs socialistų kabinete buvo švietimo ministeriu. Prelatas jį paklausęs: „Pone ministeri, ar bus bolševikinė revoliucija Lietuvoj?“ Čepinskis atsakęs: „Bolševikinės revoliucijos nebus; bet jūsų — tikrai bus!“ Žinoma, prelatui tai buvo tikra naujiena.

Apie 1928 metus A. Dambrauskas apsirgo ta liga, kuri palengva per 10 metų nuvedė jį į kapą. Ligos pradžioj buvo jam padaryta operacija, bet nesėkmingai. Nuvažiavo jis į Wildungen pas specialistą prof. Borną. Pasakojo man plk. Bendikas, kad Bornas iš pradžių nenorėjęs nė imtis gydyti mūsų prelato. „Ką — sakęs — jūs atvežėte lavoną, kad jis čia numirtų?!“ Bet, Bendiko, B. Lauso ir prelato palydovų prašomas, pagaliau sutikęs gydyti. Gydė nuoširdžiai, sumaniai ir išgydė tiek, kad tas brangus mum vyras išgyveno dar mažne 10 metų. Prelatas paskiau man labai gražiai atsiliepė apie Borną. O aš prelatui papasakojau, kad Bornas palaikęs jį lavonu. Jakš-

tas nustebo: jis anuomet nė mąstyte nepamąstęs, kad jam buvę taip bloga.

Nujausdamas, kad gyvenimas gal jau nebeilgas, jis ėmė rūpintis visų savo raštų išleidimu. Ir išleisdino. Tai padaręs, pasijuto tartum visai nebereikalingas. Dažnai tekdavo jį guosti ir įtikinėti, kad jis yra mum dar naudingas ir labai brangus. O kad dar visai nesugurtų ir per anksti nenumirtų, ėmiau kurstyti, kad dar mum parašytų vieną kitą veikalą. Jis ėmė ir parašė „Pikto problemą", o paskui dar „Aukščiausiąjį Gėrį". Šis pastarasis pasirodė buvęs paskutinis. Tiesa, buvau, rodos, įkurstęs, kad dar tartų savo žodį opiausiais jam mūsų naujosios literatūros klausimais ir tuo būdu paliktų mums tartum literatūrinį savo testamentą. Rodos, buvo besirengiąs tai padaryti; bet sutrukdė jį naujas sumanymas atgaivinti senąją „Draugiją".

Paminėjau, kad Jakštui toli gražu nebuvo pasidaręs svetimas naujausios mūsų literatūros likimas. Jis ją gana atsidėjęs sekė; kai kuo pasigėrėdavo, bet daugiausia būdavo nepatenkintas, ypač moderniąja mūsų poezija.

Iš pradžių niekas netikėjom, kad prelatas turi jau mirti. Bet kai vasario 17 d. nuvykau į dr-o A. Gylio kliniką jo aplankyti, supratau, jog prieš mane merdįs žmogus. Jis besėdįs ant lovos krašto. Šiaip taip pasisveikinom. Dar nesupratau, jog sąmonė jam silpsta. Ėmiau guosti: duosim vaistų širdžiai sustiprinti — silpnumas praeis. Jis nusileido ran-

kas ant staliuko, priglaudė prie jų kaktą, linguoja galvą į šalis ir taip sopulingai be žodžių dejuoja-unkščia. Paskui supratau, kad tatai vyrą mąstytoją, tur būt, pagavo siaubas ir skausmas, regint, kaip šviesią žmogaus dvasią kas kartą stipriau ir slopiau pradeda siausti tamsybės, kurioms per silpnas esi atsispirti ir kurios netrukus pavers tave beminčiu ir bevaliu organų raizginiu.

Vasario 19 d. prelatas Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas mirė. Vakarą, vos suskubome pastatyti salone šiokį tokį stalą ir užtiesti drobule, ligoninės automobilis parvežė velionies kūną. Vyrai padėjo jį ant stalo. Apvilktas tuo pačiu nudėvėtu, mums tokiu pažįstamu palaidiniu. Guli ant to stalo toks mažytis, sukumpęs, pastyręs, toks niekam, rodos, nereikalingas, vienišas toj ruošos netvarkoj. O juk tai brangus ir visų gerbiamas prelatas Dambrauskas, mokslo vyras, garbės profesorius, daktaras, rašytojas Adomas Jakštas...

Pagaliau kūną pašarvojo, apstatė gėlėm, žvakėm. Tuo momentu velionies veidas buvo nuostabiai gražus, ramiai švytįs nežemišku ilgesiu ir džiaugsmingo nujautimo šypsena. Tur būt, Jakšto veidas toks būdavo, kada tas vyras mąstydavo apie Amžinąjį Gėrį.

ADOMO JAKŠTO DIENA

Kauno senamiestis, pats galas: šalia Gulbės-Rotušės, priešais š. Trejybės mūrus, kur susikerta Vilniaus gatvė, vedanti į seminariją, su Jakšto gatvele, bėgančia į Panerį, netol senosios pilies griuvėsių.

Tame susikirtime nebeskaisčiai boluoja š. Kazimiero draugijos rūmai, kuriuose nuo maždaug 1910 m. lig savo mirties 1938 m. gyvena mūsų didysis Adomas Jakštas, antrajam aukšte, ilgoj kambarių eilėj, išsitiesusioj pagal jo paties vardo gatvę.

Ankstybas rytas. Trejybės varpai skaidriai suskamba Dievo angelui. 5 valanda. Ir mažučiame tamsiame Jakšto miegamajame sunerimsta budinamasis, pertraukdamas mums nežinomus prelato sapnus. Jis iš lėto kelias, apsiruošia, užsivelka savo seniai belaidytą sutoną, ima brevijorių, nuo dažno vartojimo apskurdusį, užsivelka nebenaują, trumpoką, juodą paltuką, užsimauna pavartotą juodą katiliuką (o žiemą — prie pusiau ilgų kailinukų su vebrine apykakle — vebrinę apvalą kepurę), ima seną rudą lazdelę, atsargiai leidžias geležiniais laiptais žemyn ir pro gana šaunias rusvas duris išeina į gatvę. Prieš jį — Baltoji Gulbė. Bet jis suka į kairę ir eina, kur jo antrasis namas — į katedros baziliką š. mišių laikyti. Ištikimai jis jas laiko kas rytą per

visą savo ilgą gyvenimą, tik sunkioj ligoj tepraleisdamas (o ir atsitinka tai labai retai). Eina jis lėtai, padais truputį brūžuodamas šaligatvį, smulkiais žingsniukais, lazdelę ant rankos pasikabinęs, galvą truputį nuleidęs, į šalis nesižvalgydamas, mažumą susikūprinęs, — nedidukė figūra, gana apvala, tik veidas mažutis ir liesų liesas — tikro asketo, intelektualo, be galo darbštaus. Kitoks buvo tas veidas, kai Jakštą mačiau pirmą kartą 1908 m.; buvo visas Adomas dar apvalesnis, bet ir veidas atitinkamai pilnesnis bei stambesnis — tvirto vyro, ne dabartinio bugštaus senelio.

Kai jis įžengia į tamsią, talpią katedros zakristiją, visi ten esantieji pagarbiai į jį sužiūra, o jis, maloniai, truputį kreivai, šyptelėjęs, ima rimtai ruoštis šventajam veiksmui. Kai jis pro aukštas zakristijos duris įžengia į milžinišką katedros vidų, mažas jo stotas pasidaro stačiai liliputiškas. Štai jis prie altoriaus, rimtas, tiesiog bugštus. Ne dyvai: Initium sapientiae timor Domini (išminties pradžia Viešpaties baimė). O Jakštas sapiens ir pašaukimu ir treniruote. Nebūtų filosofas bei kunigas. Laiko š. mišias neskubom ir labai pamaldžiai, giliai susikaupęs bei persiėmęs: jam šventi dalykai tikrai šventi ir religija — ne vien teorinio įsitikinimo dalykas, o ir širdies bei kraujo reikalas.

Tenka jam reguliariai laikyt ir iškilmingas mišias bei atlikinėti kitas viešas katedros pamaldas su visa asista, priešais pilną bazili-

ką. Sunku rasti jam pritinkamus ūgiu klierikus asistentus, ir jis prie didžiojo altoriaus atrodo tarp jų kaip vaikutis. Kai jis gieda, tai jo balsas katedros platumose vos girdėti, betgi maloniai skamba, nes tas jo tenoriukas toks tyras ir švelnus, o intonacija švari, ir melodija gana tiksliai išlaikoma: matyt, prelatas turi ausį ir muzikalus. Tačiau jokiu instrumentu negrojo. Bet muziką suprato, atjautė ir mėgo ir kai kuriuose koncertuose apsilankydavo.

Gaila, niekuomet man neteko girdėt jo pamokslų per visus mūsų 30 m., kai pasižinome. Matyti, pamokslų sakymo vengė, žinodamasis esąs neiškalbingas, turįs nestiprų balsą ir viešumoj esąs labai nedrąsus. Gal dėl to niekas pamokslų sakyt jo neversdavo nei neprašydavo.

Atlaikęs mišias, prelatas labai maldingai atkalbėdavo padėkos maldas ir tyliai bei lėtai grįždavo namo. Išsitraukęs iš pašto dėžutės. kas ten yra, ir nusivilkęs priemenėj paltą, stačiai eina į gana talpų valgomąjį, kur jo ištikimoji tarnaitė Magdutė tuoj įbogina arbatėlę. Šeimininkas ir tarnaitė abu rimtai tyli. Prelatas sėdi prie stalo ne ką aukštesnis už tą padargą ir iš viso tame didžiuliame kambary atrodo toks vienišas, tartum našlaitis girios aikštėj.

Jo pusryčiai trumpi. Tuoj jis grįžta į darbo kambarį prie korespondencijos, kurią turi plačią ir kurią atlieka greitai bei kultūringai. Po korespondencijos eina laikraščiai, kurių

jis turi daug ir kuriuos atsidėjęs peržiūri. Paskui, jei jo diena, eina į vyskupijos kuriją ir ten darbuojas, maždaug iki 12 v. Ką jis ten kurijoj dirba, taip ir palikau nepasidomėjęs. Lyg tolimas aidas šnera atminty, jog jis darbavos moterystės skyriuj. Matyti, neką teturėjo ten dirbti ar bent stipriai tuo darbu nesidomėjo, kad nieko apie jį nepapasakodavo mums, artimiems bendradarbiams. Jei neturėdavo kuomet darbo kurijoj, Jakštas iki pietų būdavo namie, labai uoliai ką nors beskaitydamas, berašydamas, betaisydamas. Skaitydavo paprastai vaikščiodamas higienos sumetimais, o rašydavo stovėdamas prie pulpituko tais pat sumetimais, nežinodamas, jog nėra higieniška per daug stovėti ar vaikščioti. Bet tas jo paprotys išmankštino jam kojas taip. jog jis galėdavo ilgai vaikščioti, kai aš, daug jaunesnis, daug greičiau pavargdavau.

Ką Jakštas skaitydavo? Nedaug perdedant, galima būtų pasakyti: viską. Lietuvių, rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, esperanto, lotynų kalbomis. Mokėjo dar graikų ir hebrajų. Pasaulio esperantininkų tarpe buvo labai žymus mokovas ir vienas iš pirmųjų ėmęs remti tą daktaro Zamenhofo išmislą. Skaitė Jakštas laikraščius bei žurnalus ir knygas teologinio, filosofinio, mokslinio (gamtos, matematikos, istorijos ir kt.) turinio. Tad buvo apsiskaitęs enciklopediškai, o kad turėjo puikią atmintį, tai mokėjo duomenis ir pavartoti.

O ką Jakštas rašydavo? Atleiskite, kad

pirmoj vietoj paminėsiu tokį neva nesvarbų dalyką, kaip laiškus. Jakšto korespondencija toli gražu nebuvo nesvarbi. Apskritai kalbant, jis nemėgo rašinėti tuščių laiškų. Jo laiškai paprastai buvo reikaliniai. O reikia atminti, jog jam teko susirašinėti su svarbiais asmenimis, ne vien lietuviais, o ir svetimtaučiais. Jei neklystu, jis susirašinėjo ir su Berdiajevu. Dar prieš gyvenimo galą prisidėdavo naujų korespondentų. Vieną kartą Jakštas man sakės gavęs iš vieno pravoslavų archijeriejaus laišką, kuriame tas asmuo pareiškęs norą per laiškus diskutuoti su prelatu svarbius teologinius-filosofinius klausimus. Jei būtų galima surinkti visus Jakšto rašytus laiškus, susidarytų daug didelių tomų. Gal bent dalelę jo korespondencijos kas nors kuomet surankios. Gal jo brolėnas L. Dambriūnas?

Ką daugiau rašydavo Jakštas? Per keliolika metų labai dažnai nueidavau pas jį, vis rasdavau ar berašantį, ar bent, jei neskaitydavo ar korektūrų nedarydavo, apsikrovusį aplink ilgom popieriaus juostom, smulkiai prirašytom jo darbščios bei gabios plunksnos. Neminėsiu čia jo parašytų veikalų, nes jų sąrašas visiem prieinamas L. Enciklopedijoj. Juoba neįmanoma trumpam rašiny paskaičiuoti bent dalelės jo straipsnių įvairiausiais klausimais daugely laikraščių per visą ilgą gyvenimą. Čia norėčiau vien priminti jauniesiems teologams, filosofams ir literatams, kur rašo daktarines disertacijas, jog labai praverstų, jei

jie, užuot ėmęsi įmantrių svetimų temų, pastudijuotų Dambrauską jo straipsniuose. Rastų ten įdomių bei svarbių dalykų, o dar pasigėrėtinai parašytų. Kas nors turėtų susirūpint jo tų straipsnių surinkimu bei išleidimu. Gal tuokart kurs nors mūsų mokslininkas pateiktų Jakšto pasaulėžiūros rūmų bent apybraižą.

Daug yra tekę Jakštui gadinti sau akis prie korektūrų. Mat, nuo pat Kazimiero d-jos pradžios 1906 m. lig 1925 metų prelatas pats ne vien ruošdavo spaudai atsiunčiamuosius rankraščius, o ir juos spaudžiant pats darydavo korektūras, kol nuo 1925 m. ta funkcija buvo uždėta man.

Taip darbuodavos prelatas iki pusdienio, nesikišdamas į išsišakojusias d-jos veikimo sritis, palikdamas pilną laisvę jų vedėjams, mėgdamas kartkartėm pacituoti lotynų patarlę: „Perito in arte credendum est" (reikia pasitikėti specialistu).

Kukliai ir tyliai. O vis dėto kartais švelnusis jo tenorėlis pasigirsdavo plačiai Kazimiero rūmuos.

Mūsų visuomenėj beveik visuotinis buvo įspūdis, kad prelatas Dambrauskas esąs ne vien rimtas, nelengvai prieinamas, nejaukus, o ir tiesiog agnus bei rūstus vyras. Dalis tiesos čia buvo: pažinių pradžioj Jakštas būdavo santūrus, nekalbus, nemėgdavo atsiverti, veikiai parodyt simpatiją, greitai susidraugaut; o išimtiniais atvejais su tam tikrais tipais bū-

davo netgi šiurkštus, net balsiai apibardavo. Bet gal labiausiai sudarė jam tą rūstumo garbę jo kritiškieji rašiniai, kuriuose jis dažnai ceremonijų su idėjiniais priešas nedarė ir leisdavo savo aštriai plunksnai sąmojingai pakasyt jiem kailį. Tad žmonės jo prisibijodavo (žinoma, kol arčiau jo nepažino). Esu kitur minėjęs, jog stipriai jo būgštavo Putinas, bijote bijojo Nėris, stipriai varžės Balys Sruoga, net Čiurlionienė privengdavo. Aš pats, kur su Jakštu suartėjau, būdamas dar studentu, vis dėl to nervindavaus, pas jį eidamas, nors buvau jį pamilęs — tą brangų veikėją ir šiaipjau aukso žmogų. O kai 1918 m. ėmiau darbuotis Kazimiero d-je ir teko kartais nesutikti jam su mano ar man su jo nuomonėm ir bandyti pasipriešinti, tai nervai man virpėte virpėdavo, kai reikėdavo pas jį eiti.

Taip, tylusis Jakštas kartais kaip bomba sprogdavo ir pasmarkaudavo, jog net Kazimiero rūmai tolokai suskambėdavo. Kartais tai tekdavo ramiajai Magdutei, kur bus ką nors padarius ne taip, kaip jis būtų norėjęs. O ji nė čiukšt, nė vypt — pažįsta jį: tuoj atsileis. Kartais audra ištikdavo namų užvaizdą ar senutį sargą — jie bus pražiopsoję ką nors laiku padaryti (bent Jakštui taip atrodydavo). Bet dažniausiai iš pusiausvyros didįjį senelį išstumdavo amžinieji ubagautojai-aukų rinkėjai: jiems tekdavo išklausyt ilgoko pamokslo, labai garsiai ir tiek pat karštai išdrožto. Betgi, jei pirmiau nepabėgdavo išsigandę, ga-

lop gaudavo, ko prašę. Įdomu, kad tų perkūnijų priežastim būdavo neva rimtoki knygų skolintojai, kur, kaip taisyklė, tų knygų nebegrąžindavo. Prelatas, tuo įsitikinęs, pasiryžo niekam savo knygų nebeskolinti: jei nori, ateik ir čia pat pastudijuok! Tačiau, kai naujas skolintojas (vargšas, matyt, apie gresiantį pavojų negirdėjęs) prie durų paskambindavo, o Jakštas išgirsdavo, ko jis atėjęs, tai mes vėl išgirsdavom griaustinį, labai stiprų, nors ir plonai griaudžiantį. Čia tai Jakštas jau neatlyždavo taip lengvai, o ir atlyžęs nebesutikdavo paskolinti knygos. Jam knyga buvo labai brangus daiktas. Užtat per amželį jis susirinko gražią biblioteką. Kur ji dabar?..

Tų Jakšto perkūnų žaibai pataikydavo ir ne į tikslą. Jurgis Elisonas man pasipasakojo, kad nuėjęs kartą pas mūsų patriarką kažkuriuo reikalu — ir ką gi? Prelatas tuoj užsipuolęs jį agniai: grąžink knygą, kurią iš manęs pasiskolinai! — Betgi, gerb. prelate, aš neturiu pasiskolinęs iš Jūsų jokios knygos!.. Gal Jūs mane laikote ne tuo, kas aš iš tikrųjų esu! — O kas Jūs esate? Argi ne NN? — Ne, aš esu Elisonas, Jurgis Elisonas! — Tai į Jakšto liepsną lyg kibirą šalto vandens įpylė. Jis susigėdo ir ėmė atsiprašinėti.

Vadinas, faktas yra, kad Jakštas kartais pratrūkdavo, pasmarkaudavo, pašūkaudavo; kad daugelis jo prisibijodavo; kad savo kandžia plunksna smarkiai pasikaudavo su prie-

šais. Tad ką gi? Jakštas buvo narsus bei tvirtas kovos vyras?.. Nuostabu: ir taip, ir ne.

Reikėjo tik pasekioti tą „kovotoją“ viešajam gyvenime: kuriame nors pobūvy tarp nelabai artimų žmonių, sakysim, svečiuos, būdavo susivaržęs, nekalbus, sau ir kitiems sunkenybė (man yra prisipažinęs pats); viešuose visuomeniniuose, kultūriniuose ar politiniuose susirinkimuose jis būdavo toks pat: kai tekdavo prakalbėti, išrausdavo, sumišdavo, balsas būdavo vos girdimas; jei skaitydavo iš popieriaus, rankos virpėdavo; tokį ne kartą esu matęs net š. Kazimiero d-jos visuotiniuose susirinkimuose, vadinas, saviškių tarpe; o ką jau bekalbėt, jei svetimame elemente, kaip štai regėjau jį valst. teatre prieš rinktinę kultūrininkų publiką skaitantį savo eilėraščių (kadangi buvo rašytojų pakviestas): nors jaunimas tiesiog entuziastiškai kėlė ovacijas tam tautos patriarkui, jis atrodė kaip sugautas paukštis; kitą kartą dar labiau mane nustebino Jakšto baikštumas, kai nuėjom pasveikinti prezidento Smetonos kažkurio jo jubiliejaus proga; š. Kazimiero d-ja buvo neseniai išleidus Jakšto parašytą tos draugijos istoriją; prezidentas, eidamas išilgai eilę, atskirai su mumis sveikinos; kai pradėjo artėti prie mūsų, žiūriu — mano prelatas ima nerimti ir jaudintis ir, kai prezidentas prie mudviejų priėjo, Jakštas stiprokai sumišo, drebančiu balsu vargiai pasakė sveikinimą ir virpančiom rankom įteikė jubiliatui aną knygą. Nuosta-

bu: ir Smetoną paveikė Jakšto būsena, ir jis pasijuto nejaukiai, sumišo ir, žiūrėdamas baisiajam Adomui ne tiesiai į akis, pareiškė kiek sujauktą padėką.

Tad atrodo gana tikra, jog iš prigimties ir kuniginio asketinio išsilavinimo Dambrauskas buvo kuklus, švelnios širdies, minkšto būdo asmuo, tai žinojo, laikė vyrui nepritinkančia silpnybe ir kartkartėm bandė ją nugalėti, papildydamas mina tai, ko trūksta narsui — pasmarkaudamas, pamostaguodamas, pašūkaudamas, o kadangi neturima tam solidžios medžiagos, tai veikiai subliukšdamas, kaip pradurtas balionėlis, atlyždamas, pragiedrėdamas ir vėl pasidarydamas tuo, kas būta — mandagiu, geru, maloniu žmogum. Žmogum, taip! Jakštas buvo tikras gražia prasme žmogus, tiesa, stipriai atitrūkęs nuo kitų žmonių, pasidaręs vienišas, sau žmogus, kiek apipelėjęs, aprūgęs, bet esmėj tikras, gyvas žmogus, netgi aukso žmogus. Ir jis kartkartėm gyvai pajusdavo tą savo atitrūkimą nuo paprastųjų žmonių, tą vienišumą, ir panordavo prie jų priartėti, bent valandėlę jų gyvenimu pagyventi, pasiguosti, atsigauti.

Jakštas paklusnus reguliariam laiko pulsui, laikrodžio rodyklei, Trejybės varpo balsui. Jei kurija nelemtai nesulaikė, prelatas dvyliktą valandą žygiuoja į valgomąjį, kur Magdutė tuoj įbogina pietus, filosofiškai kuklius, kuriuos Jakštas pusėtinai alkanai sudoroja, su šeimininke neplepėdamas.

Prie pietų stalo mūsų filosofas tarpais esti ne vienas: tai ilgiau, tai trumpiau pas jį pagyvena kuris ar kuri giminė, einą mokslus, prelatui padedant. Iš tų įžymiausiasis bene bus Leonardas Dambriūnas, mūsų žinomasis kalbininkas. Kas nesate matę gyvo Dambrausko-Jakšto, žvilgterėkit į Dambriūną: pamatysit.

Prie stalo pietauja retkarčiais ir Jakšto svečiai. Nesu pastebėjęs, kad prelatas būtų kuomet pasikvietęs svečių vakarui, gal dėl to, kad buvo tvirtai pratęs eit anksti gult. Atsimenu tik vieną kartą 1918 m. rudenį susirinko pas jį pavakarėj didokas būrys vyresniųjų ateitininkų ir buvo pavaišinti arbatute su sumuštiniais. Tuomet buvo d-jos rūmuos trumpam prisiglaudę Vytautas Endziulaitis su Bistru. Beje, Bistras buvo valdybos įkurdintas vienam iš dviejų mažučių mano kambariukų; nebeatsimenu, ar turėjo d-joj kokį uždavinį: o priešais mane tame pat trečiajam aukšte gavo du didesnius kambarius Endziulaitis, neva kažkoks d-jos tarnautojas, betgi buvo atsidėjęs vien pašaliniam visuomeniniam-politiniam veikimui; ten pat ir mirė netrukus, Bistro, V. Jurgučio ir mano rankose. Be galo gaila, kad jis taip anksti mirė: jis būtų buvęs puikus mūsų katalikų vadas, nes turėjo visas būtinąsias vado savybes: aiškų intelektą, karštą dvasią, gerą širdį, žavų patrauklumą, reikalingą žiniją.

Vadinas, buvo pas Jakštą popietinis jau-

nakatalikių susirinkimas. Klausimų, tiesiog svilinančių, buvo aibės. Juk vokiečiai pralaimėjo karą ir trauksis lauk; bandys užgrobti Lietuvą lenkai ar bolševikai; nors verk, reikia visur, bent svarbiausiose krašto vietose, kuo greičiausiai suorganizuoti bent šiokias tokias milicijas bei savivaldybes, kad komunistai neužbėgtų už akių. Kas gyvas galįs turi išsiskirstyti po šalį ir imtis to būtiniausio organizacinio uždavinio. Iniciatyva, karštis, ryžtas spinduliuote spinduliavo iš Endziulaičio asmens. Jo ramus ir tvirtas tau žodis buvo lyg imperatoriaus įsakymas, mandagus, bet autoritetingas, be apeliacijos. Ir mane, nemėgstantį tokių įsakymų, jis įkinkė į darbą (o, stebuklas!): gavau vykti į niekuomet mano nelankytą Ukmergę, susiliesti su studentu Gruodžiu St. (būsimuoju jėzuitų provinciolu) ir prikalbėt jį organizuoti Ukmergėje, kas nutarta. Ir vykau.

Daug metų vėliau dar kartą buvo pas Jakštą jaunimo sambūrys, tik šį kartą jau grynai kultūrinis, net su koncertine dalim, kur pirmą kartą teko girdėti konservatorijos studentę smuikininkę Aldoną Lietuvninkaitę, kuri vėliau grojo Kauno operos orkestre (pasirodė ir mano būrely). Manau, gal ir daugiau buvo pas Jakštą tokių pobūvių. Ar šiaip, ar taip — jie nebuvo dažni.

Ana, minėjau, jog pas Jakštą kartais pietaudavo svečiai. Bet man neteko pastebėti, kad tai būtų buvę kiek dažniau. Keista, man nete-

ko matyti prie Jakšto stalo kunigų (tiesa, buvo ten keletą kartų šioks toks kunigas, būtent, aš). O iš tų laimingųjų pasauliečių esu regėjęs po keletą kartų profesorių Eduardą Volterį, tą didį lietuvių bičiulį, tą lėtą senuką su žilais papūrusiais ūsais, ir jo gražesniąją puselę (betgi už vyrą augesnę ir agnesnę, gal kiek jaunesnę, išvaizda šiaurvokiško tipo). Tai buvo seni Jakšto bičiuliai dar iš carinių laikų Peterburge. Na, o antroji porelė, žymiai jaunesnė, iš Lietuvos nepriklausomybės laikų, tai Vincas Mickevičius-Krėvė su pačia Marija. Kas neatsimena to didžiojo mūsų kūrėjo (didžio ne vien lietuvišku mastu) iš gyvenimo ar paveikslų? Mažutis, dailutis šiaureuropietis, kuklus ir santūrus, iš lėto ir nedaug kalbąs, bet daug žinąs ir stipriai jaučiąs. O šalia jo -- kontrastas: žymiai aukštesnė, lanksti briunetė, kaukazietė, žvitri, linksma, prisimerkusiom blizgančiom akutėm. Vėliau į tą Jakšto svečių būrelį liko įleisti pp. Graičiūnas Vytautas su žmona Une Babickaite-Baye.

O ką veikdavo mūsų patriarkas popiet? Man nėra tekę girdėti, kad jis popiet prikrisdavęs. Tačiau popiet pasivaikščioti tai jis eidavo reguliariai: taip buvo pripratęs seminarijoj ir dvas. akademijoj; vėliau, kai buvo vysk. Paliulionio sekretorium, pavyskupis Baranauskas tempdavo Dambrauską popietėm plačiai pasivaikščiot, pats kalbėdavo rožančių, o ką darydavo tuo tarpu palydovas, man neteko iš jo sužinoti; tur būt, irgi kalbėdavo ro-

žančių; tiek tik iš Jakšto žodžių nujaučiau, jog tie pasivaikščiojimai jam nebuvo labai įdomūs.

Kai 1914 m. Žemaičių vyskupu tapo Karevičius, juodu su Jakštu vėl sutapo, kaip pirštinė su plaštaka. Sakau „vėl", nes juodu buvo jau suartėję, tur būt, Peterburge, kada Dambrauskas buvo akademijos profesorium. Dabar Kaune nuo pat to laiko iki Karevičiaus atsisakymo nuo vyskupavimo ir išvykimo į Marijampolės Marijonų vienuolyną, Kaune bene kasdien juodu eidavo popiet pasivaikščiot, diskutuodami šventus ir nešventus dalykus ir draugiškai, nors karštai, pasiginčydami, sustoję kur šaligatvy: mat, karštesnysis Jakštas, norėdamas, taip sakant, prispirt oponentą prie sienos, kad jam nebeliktų išeities, užeidavo jam už akių, sustabdydavo ir, smarkiai mostaguodamas, stengdavos jį įtikint ne vien argumentais, o ir mostais. Praeiviai savaime gaudavo kiek sustoti ir maloniai pasišypsodavo, kaip tuodu Patas su Patašonu problemas sprendžia.

Bet, kai Karevičius Kauną paliko, Jakštui tekdavo dažniausiai vienam pasivaikščiot. Kad tas veiksmas nebūtų bergždžias bei nuobodus, Jakštas pasiimdavo kokį laikraštį ar knygą, nueidavo kur į ramesnę vietą, kaip, štai, seminarijos sodelį ir vaikščiodamas skaitydavo. Kiti kunigai neskubėdavo prisijungti, nes bijodavo, jog nesuras bendros su filosofu teologu šnekos, tad abu jausis nejaukiai ir,

užuot atgovio, pasivaikščiojimas pateiks nervams nuovargio, o jau kojoms tai, kaip amen poteriuose, nes ne bet kas gali ištesėti su Jakštu vaikštynėse.

Grįžęs namo iš Dievulio gamtos, žmonių dar nefrizuotos ar frizuotos, prisisotinęs malonių ar maišytų įspūdžių, mūsų patriarkas vėl imdavos savo knygų ar plunksnos ir kruopščiai darbuodavos, iki Magdutė pakvies vakarienės.

Pavakarieniavę daugelis kauniečių vykdavo į operą, dramą, baletą, ypač kiną. O Jakštas? Ar jis yra buvęs kuriame nors operos spektakly? Man neteko girdėti, kad būtų buvęs. Dramos vieną vaidinimą jis tikrai aplankė, pats mačiau; tai Gerharto Hauptmano „Hannelę" ir, tur būt, buvo patenkintas: jis Hauptmaną laikė dideliu dramaturgu, o ir toji Hannelė buvo itin Jakšto skonio linijoj. Baleto mūsų filosofas, žinoma, iš principo nelankė. Pasaulietiškuose koncertuose jo matyti nėra tekę; bet į dvasiškuosius jis mėgdavo nueiti — katedroj ar pas jėzuitus, ar seminarijoj. Miestinių kinų nelankė; užtat labai mėgdavo tėvų jėzuitų kiną ir, berods, nė vienos programos nepražiopsodavo. Labai mėgo lankyti meno parodas ir paskui parašyti savo pastabas kuriam laikraščiui, ypač agniai užpuldamas „nuogybes", kurių nekęsdavo (o menininkai kaip tik ypač mėgsta), ir paskui turėdavo kartais rimtų su menininkais susikirtimų, taip jog vieną sykį man teko net tarpi-

ninkauti, kad neprieitų prie teismo: menininkai buvo bemaną iškelti patriarkui bylą už tariamąjį šmeižtą.

Vakarais paprastieji mirtingieji geba nuklysti kur į klubą, restoraną ar ką, arba šiaipjau kur pas pažįstamus susimesti, pasižmonėti, užkąsti, taurę išmesti, pasišokti ar pakortuoti, na, ir mažiau ar labiau pavojingai paflirtuoti. Tų socialinių funkcijų patriarkas nepraktikavo. Prelatas po vakarienės, dar skaniai pasidarbavęs bei iš širdies pasimeldęs, eidavo į kukliąją savo lovą nekaltuoju miegu pasigardžiuoti. Man jis yra prisipažinęs, jog tą svarbųjį gyvenimo tarpelį pradedąs aštuntą valandą vakare. Buvo šitaip: vaikščioja jis su manim po mano kambarį nepailstamai (o mane jau vos kojos bepaneša) ir sako galų gale, mano taip pasiilgtame, apie aštuntą: na, reiks eiti gulti. Tik štai bėda: blogai bemiegu!

— O kas yra, prelate? — klausiu užjaučiamai.

— Na gi, rytmečiais nebegaliu miegoti: kai tik ateina keturios, atsibundu ir niekaip nebegaliu užmigti vėlei! — O ar galiu paklausti, prelate, kuomet einate gulti? — Na gi, aštuoniomis paprastai... — Čia aš nenorom nusišypsojau ir ėmiau patriarką guosti, kad, girdi, ta liga visai nepavojinga: medicina yra nustačius, jog Jūsų amžiuje paprastai užtenka šešių valandų miego, o Jūs, kaip sakotės, miegate 8 valandas. — O aš, mat, dar ne prieš seniai keldavaus tik penkiomis! — pridūrė Jakštas.

Taip tatai gana monotoniškai, kukliai bei ramiai gyveno Jakštas paskutiniuosius savo dvidešimt metų, dirbdamas vaisiais gausingą krik. kultūros darbą, atsidėjęs mažne išimtinai savo knygoms bei plunksnai, o aktualiąsias d-jos veikimo šakas perleidęs savo padėjėjams. Kaip matėme, jo gyvenimo dienraštis buvo paprastutis, ir ta nustatytoji dienos tvarka buvo griežtai išlaikoma, kol aš tą jo gyvenamąją liniją truputį išvingiojau, kad įneščiau jo gyveniman kiek įvairumo ir žmogiško džiaugsmo, nes pastebėjau, jog tas vienuolis antžmogis kartais savo aukštybėse pasiilgsta paprastų žmogelių bei paprasto jų gyvenimo. Ypač ryškiai tai krito man į akį vieną kartą.

Buvo tai bene 1921 m. Velykos. Atėjo manęs pasveikint keletas bičiulių, vyrų bei moterų. Gyvenau tuokart trečiajame d-jos rūmų aukšte. Susėdę prie kuklaus velykinio stalo, jaukiai žmonėjamės. Tik štai brakšt brakšt į duris. Tariu: prašom — ir įeina kas gi? Pats Jakštas!.. Su truputį kreiva malonia šypsena ir velykiniais žodžiais. Na, jau to tai nebuvau tikėjęsis: juk aš nebuvau jo pasveikinęs, nei jis nebuvo dar iš viso pas mane lankęsis. Bet nieko nepadarysi! tenka sukombinuoti bonne mine au mauvais jeu ir bandyt išgelbėti padėtį: pasodinau didįjį svečią prie stalo, supažindinęs jį su mažaisiais, pripyliau taurę bene madeiros, pripiausčiau tortų, ir ėmėme vaišintis. Ir nuostabu! — netrukus sunkusis įspūdis visiems (matyt, ir Jakštui) stipriai pa-

lengvėjo: čia saldino kąsnis, čia šildė sveiks sveiks, čia kokia istorijėlė ar juokas, ir visi bei visai sutirpome. Tačiau tas visas intermezzo mano dirksniams gana brangiai atsėjo. Kai svečiai ėmė skirstytis, aš, kaip priderėjo, palydėjau brangiausiąjį svečią iki jo durų. Ir ką gi! ten prelatas dar sykį, šiltai spausdamas man ranką ir dėkodamas, kiek iškaitęs ir blizgančiom akim, pateikia man tokią nesapnuotą staigmeną:

— Malonu man buvo su jumis, ir būtų gera dar kuomet ką panašu pergyventi. Ar negalėtume dažniau matytis ir labiau suartėti?..

Toj akimirkoj nustebęs nebesusiorientavau, ką išmintinga atsakyti, tik gyvai atsiminiau ir vis dar skaudžiai jaučiau tą nervų įtampą, kurią ką tik buvau pergyvenęs, bevaišindamas tą Lietuvos popiežių. Tad neapgalvotai ir labai nemandagiai, ką jaučiau, tai ir pateigiau:

— Labai ačiū, gerb. prelate, už tą garbingą ir brangų pasiūlymą. Bet, atvirai prisipažinsiu, su Jumis bendrauti man brangiai atseina: aš Jūsų didžiai varžaus, ir man nervai labai nusikankina. Atleiskite man...

Į tai garbingasis senelis nieko neatsakė, tyliai atidarė duris ir tyliai už jų išnyko. O aš palikau šiapus, kaip kvailys, bukai nejausmingas ir pats nustebęs dėl to savo vaikėziško pasielgimo. O, kaip aš vėliau gailėjaus... Ir bandžiau tą seneliui suteiktą akibrokštą atitai-

syti. Ir neva atitaisiau. Bet ar galima tamsų įvykį iš praeities beiškirpti!

Po 1924 metų, kada ypačiai suartėjome su Maironiu, pradėjau jo garbei ir malonumui ruošti pas save pobūvėlius su menine programa ir vakarienėle (jau esu plačiau rašęs kitoj vietoj). Maironis prašė nekviest į juos Jakšto, nes jis mums visą džiaugsmą sugadinsiąs. Bet kaip nekviesi? Juk jis gyvena šalia, yra mano pirmininkas, girdi mūsų triukšmelį ir viską sužino! Iš pradžių laikiaus Maironio patarimo. Bet negalėjau išlaikyti ir pabandžiau pakviest ir Jakštą. Pirmą kartą šis jautės labai nejaukiai ir mus suvaržė. Bet ryžaus atmosferą prablaivinti. Pasodindavau šalia patriarko vieną kartą vienus, kitą kartą kitus, kaip man atrodė, tinkamus asmenis, o būdavo vertingų. Šiaip taip susilipydavo pobūvis bei pokalbis (o ir povalgis bei pogėris). Tačiau išeidamas Jakštas man patylom yra sakęsis: Matai, Tamsta! Gera man buvo, gera, bet aiškiai aš Jus visus varžiau! — Niekis, — atsakydavau: Ištversim — bus gerai!

Ištvėrėm, ir buvo gerai: mat, suradau tinkamą priemonę pavartoti, kad ir Jakštui būtų mūsų pobūviuose gera, ir kitiems mano svečiams jauku.

Turėjau Kaune senųjų gerų bičiulių šeimą — ponus Graičiūnus Vytautą ir jo žmoną Unę Babickaitę-Baye, gabius, inteligentingus, aukštos kultūros asmenis. Pasiryžau juos su Jakštu suvesti pas save, kad pasižintų ir su-

artėtų. Taip ir įvyko: kas buvo labai sunku pasiekti kitiems bei kitoms, tai ūmai atliko ponia Unė: kai tik juodu su Jakštu mūsų pobūvy susėdo greta, tuoj ir paskendo plačiose kultūros dausose, o mes kiti laisvai atsidusome ir atsidėjome savo sričiai. Dabar Jakštas pas mane pradėjo išbuvinėti ne tik lig dešimtos vakaro, o ir lig apie dvyliktą ir ėmė skaniai miegoti, ir išsimiegodavo, ir dvasia atgijo, ir ėmė dar uoliau plunksna darbuotis. Graičiūnai pradėjo pas jį lankytis, o ir jis, nepaisydamas savo amžiaus, vykdavo į naujamiestį, lipdavo į Vytauto kalną, kur Graičiūnai Purickio rūmuose gyveno, ir maloniai praleisdavo dalį savo laisvalaikio. Tos pažinios buvo jo vienišame, vienodame, darbo pilname gyvenime lyg kokie pragiedruliai, tikri žmogiškosios laimės krisleliai. Ir Jakštas, dėkingas p. Unei, savo veikalą „Pikto problemą" dedikavo jai. Ir ji atsilygino jam už pagarbą, vertinimą bei prisirišimą savo pagarba, dėkingumu, užuojauta, globa: kai jis mirtinai susirgo ir prof. A. Gylio klinikoj ilgokai kovės su mirtim, Graičiūnienė uoliai jį lankė ir prižiūrėjo, kaip mylinti duktė, ir taip palengvino jam paskutines valandas.

Taip tatai užgeso dar vienas nepriklausomybės rengėjų žiburys, mirė Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas. Tame pat dešimtmety griuvo žemėn eilė kitų jo kartos didžiųjų: Maironis, Vaižgantas, M. Sleževičius, Jablonskis, Jurgis Matulevičius, Basanavičius.

Atrodė, kad „fundatorių“ era baigės. Iš tikrųjų jų auklėtinius, ne visai jų pritariamus, plačios laisvės šalininkus, esdemus, kridemus, valiauninkus, pakeitė naujų vėjų sriuobę autoriteto šalininkai tautininkai. Ir Lietuva ėmė snaudulingai vegetuoti, atsargiai žvalgydamasi aplink ir rūpestingai klausydamasi, kas ten taip gudžiai grumzdžia iš Pietų, Rytų ir Vakarų...

Pirmiausiai iš Pietų. Kaip volungė pragydo, ir visai negrasmingai, stambesnis už volungę paukštis, vardu Stanislaw Westfal.

WESTFAL IR KATELBACH

Ar negražios vokiškos pavardės? Taip. Bet juk lenkai turi ypatingą laimę iš svetimtaučių pasidaryti sau uolių lenkų ir sėkmingų veikėjų.

Vieną laimingą ar nelaimingą dieną Kauno akiračiuos pasivydo jaunas vyras, svetimtautis, aukštas, lieknas, europiškai apsitaisęs, gerų manierų. Žmonės sako — esąs Varšuvos universiteto kažkoks narys: ar kandidatas į profesorius, ar ką; esąs gabus lingvistas, atsidėjęs ypač lietuvių kalbai; atsiųstas ar šiaipjau atvykęs pasitobulinti šioj šakoj bei pasirinkti kalbinės bei etnografinės medžiagos savo mokslo veikalams. Būta paskalų, kad jis esąs lenkų vyriausybės šnipas. Bet paskalos taip ir pasiliko paskalom.

Pasižinau su juo, tur būt, per Viktorą Kamantauską, kurs tuomet darbavos Eltoj. Besąs jaunas vyras, gal apie 20 metų, blyškiu, miglotu veidu, maloniais bruožais. Atrodė liguistas; girdėjau, kad džiovininkas, tad smalsus prie saldžiosios lyties. Pas mane pasižino su viena lietuvaite studente. Žvilgt, žvilgt į viens antrą, ir jau besą susimylėję Stach su Zule. Ach, ach! vestis, vestis! Vykt į Varšuvą. Ten bus rojus!.. lenkų širšyne... Karšta meilė truko iki lenkų ultimatumo. Pasirodė, o, stebuklas, kad lietuvaitei Tėvynės meilė kartais svarbesnė net už varšuviako Stacho meilę, ir Zulė, nors verkdama, išsimylėjo iš Stacho, o jis nusimylėjo, be ypatingų sopulių, kitur. Galop, pabėgęs nuo bolševikų į Londoną, rimtai ir pastoviai susituokė su senąja savo sužadėtine džiova ir išvyko su ja medaus mėnesio švęst į amžinybę. Paolo ir Francesca.

Bet anuomet tai buvo tik ateitis. O tikrovėj tas Stach'as dar uoliai dalyvavo su mumis kitais Čiurlionienės šeštadieniuos. Kuriuo keliu jis pateko į tą mūsų laimingųjų būrį, tai nesvarbu. Svarbu, kad jis padarė, tur būt, visiems gerą įspūdį ir sėkmingai su mumis darbavos: buvo gerai išauklėtas, elgės džentelmeniškai, kaip lenkai moka, jei nori; kalbėjo nedaug, o apmąstytai, lyg diplomatas; lietuviškai kalbėjo, kaip tikras lietuvis, mažne be lenkiško akcento.

Sykį atėjo pas mane su svarbiu sau reikalu: mokslo darbui reikią jam būtinai apke-

liauti pietinės Lietuvos ribas, sužinoti, kurios tautybės ir kuria proporcija ten gyventojai gyvena; tam tikslui jam reikią gauti mūsų vyriausybės leidimą: ar aš negalėčiau jam palengvint tą leidimą gauti?

Sutikau, ir jis leidimą gavo. Atlikęs tą savo etnografinę studiją, po kurio laiko jis vėl atėjo pas mane ir pareiškė, kad už mano pagalbą labai dėkojąs ir norįs kaip nors atsilyginti lietuvių vyriausybei, o ir iš viso lietuviams už malonų priėmimą ir gerą traktavimą. Tad duosiąs per mane Lietuvos vadovams, su kuriais aš turįs gerų santykių, svarbų patarimą. Jis pakankamai pažįstąs Varšuvos politikus. Įsigalėję endekai. O jų idėja esanti Lietuvos atžvilgiu ši: pasinaudojus kuria nors jų vadinamąja Lietuvos provokacija, užgrobti visą Lietuvą ir padaryti savotišką tvarką. Kol buvo gyvas Pilsudskis, jis to padaryti neleido. Bet dabar endekų rankos laisvos. Tad nuoširdžiai patariu Jums, venkite bet kurių žygių, kur galėtų jiems pateikti progą jus užpulti!

Padėkojau Westfaliui už gerą valią ir pažadėjau padaryti, ką galėdamas. Ir, žinoma, pranešiau tą Westfalio pronėšį, ką vien pasiekdamas. Nieko nepadėjo: lenkai savo laiku pradėjo vykdyti savo mylimą planą. Bet, kol tai atėjo, dar papasakosiu vieną dalykėlį.

Vieną dieną ateina pas mane ponas Stachas-Stasys ir siūlo man visai nesapnuotą garbę. Sako: atvyko į Kauną iš Varšuvos ponas senatorius Katelbach. Lenkijoj tai labai

įtakingas žmogus, kandidatas į prezidentus. Bando susitikti su įvairiais Lietuvos veikėjais ir sužinoti, kokie vėjai Lietuvoj pučia. Aš paminėjau jam ir Jus; pateikčiau pas save popietinę arbatutę, pakviesčiau Judu abudu; galėtumėt plačiai ir atvirai išsikalbėti apie mum bendrai rūpimus klausimus. Tad ar sutiktumėt suteikti ponui Katelbachui tokį interview?

Mielai sutikau ir skirtą dieną pas Westfalį nuvykau. Gėrėm arbatą ir kalbėjomės apie Lietuvos-Lenkijos santykius, ypač Vilniaus klausimą.

Daug vėliau, jau atvykęs į JAV, gavau iš lenkų perskaityti to Katelbacho atsiminimus apie lietuvių-lenkų kovas tuoj po pirmojo Pasaulinio karo. Sužinojau, jog tas ponas buvęs artimas Pilsudskiui žmogus. Anų kovų metu jis siūlęs Pilsudskiui okupuoti visą Lietuvą ir sutvarkyti ten tautinius bei iš viso politinius klausimus pagal lenkų idealus. Pilsudskis nesutikęs.

Anuokart, to interview metu, Katelbach ypačiai klausinėjo mane, ką maną mes, lietuviai, apie Vilniaus klausimą. Aš atsakydamas pabraukiau kalbėsiąs savo paties vardu; bet žinąs, jog mažne visi lietuviai taip maną ir jaučią, kaip aš.

Vilnius visuomet buvo Lietuvos miestas, jos teisėtai tebėra, jos ir bus visuomet. Lenkai per savo generolą Želigovskį jį brutaliai pasigrobė ir turi jį mums grąžint. Labai atsipra-

šau, kad kalbu nediplomatiškai kietai; bet juk Jums kaip tik svarbu sužinoti, kaip tikri lietuviai tuo reikalu yra nusistatę.

Ponas Katelbach nepertraukdamas išklausė mano nuomonę ir ramiai man sako: Bet ir mes, lenkai, turime savo raciją, ir tai stiprią, ir visuotinai pasauly pripažintą, bent paskutiniuoju laiku — laisvo apsisprendimo dėsnį: Vilniaus kraštas apsisprendė susijungti su Lenkija; mes tą apsisprendimą pripažinome, priėmėme vilniečių nutarimą ir jo laikysimės, tad Vilnijos jums negrąžinsime!

— Jei negrąžinsite geruoju, mes patys jėga atsiimsim!

— Bet tai jums fiziškai neįmanoma!

— Kodėl ne? Palanki proga gali visai netikėtai pasitaikyti. Tik būk pasiruošęs ir nepražiopsok!

Valandėlę pamąstęs, senatorius sako:

— Taip. Tokia proga, teoriškai imant, gali pasitaikyt, ir jums gal pasisektų paimti Vilnių. Bet ar ilgai tuo pasidžiaugtumėt? Juk Lenkija bent 13 kartų už jus stipresnė, tad lengvai vėl atsiimtų, kas jai priklauso!

— Laikytume, kol tik įmanoma. Geruoju neatiduotume. Atimti Jums labai brangiai atseitų. Kovotume iki mirties už mums tokią brangią Tėvynės dalį! Pagaliau kaip pažiūrėtų į tą jūsų žygį Stalinas ir Hitleris?.. Tačiau spręskim tą opų klausimą savo tarpe. Jūs, lenkai, mokate stipriai ir giliai mylėti savo Tėvynę, tad jums lengva suprasti, įvertinti ir

atjausti ir mūsų lietuvių Tėvynės meilę. Jūs visuomet bandėte būti riteriška tauta ir dažnai tokie ir buvote. Argi tad mes, lietuviai, neturime teisės laukt iš jūs, kad ir su mumis, lietuviais, pasielgsite riteriškai. Kas jums Vilnius? Jis niekuomet nebuvo jūsų, vien tuos pastaruosius nepilnai 20 m., kada jį jėga pasisavinote, pasinaudoję mūsų silpnybe. Jūs sakote: didelė dauguma Vilnijos gyventojų kalba lenkiškai, tad nori priklausyti Lenkijai: apsisprendimo teisė! O kodėl jūs nesutinkate pripažinti tos teisės Danzigui su koridorium? Juk visi žinome, kad ten nepalyginamas daugumas gyventojų yra vokiečiai, vokiškai kalbą ir norį susijungti su Vokietija. Taip pat yra ir jūsų Pietryčių ir Rytų pasieniuose, kur jūs turit pasisavinę vietų, kuriose daugumas gyventojų kalba ukrainietiškai ar baltgudiškai ir nori susijungti su Ukraina ar Baltgudija... Suprantame, kad ir jums brangus yra Vilnius. Problema, vadinas, nelengva bičiuliškai išspręsti. Bet tai politikų išminties bei sąžinės dalykas. Tad Jūs, pone Katelbache, kaip įžymus lenkų politikas, ir kiti lenkų ir lietuvių politikai žmoniškai tarkitės ir teisingai išspręskit tą klausimą. Bus abiem naudingiau!

Ponas Katelbach toliau nebetęsė ginčo. Tuo mudviejų pasikalbėjimas ir baigės. Bet nepasibaigė lenkų užmačios. Ūmai žaibu smogė Lietuvą endekų užmačios: 1938. III. 17 Lenkų vyriausybė įteikė Lietuvai ultimatą: negaištant užmegzti su Lenkija diplomatinius

santykius, atverti lenkams susisiekimą su Klaipėda ne vien Nemunu, o ir geležinkeliais, ir Klaipėdos uoste suteikti Lenkijai tam tikras teises; jei ne, Lenkija imsiantis atitinkamų priemonių. Lietuva turėjo nusileisti. Atvyko į Kauną Lenkijos atstovu p. Chorwat. O atstovybės sekretorium — Stan. Westfal! Nei mūsų šeštadieniuos, nei pas mane nepasirodė.

Vadinas, Lenkija pradėjo palaipsninį žygį į Lietuvą kaip visais amžiais darė okupantai. Endekai nenumatė, kad po metų su viršum Vokietija, o ne jie užims pačią Lenkiją ir Lietuvą, o dar po kelerių metų tai padarys Rusija. Tačiau anuomet apie tokį Rusijos laimėjimą mes, paprastieji piliečiai, rimtai negalvojome. Tai atrodė lyg įdomi tema fantastiniam ateities romanui.

O to pavojaus silpnučiai aidai kartais jau suaidėdavo tolybėse. Bet, juos išgirdę, mes vien nuolaidžiai nusišypsodavome. Tokio aidelio pavyzdį štai čia ir pateikiu.

BOLŠEVIKŲ LYDŽIAI UŽDARYTI LAIVO KAJUTĖJ

Kaunas, 1937 m. graži vasaros pradžia. Mažas įvykėlis, gyvenimo mirksnis. Tas mirksnis anuomet buvo komiškas. Dabar džiaugsiuos, jei perskaitę bent ilgesingai šyptelsit.

Buvo giedras šventadienio rytas. Grįžęs po š. mišių ir papusryčiavęs, skaičiau ar ra-

šiau kažką savo kambary. Buvo, tur būt, apie pusę vienuoliktos.

Skambutis. Einu pažiūrėti. Nagi, stebuklai! Prie durų belaukiąs įleidžiamas Jonas Marcinkevičius, romanų kepėjas, tas stambus vyras, pečiūkas, didele galva su visu kupstu juodų, ilgokų, gana sutaršytų plaukų, sveiku, rudu, vyriškai dailiu veidu, nūn kiek susigėdusiu, išraudusiu, kiek gali išrausti ir šiaipjau rusvas veidas. Akys, lyg sviestu pateptos, žiūri į mane nedrąsiai, tartum kaltai, lūpos taip pat nedrąsiai šypso. Apskritai imant, visai mielas bernas. Prašau į vidų, sodinu ir klausiu: kurie geri vėjai tokiu nepaprastu laiku pas mane atnešė?

Jis tuo metu buvo dar gana naujas mūsų literatūroj paukštis, bet jau įsigijęs neblogo prozininko vardą. Aš buvau š. Kazimiero d-jos reikalų vedėjas ir jos leidinių redaktorius, tad rašytojams tekdavo į mane su savo rankraščiais kreiptis. Priimt jį į mūsų bendradarbius buvo juoba lengviau, kad tuometinis mūsų d-jos pirmininkas prelatas Dambrauskas gera akim į jį žiūrėjo. Mat, savo laiku jaunutis rašytojas buvo patekęs į kalėjimą, kad dalyvavo ruošiamajame peoviakų sukilime ar šnipavo lenkų reikalams. Paleistas iš kalėjimo, jis, tarp kitko, apsilankė ir pas Jakštą ir taip gražiai įtikino senelį save buvus vien jaunądurną, jog prelatas net susigraudino ir pajuto jam simpatijos ir man jį gerai atestavo.

Taip tatai meiliai priėmėme Marcinkevi-

čių į savo bendradarbius. Jo romaną apie Kražių skerdynes išleido „Dirva". Mums jis pasižadėjo parašyti istorinį romaną apie vyskupą Valančių. Vėliau dalį ir parašė, ir parašė neblogai — tikroviškai, vaizdingai, įdomiai. Tik kažin ar tą veikalą bepabaigė, nes gi užplūdo bolševikai ir Marcinkevičius, noromis ar nenoromis, susidėjo su jais. O kol kas džiaugiaus, įkinkęs gabų jaunuolį į padorų darbą, kad nebeturėtų laiko nei noro rašyti vėl tokių knygų, kokią buvo išspausdinęs išėjęs iš kalėjimo apie moralinius kalėjimo puvėsius, nuo kurių iš tolo nešė tvaikas, ir dalyko nebegalėjo atitaisyti gale knygos paminėtasis epizodas apie pažinias su Salomėja Nėrim, kurios sielos skaistumas jį taip dorinamai paveikęs, jog jis pajutęs didį norą ir pats paskaistėti. Aiškiai nebeatsimenu, rodos, kad vieną jo veikalą išleido ir š. Kazimiero d-ja. Bet kurį ir kuo jis vardu?

Tas tatai Marcinkevičius apsilankė pas mane aną tyrą šventadienio rytą.

Į mano klausimą, kas atsitiko, kad štai susilaukiau tokio nepaprasto, nors mielo, vizito, jis kiek susivaržęs ir lyg sumišęs (gal dar ne visai teišsipagiriojęs), pradeda kažkokią painią istoriją.

— Nežinau nė kaip pradėti. Gal Jūs nė nepatikėsit. Žodžiu sakant, mus uždarė laivo kajutėj ir nepaleidžia.

— Kas? Už ką? ir kaip tatai nepaleidžia, jei štai atėjai pas mane?

— Mane tatai paleido, kad kitus išvaduočiau.

— Ką tokius kitus?

— Na gi keletą mano draugų bolševikų...

Ir svečias pasakė man keletą pavardžių iš pirmaeilių mūsų lietuviškųjų bolševikų ar jų simpatikų. Tiksliai pavardžių neįsidėjau, nes anuomet jais neką tesidomėjau: juk jie anuomet mūsų buvo laikomi quantité negligeable. Vien atsimenu, kad ten nebūta Cvirkos su Korsaku-Radžvilu, kuriuos gerai pažinojau,— Cvirką, kaip buvusį vienerius metus mano mokinį Meno Mokykloj, ir Korsaką, kaip uolų Čiurlionienės šeštadienių bendradalyvį. Nustebęs klausiu Marcinkevičių:

— Tai kaip gi jūs ten patekote į tą kajutę?

— Na gi, mat, vakar vakarą susirinkome ten pasižmonėti. Žmonėjomės per kiaurą naktį. Žinoma, ir ne be burnelių ir kitko. Na, o kai atėjo rytas ir panorome pagaliau eiti namo gulti, pasirodė, mes besą sudoroję Dievo bei velnio gėrybių daug daugiau, nei mūsų kišenėse litų. Tad laivo administracija mus ir areštavo kajutėje ir pasisakė laikysianti tol, kol mes viską apmokėsią. Mane vieną išleido, kadangi įtikinau galįs gauti pinigų čia pat iš š. Kazimiero draugijos, kaip avanso už savo knygas.

Tas paaiškinimas man pasirodė panašus į tiesą, tad ryžaus vyrams padėti ir klausiu:

— O ar daug jums trūksta sąskaitai ap-

mokėti? Neužmirškite, kad daug negalime duoti. Juk patys suprantate, kaip tie jūsų prašomieji avansai leidėjus ėste ėda.

— Rodos, ne perdaug tetrūksta... 10 litų... ar nebus perdaug?

Lengviau atsikvėpiau. Vyružis gana kuklus. Sakau:

— Tuoj pasikviesiu knygynų administratorių, ir gal surasim tuos 10 litų.

Pasikviečiau. Gerasis ponas Mykolas Mikelkevičius, kiek pasibranginęs, sutiko sukrapštyti.

Kol jis atnešė pinigus, mudu su svečiu dar kiek pasikalbėjome. Visai natūraliai nuo mūsų bolševikėlių perėjome prie bolševizmo apskritai. Svečias pareiškė, kad bolševizmas rimtai ruošia revoliuciją, kaip kitur, taip ir Lietuvoj. Viskas esą numatyta, suplanuota. Anuomet iš vieno gerai pažįstančio bolševikus girdėjau, jog jie Lietuvoj esą numatę jau net ir liaudies komisarus (ministerius), su jais susitarę ir net algas jiems moką.

Taip, girdėjome anuomet apie tai, žinojome, betgi bolševizmo įsigalėjimą laikėme vien teoriškai galimu, o tikrovėj atrodė tai visai neaktualu, nesgi kaip ir neįmanoma.

Tačiau keistas dalykas: tarp 1920 m. ir bene 1924 m. mane kartkartėm lankydavo beveik vis tas pats sunkus sapnas: kažkas areštuoja, teisia, pasmerkia, veda nužudyti... O dieną tokių baimių nė pėdsako. Vieną kartą pasisakiau Jakštui. Šis sako panašius dalykus

mums galint ateiti. Ir prof. Pr. Bučys (būsimasis vyskupas) manąs, kad bolševizmas galįs apsemti visą Europą. Atrodė, jog ir Jakštas mano taip pat.

Praėjo nemaža metų. Anas sapnas nebesikartojo, ar tik retai. O štai atėjo bolševikai, ir prasidėjo! Ir manoji eilė į Sibirą išvežti buvusi paskirta 1941 m. birželio 24 d., kaip man pranešė vienas š. Kazimiero d-jos darbininkas (jų komitetas nutaręs). Bet karas su Hitleriu prasidėjo 22 d., ir aš palikau neišvežtas. Paskui išsigelbėjome į JAV zoną, bolševikams vis paskui slenkant. Gyvenau netol Čekoslovakijos pasienio. Ir štai anas sapnas vėl ėmė kartotis. Dar sykį pabėgau toliau nuo bolševikų, šį kartą, rods, pakankamai toli — į pat Ameriką. Čia tai, rodos, galiu būti ramus. Ir štai jau porą kartų anas sapnas ir čia pasikartojo...

Žinoma, sapnas — vėjai. Bet žmonės sako: širdis nujaučianti kai kuriuos dalykus. Mes verčiau pasakytume: pasąmony prisirenka tiek visokių žinių ir įspūdžių, buvusių minčių, sprendimų ir t.t. Bemiegant visa tai tartum išplaukia į pat, taip sakant, sąmonės pogrindį, susikombinavę į gal gana tikslius būsimos tikrovės vaizdus. Žinoma, aš jau nebesusilauksiu čia bolševizmo. Bet jūs, jaunieji? Juk štai rimti amerikiečiai bei europiečiai teigia, kad, jei aa. Franklin Delano Roosevelt būtų dar kelerius metus pabuvęs JAV prezidentu, tai šis kraštas jau būtų beturįs bolševikinę

santvarką. Ačiū Dievui, šį kartą tai neįvyko. Amerika praregėjo ir daro daug pastangų pavojaus išvengti. Bet ir komunistinių jėgų, jų pastangų, jų bičiulių, palankių komunizmui aplinkybių bei įvykių nevertinkim per žemai, kad netektų paskui stebėtis.

Taip šnekėdamas su mieluoju Jonu Marcinkevičium savo kambary Kaune aną skaistų šventadienio rytą, rimtai nemaniau, kad ne taip ilgai trukus turėsim Lietuvoj bolševikus.

Knygynų direktorius atnešė pinigus. Marcinkevičius džiaugdamasis išėjo.

Taip aš jo daugiau ir nebemačiau. Gabus vyrukas, nūn jau miręs. Buvo pabėgęs su bolševikais. Grįžęs po karo, rašė romanus bolševikams. Ir, žinoma, ne apie vyskupą Valančių. Nebent dvasininkijai juodinti.

Pabaiga

VARDYNAS

TURINYS

MYKOLO VAITKAUS VEIKALAI

LYRIKA: Margumynas, Šviesūs Krislai, Liepsnelės, Nušvitusi Dulkė, Vienatvėje, Nuošaliu Taku, Aukso Ruduo, Šerkšno Sidabras, Dienoraštis.

EPIKA: Laimė, Genijus ir Meilė, Upytė, Brėkšta.

BELETRISTIKA: Iš įvairių Pasaulių, Auštant, Rytmečio Žygiai, Čirikšas Siaube, Tvanas.

DRAMA: Žvaigždės Duktė, Vilnius Mūsų, Žaibas ir Mergaitė.

SATYRA: Rakšties Rakštys.

ATSIMINIMAI: Mistiniame Sode, Keturi Ganytojai, Su Minija į Baltiją, Baltijos Gražuolė (Liepoja), Šiaurės Žvaigždė, Per Giedrą ir Audrą, Nepriklausomybės Saulėj I, II ir III d.

VERTIMAI: Chaignono Meditacijos, Augustino Išpažinimai, Trys operos: Romeo ir Džiuljėta — Mignon — Trijų Karalių Meilė.

Daug smulkių poetinių kūrinių iš įvairių kalbų.